

11 Kier Hardie

Language notes

Impersonal tenses

Most sentences use active verb tenses, in which the subject carrying out an action is specified, for example:

Our neighbours will be having a party.	action by 'our neighbours'
The school teacher bought the house.	action by 'the school teacher'

In an **impersonal** tense, we are not told who or what is carrying out the action, for example:

A meeting will be held on Monday.	by whom?
The factory was built in 1880.	by whom?

As with most other verb tenses in Welsh, the impersonal tenses can use either a short (**cryno**) form or a long (**cwmpasog**) form.

The short form **present/future impersonal** uses the ending **-ir**, with slight changes replacing 'a' by 'e' in some verb stems. For example:

siaredir Cymraeg yma	siarad
Welsh is spoken here	
cynhelir cynhadledd ym mis Ionawr	cynnal
a conference will be held in January	

The short form past impersonal uses the ending **-wyd**. For example:

gwelwyd llawer o dwristiaid yn y pentref	
many tourists were seen in the village	
dymchwelwyd y tŷ pan adeiladwyd y ffordd	
the house was demolished when the road was built	

Some common verbs have irregular past impersonal forms:

dod	-	daethpwyd
mynd	-	aethpwyd
gwneud	-	gwnaethpwyd

These are heard fairly frequently in news announcements:

daethpwyd o hyd i gar yn yr afon	
a car was found in the river	
aethpwyd â dyn i'r ysbyty	
a man was taken to hospital	

The long form **present/future impersonal** uses **mae** and **cael**, or the present/future tense **ceith**, with the verb noun, for example:

mae tocynnau yn cael eu gwerthu yma	
or ceith tocynnau eu gwerthu yma	
tickets are sold here	

mae'r cadeirydd yn cael ei hethol wythnos nesaf

or **ceith y cadeirydd ei hethol wythnos nesaf**
the chairperson will be elected next week

The long form **past impersonal** uses the past tense of **cael** with the verb noun:

cafodd yr ysgol ei hagor yn 1990

the school was opened in 1990

cafodd y ras ei cwblhau mewn amser record

the race was completed in record time

Although not often heard in everyday speech, the impersonal tenses are fairly commonly used in written documents. Examples are: minutes of meetings, and announcements of forthcoming events.

Treigladau

In previous sessions we looked at a variety of situations in which a **treiglad meddal** is applied. It would be useful to review some of these again:

After the article 'y' in the case of singular feminine nouns:

Dringodd i'r graig i weld yr olygfa.

craig (f)

golygfa (f)

He climbed to the rock to see the view.

A treiglad is not applied after 'y' for masculine singular nor any plural nouns:

Fe wnaethon ni fwydo'r ci a'r cathod.

ci (m)

cath (f)

We fed the dog and the cats.

Adjectives following feminine singular nouns:

Fe ymwelon ni â'r arddangosfa fawr ddiddorol.

mawr

diddorol

We visited the large interesting exhibition.

A treiglad is not applied to adjectives following masculine singular nor any plural nouns:

Gwnaethon ni brynu cadeiriau bach a bwrdd rhad.

cadair (f)

bwrdd (m)

We bought small chairs and a cheap table.

Nouns which are preceded by an adjective:

Mae gan yr hen ddyn wir wybodaeth.

dyn (m) gwybodaeth (f)

The old man has true knowledge.

The numbers 'un' (feminine only) and 'dau/dwy' cause a treiglad:

Mae gan un orsaf ddwy fynedfa a dau faes parcio.

gorsaf (f) myneddfa (f)

One station has two entrances and two car parks.

maes parcio (m)

A verb at the start of a negative sentence has a treiglad:

Chafodd e ddim dewis.

cafodd

He had no choice.

Fydd y siop ddim ar agor yfory.

bydd

The shop will not be open tomorrow.

A verb at the start of a question has a treiglad meddal:

Ddarllenodd e'r llyfr?

darllen

Did he read the book?

The word '**fe**' or '**mi**' at the start of a positive statement causes a treiglad:

Fe gerddodd i mewn i'r dref. cerdded
He walked into the town.

A treiglad meddal occurs after the second person singular pronoun '**dy**':

Hoffwn i deithio yn dy gar gyda dy fam. car (m) mam (f)
I would like to travel in your car with your mother.

A treiglad meddal occurs after the third person singular pronoun '**ei**' when the pronoun replaces a masculine noun:

Roedd ei llyfr hi yn fwy diddorol nac ei lyfr fe. llyfr
Her book was more interesting than his book.

A treiglad meddal occurs after many prepositions: **am, ar, at, dan, dros, gan, heb, hyd, i, o, tan, trwy, wrth**

Cerddais trwy goedwig i llyn heb weld neb. coedwig llyn gweld
I walked through a forest to a lake without seeing anyone.

Idioms

The word '**wrth**' can have several meanings in sentences:

while

Gwelais ddyfrgi wrth gerdded ar hyd glan yr afon.
I saw an otter while walking along the river bank.

to, in the context of expressing an emotion towards someone

Roedd yr athrawes yn garedig wrth ei disgylion.
The teacher was kind to her pupils.

at, in the context of carrying out an activity

Dechreuon nhw'r daith gyda Dafydd wrth y llyw.
They began the journey with Dafydd at the wheel.

'wrth' occurs in a number of common phrases and idioms:

wrth eu bodd - in their element, delighted

Roedd y côr wrth eu bodd yn yr eisteddfod.
The choir loved the eisteddfod.

wrth law - near at hand

Fe symudon nhw i'r ardal oherwydd bod yr ysgol wrth law.
They moved to the area because the school was near at hand.

wrth gwrs - of course

Bydd yn rhaid i chi brynu tocyn, wrth gwrs.
You will have to buy a ticket, of course.

wrth reswm - obviously

Mae'n cymryd amser hir, wrth reswm, i yrru o Fangor i Gaerdydd.
It takes a long time, obviously, to drive from Bangor to Cardiff.

wrth cefn - in reserve

Mae ganddyn nhw arian wrth gefn ar gyfer unrhyw argyfwng.

They have got money in reserve for any emergency.

wrth reddf - instinctively

Sylweddolodd wrth reddf fod nam ar yr injan car.

He realised instinctively that the car engine was faulty.

Sentences

Gwerthwyd y llestri yn y farchnad.

The crockery was sold in the market.

Dewiswyd yr ardd ar gyfer gwobr arbennig.

The garden was chosen for a special prize.

Mae'r drws yn cael ei gloi am 10 o'r gloch.

The door is locked at 10 o'clock.

Gwahoddwyd y teulu i'r cyngerdd.

The family was invited to the concert.

Dywedwyd wrtho am droi i'r dde ar y groesffordd.

He was told to turn right at the crossroads.

Gwerthir y papur lleol yma.

The local paper is sold here.

Ni chwblhawyd y gwaith ar y ffordd newydd.

The work on the new road was not completed.

Mae'r bin sbwriel yn cael ei wagio pan fydd yn llawn.

The rubbish bin is emptied when it is full.

Dewiswyd amrywiaeth o luniau ar gyfer yr arddangosfa.

A variety of pictures were chosen for the exhibition.

Daethpwyd o hyd i'r fodrwy aur yn y cae.

The gold ring was found in the field.

Cafodd y digwyddiad ei ymchwilio gan yr heddlu.

The incident was investigated by the police.

Dywedwyd wrth y gweithwyr am atgyweirio'r to.

The workmen were told to repair the roof.

Cesglir tocynnau wrth y drws.

Tickets will be collected at the door.

Gwelir gwartheg ar y bryniau yn yr haf.

Cattle are seen on the hills in the summer.

A ofynnwyd i chi ddod yma?

Were you asked to come here?

A ofynnir iddo gyflwyno'r canlyniadau?

Will he be asked to present the results?

Cafodd y grisiau eu glanhau bob bore.

The stairs were cleaned every morning.

Adroddwyd bod y broblem wedi'i datrys.

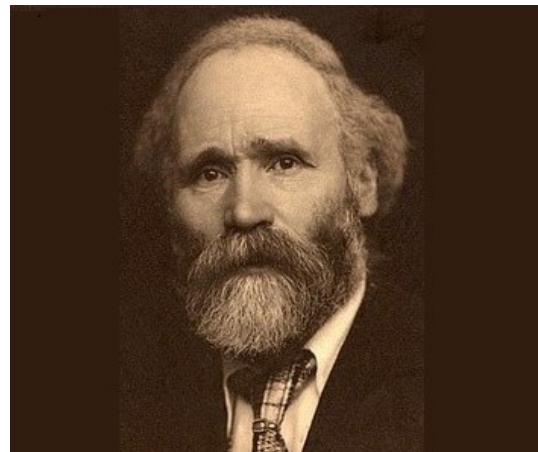
It was reported that the problem had been solved.

Aethpwyd â'r ymwelwyr i'w hastafelloedd.

The visitors were taken to their rooms.

Ces i fy nghyngħori peidio â cherdded trwy ganol y dref.

I was advised not to walk through the town centre.

Article: Kier Hardie

Mae James Keir Hardie yn cael ei gofio fel arweinydd cyntaf y Blaid Lafur.

James Keir Hardie is remembered as the first leader of the Labour Party.

Yn wreiddiol o'r Alban, fe gafodd ef gysylltiad agos â de Cymru.

Originally from Scotland, he had a close connection with south Wales.

Roedd e'n Aelod Seneddol dros Ferthyr Tudful.

He was the Member of Parliament for Merthyr Tydfil.

Dechreuodd Keir Hardie weithio fel glöwr pan oedd un ar ddeg oed, gan dreulio deuddeg awr y dydd i lawr yn y pwll.

Keir Hardie started working as a miner when he was eleven, spending twelve hours a day down the mine.

Dysgodd ei hun i ddarllen ac ysgrifennu.

He taught himself to read and write.

Dechreuodd ei yrfa mewn gwleidyddiaeth gan sefydlu undeb gweithwyr yn ei bwll glo.

He began his career in politics by establishing a workers' union in his coal mine.

Roedd gweithwyr yn ceisio gwella eu cyflog a'u hamodau gwaith.

Workers were trying to improve their wages and working conditions.

Ym 1881 arweiniodd streic y glowyr cyntaf, a chafodd ei ddiswyddo o ganlyniad.

In 1881 he led the first miners' strike, and was dismissed as a result.

Etholwyd Keir Hardie yn Aelod Seneddol West Ham yn Llundain ym 1892.

Keir Hardie was elected Member of Parliament for West Ham in London in 1892.

Ymladdodd dros hawlau menywod, addysg am ddim, pensiynau, a hunanreolaeth i India.

He fought for women's rights, free education, pensions, and self-rule for India.

Collodd ei sedd yn yr etholiad nesaf, ond cafodd ei ailethol yn Aelod Seneddol Merthyr Tudful ym 1900.

He lost his seat at the next election, but was re-elected Member of Parliament for Merthyr Tydfil in 1900.

Etholwyd Keir Hardie fel arweinydd y Blaid Lafur newydd wedi ei ffurfio yn Nhŷ'r Cyffredin.

Keir Hardie was elected as leader of the newly formed Labour Party in the House of Commons.

Erbyn 1910, roedd pedwar deg o Aelodau Llafur wedi'u hethol i'r Senedd.

By 1910, forty Labour Members had been elected to Parliament.

Arweiniodd Hardie protest yn Nhŷ'r Cyffredin yn erbyn triniaeth greulon swffragetaid yng Ngharchar Holloway.

Hardie led a protest in the House of Commons against the cruel treatment of suffragettes at Holloway Prison.

Ar ddechrau'r Rhyfel Byd Cyntaf, roedd Keir Hardie yn heddychwyr brwd.

At the start of the First World War, Keir Hardie was a fervent pacifist.

Parhaodd y Blaid Lafur gyda gwaith Kier Hardie, gan gefnogi hawliau gweithwyr yn y pyllau glo, ffatrioedd a diwydiannau eraill.

The Labour Party continued with the work of Kier Hardie, supporting the rights of workers in the coal mines, factories and other industries.

Speaking and writing challenge

What issue, or issues, do you think that politicians should focus on as a priority?

Example article:

Ar hyn o bryd yng Nghymru, mae datrys problemau yn y Gwasanaeth Iechyd Genedlaethol yn flaenoriaeth.

Nid oes gan ysbytai ddigon o welyau i dderbyn cleifion sy'n cyrraedd adrannau damweiniau ac achosion brys.

Efallai y bydd yn rhaid i gleifion aros am oriau mewn ambiwlansys neu mewn corridorau.

Prif achos y prinder gwelyau yw na all cleifion sy'n ddigon iach iadael yr ysbyty wneud hynny.

Mae hyn oherwydd diffyg cyfleusterau gofal cymdeithasol yn eu cartrefi yn y gymuned neu mewn cartrefi preswyl.

Rhaid rhoi mwy o arian ac adnoddau i ofal cymdeithasol.

Mae gan staff mewn ysbytai, canolfannau iechyd lleol a'r gwasanaeth ambiwlans lwyth gwaith rhy fawr, ac yn teimlo bod cyflogau'n rhy isel.

O ganlyniad, maent yn trefnu cyfres o streiciau.

Mae cyflogau isel yn achosi i staff iadael y GIG, sy'n rhoi hyd yn oed mwy o bwysau ar y rhai sy'n aros.

Mae'n anodd reciwtio staff newydd pan fo cyflogau'n isel a'r llwyth gwaith yn drwm iawn.

Rhaid dod o hyd i fwy o arian i gynyddu cyflogau staff y GIG.

Story

Mae Aled a Hugh yn aelodau o dîm rygbi'r pentref.

Aled and Hugh are members of the village rugby team.

Maen nhw'n cadw'n heini trwy hyfforddi bob wythnos.

They keep fit by training every week.

Un diwrnod, roedd Aled yn darllen papur newydd a gweleodd hysbyseb gan gwmni teledu.

One day, Aled was reading a newspaper and saw an advertisement by a television company.

Roedden nhw eisiau timau o ddau gystadleuydd ar gyfer sioe gêm yn seiliedig ar hyfforddiant y fyddin.

They wanted teams of two competitors for a game show based on army training.

Byddai'n rhaid i'r timau rasio ar draws ardal anghysbell yng nghanol Cymru, gan gyflawni heriau ar hyd y ffordd.

The teams would have to race across a remote area of mid Wales, carrying out challenges along the way.

'Fe allwn ni wneud hyn, Hugh', meddai Aled yn y dafarn y noson honno.

'We can do this, Hugh', said Aled in the pub that evening.

Fe wnaethant ceisio, ac ychydig fisoeedd yn ddiweddarach ffeindiodd eu hunain yn yr hen blasty a oedd yn bencadlys i'r criw ffilmio.

They applied, and a few months later found themselves at the old mansion which was the headquarters for the film crew.

'Byddwch yn cael eich gollwng ar ben mynydd, ac wedyn dilynwch y llwybr a ddangosir ar eich mapiau'.

'You will be dropped on a mountain top, then follow the route shown on your maps'.

'Nid ar barasiwt!' meddai un cystadleuydd.

'Not by parachute!' said one competitor.

'Na, mae gennyn ni hofrennydd'.

'No, we have a helicopter'.

Aled a Hugh oedd yr ail o'r pedwar tîm i gael eu cludo i'r man cychwyn.

Aled and Hugh were the second of the four teams to be taken to the start point.

Fe ddaethon nhw o hyd i'w ffordd i lawr o'r mynydd i'r rheolfan cyntaf yn y goedwig.

They found their way down from the mountain to the first check point in the forest.

Yma roedd yn rhaid iddynt ddringo ysgol raff i ben coeden ofnadwy o uchel, yna croesi pont raff i goeden arall.

Here they had to climb a rope ladder to the top of a horribly high tree, then cross a rope bridge to another tree.

'Wel, roedd hynny'n ddychrynllyd' meddai Aled.

'Well, that was terrifying' said Aled.

Fe wnaethant redeg ymlaen trwy'r goedwig i gyrraedd yr ail reolfan wrth llyn.

They ran on through the forest to reach the second check point at a lake.

Yma roedd yn rhaid iddyn nhw adeiladu rafft allan o ddrymiau olew a phadlo ar draws y llyn.

Here they had to build a raft out of oil drums and paddle across the lake.

Fe wnaethant barhau trwy'r goedwig, ond dechreuodd lawio'n drwm a daethon nhw'n flinedig ac yn araf.

They continued through the forest, but it began to rain heavily and they became tired and slow.

O'r diwedd fe gyrhaeddon nhw'r trydydd rheolfan mewn hen wersyll y fyddin.

They finally reached the third checkpoint at an old army camp.

Yna bu'n rhaid iddynt ddod o hyd i'w ffordd trwy ddrysfa o dwneli tanddaearol a adeiladwyd yn ystod yr Ail Ryfel Byd.

They then had to find their way through a maze of underground tunnels which had been built during the Second World War.

Nawr roedd angen iddyn nhw gyrraedd y diwedd yn y plasty.

They now needed to reach the finish at the mansion.

Pan gyrhaeddon nhw, gwelon nhw fod y timau eraill yno eisoes.

When they arrived, they saw that the other teams were already there.

'Rwy'n dyfalu na wnaethon ni ennill', meddai Aled.

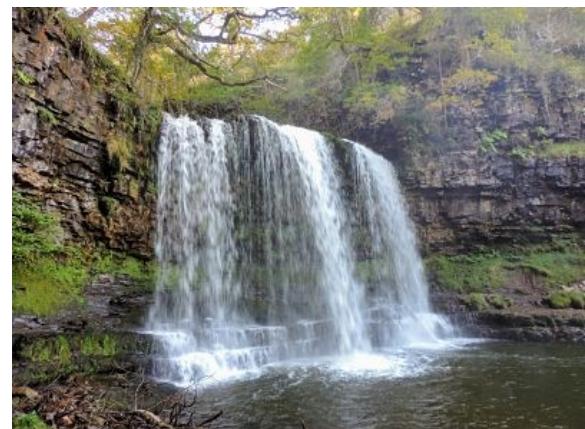
'I guess that we didn't win', said Aled.

'Na, ond ni fydd angen i ni wneud unrhyw hyfforddiant ffitrwydd cyn gêm rygbi y penwythnos nesaf'.

'No, but we won't need to do any fitness training before next weekend's rugby game'.

Use of Welsh: Four Waterfalls Walk

A leaflet is being prepared to guide visitors on a walk to a series of waterfalls in the Brecon Beacons National Park. On the web page you are invited to translate the leaflet into Welsh.

Ar ôl cyrraedd y maes parcio yng Nghwm Porth, cymerwch y llwybr troed sy'n disgyn i Borth yr Ogof.

After arriving at the car park at Cwm Porth, take the footpath which descends to Porth yr Ogof.

Yma mae Afon Mellte yn mynd i mewn i gyfres o geudyllau ac yn lloifo o dan y ddaear am chwarter milltir.

Here the River Mellte enters a series of caverns and flows underground for quarter of a mile.

Dychwelwch yn ôl i'r maes parcio a chroesi'r ffordd i ymuno â llwybr troed ar hyd y dyffryn calchfaen sych a oedd unwaith yn gwrs yr afon.

Return to the car park and cross the road to join a footpath along the dry limestone valley which was once the course of the river.

Byddwch yn pasio twll mawr yn y ddaear gyda ffens o'i gwmpas.

You will pass a large hole in the ground with a fence around it.

Mae hyn yn arwain i lawr i'r afon yn yr ogof islaw.

This leads down to the river in the cave below.

Ewch ymlaen ar hyd y llwybr i'r man lle mae'r afon yn dod allan o'i llwybr tanddaearol.

Continue along the path to the place where the river emerges from its underground route.

Croeswch i'r ddôl laswelltog ar y dde i ddilyn yr afon.

Cross into the grassy meadow on the right to follow the river.

Trowch i ffwrdd i'r dde yn y coetir i weld Sgwd y Pannwr, rhaeadr lydan drawiadol.

Turn off right in the woodland to see Sgwd y Pannwr, an impressive wide waterfall.

Dilynwch y llwybr garw i fyny'r afon i Sgwd Isaf Clun-gwyn.

Follow the rough path upstream to Sgwd Isaf Clun-gwyn.

Mewn rhai mannau mae'r llwybr yn cynnwys dringo dros greigiau heb lwybr amlwg.

In some places the route involves climbing over rocks with no obvious path.

Dychwelwch ar hyd yr un llwybr i Sgwd y Pannwr.

Return along the same path to Sgwd y Pannwr.

Parhewch i lawr yr afon nes i chi gyrraedd llwybr sy'n disgyn i'r ceunant dwfn trwy gyfres hir o risiau.

Continue downstream until you reach a path which descends into the deep ravine by a long series of steps.

Wrth lan yr afon, dringwch dros y creigiau i gyrraedd rhaeadr ysblennydd Sgwd yr Eira.

At the river bank, climb over the rocks to reach the spectacular waterfall of Sgwd yr Eira.

Mae llwybr yn rhedeg ar hyd wyneb y clogwyn y tu ôl i'r rhaeadr.

A path runs along the cliff face behind the waterfall.

Gallwch sefyll y tu ôl i'r llen o ddŵr sy'n disgyn dros y rhaeadr.

You can stand behind the curtain of water which is falling over the waterfall.

Dychwelwch yn ôl i'r maes parcio ar hyd y llwybr uniongyrchol.

Return to the car park along the direct path.

Description

- Pa fath o drêñ ydy hwn?
- Ydy'r teithwyr ar y trêñ yn annog y rhedwyr?
- Pa mor hawdd yw rhedeg ar hyd y llwybr wrth ochr y trac?
- Ydy'n bosibl i'r rhedwyr fynd yn gyflymach na'r trêñ?

Understanding Welsh

Y Cymro dreuliodd ei fywyd yn helpu carcharorion

Mab i weinidog oedd Merfyn Turner a bu'n byw mewn gwahanol ardaloedd o Gymru oherwydd gwaith ei dad, cyn iddo adael cartref, mynd i'r coleg a dechrau gweithio yn Llundain.

Pan ddechreuodd yr Ail Ryfel Byd fe wrthododd ymuno â'r fyddin oherwydd ei ddaliadau heddychol a chafodd ei ddedfrydu i dri mis o lafur caled yng ngharchar Abertawe - profiad fyddai'n newid ei fywyd.

Ar ddiwedd y rhyfel, ar ôl cyfnodau fel gweithiwr cymdeithasol yn Tiger Bay a gweithio gyda phobl ddigartref yn Llundain, dechreuodd ymweld â charcharorion yn Pentonville.

O'i brofiad personol roedd e wedi gweld bod bod yn y carchar yn dadbersonoli'r unigolyn, oedd yn ei sgil yn achosi lot o broblemau i rywun unwaith oedden nhw wedi gadael y carchar, i'r graddau bod bywyd tu allan i'r carchar yn anodd iawn ac yn arwain pobl yn aml iawn i ddilyn yr un patrwm a dychwelyd i'r carchar yn eitha` buan.

Roedd Merfyn Turner yn dadlau bod angen newid holl ethos y system gosb ac yn beirniadu'r diffyg cymorth i garcharorion oedd yn cael eu rhyddhau, yn enwedig o ystyried bod canran uchel o'r bobl oedd yn aildroseddu yn ddigartref.

Dadl Merfyn Turner ac eraill oedd bod angen creu llefy safonol oedd yn ddiogel ac yn lân a fyddai hefyd yn noddfa i roi cefnogaeth i gyn-garcharorion.

Gyda chymorth elusen, yn 1954 fe agorodd Norman House yn Llundain - y tŷ hanner ffordd cyntaf ym Mhrydain. Roedd carcharorion yn cael eu gyrru yno ar ôl eu rhyddhau ac yn byw mewn criw bychan o hyd at 15 mewn awyrgylch teuluol - gyda Merfyn Turner yn 'ben teulu'.

Oherwydd llwyddiant y tŷ, fe gafodd canolfannau ar draws Prydain eu modelu ar Norman House ac fe agorodd Merfyn Turner ail dŷ yn 1962 lle'r oedd y preswylwyr yn cael mwy o gyfrifoldebau.

Doedd pobl ddim yn gweld o fel gweithiwr cymdeithasol dosbarth canol arferol roedd yn cael ei dderbyn fel un ohonyн nhw mewn ffordd.

Dros y degawdau, gyda newid gwleidyddol, fe symudodd y pwyslais i ffwrdd o ganolfannau fel Norman House a thuag at garchardai mwy a chosbau llymach.

Mae'n bwysig cofio'r dyn, fu farw yn 1991 yn 75 oed, mewn cyfnod pan mai sefydliadau enfawr fel Carchar y Berwyn sy'n cael eu hadeiladu.

What was the occupation of Merfyn Turner's father?

Roedd tad Merfyn Turner yn weinidog mewn capel.

What happened to Merfyn Turner during the Second World War?

Fe'i hanfonwyd i'r carchar oherwydd ei fod yn wrthwynebwr cydwybodol a gwrthododd ymuno â'r fyddin.

What work did Merfyn Turner do after the war ended?

Roedd yn weithiwr cymdeithasol yn yr ardal o amgylch dociau Caerdydd, yna aeth i weithio gyda phobl ddigartref yn Llundain.

What were his reasons for wanting to help ex-prisoners?

Roedd yn gwybod o'i brofiad ei hun fod carcharorion yn wynebu llawer o broblemau pan gawsant eu rhyddhau, a byddai'n hawdd cyflawni troseddau eto a dychwelyd i'r carchar.

What did Norman House provide for ex-prisoners?

Roedd Norman House yn caniatáu i gyn-garcharorion fyw mewn grŵp bach fel teulu arferol.

What is the current policy of the Government in sentencing offenders?

Mae'r Llywodraeth yn dilyn polisi o anfon mwy o bobl i'r carchar a rhoi dedfrydau llymach.

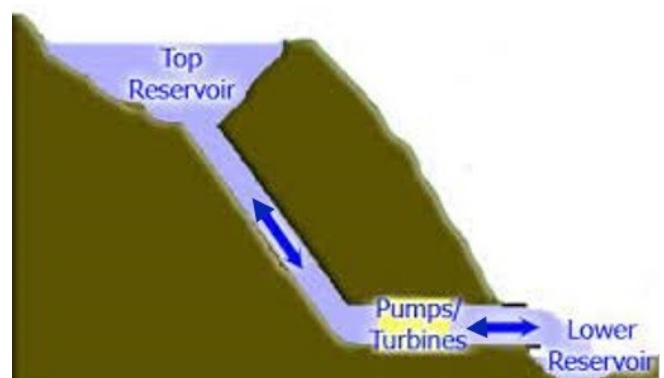
Two Welsh prisons are mentioned in the article, Swansea and Berwyn. How are they different?

Mae Abertawe yn hen garchar a adeiladwyd cyn yr Ail Ryfel Byd. Mae Berwyn yn garchar newydd enfawr a agorodd yn ddiweddar.

Story board

Ffestiniog hydro-electric scheme

1: The Ffestiniog hydro-electric scheme is designed to store energy. It does this by pumping water from a lower reservoir to an upper reservoir at times when unused electricity is available. At times of high demand, electricity can be generated by letting water flow back to the lower reservoir.

Mae cynllun trydan dŵr Ffestiniog wedi ei gynllunio i storio ynni. Mae'n gwneud hyn trwy bwmpio dŵr o gronfa isaf i gronfa uchaf ar adegau pan fo trydan heb ei ddefnyddio ar gael. Ar adegau o alw mawr, gellir cynhyrchu trydan trwy adael i ddŵr llifo yn ôl i'r gronfa isaf.

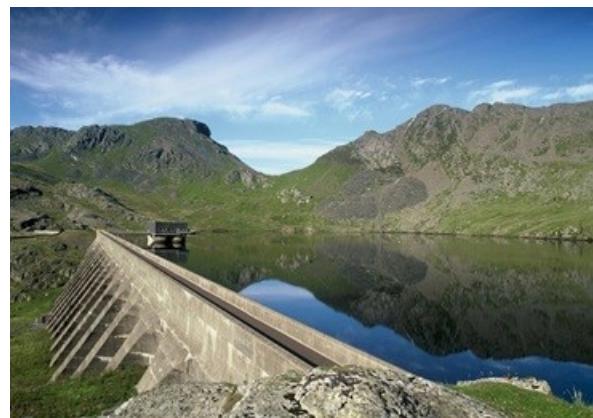
2: The lower reservoir is Llyn Ystradau, made deeper by building a dam across the river that flows out from it.

Llyn Ystradau yw'r gronfa ddŵr isaf, gwneud yn ddyfnach trwy adeiladu argae ar draws yr afon sydd yn llifo allan ohono.

3: The upper reservoir is Llyn Stwlan, which has a much larger dam.

Y gronfa ddŵr uchaf yw Llyn Stwlan, sydd ag argae llawer mwy.

4: The power station is built on the shore of the lower lake.

Mae'r orsaf bŵer wedi'i hadeiladu ar lan y llyn isaf.

5: In the power station are the four large machines which can either pump water or generate electricity.

Yn yr orsaf bŵer mae'r pedwar peiriant mawr a all naill ai bwmpio dŵr neu gynhyrchu trydan.

6: Each machine contains a rotating electrical coil, which we see here being removed for maintenance. The electrical coils are attached to turbines in the huge pipes connecting the lower and upper reservoirs.

Mae pob peiriant yn cynnwys coil trydanol cylchdroi, a welwn ni yma yn cael ei dynnu ar gyfer cynnal a chadw. Mae'r coiliau trydanol wedi'u glynw wrth dyrbinau yn y pibellau enfawr sy'n cysylltu'r cronfeydd dŵr isaf ac uchaf.

12 Aberystwyth

Language notes

Using prepositions before a verb

It is sometimes necessary to add to the meaning of a verb by placing a preposition before it. Examples are:

Mae'r teulu ar cychwyn ar eu gwyliau.

The family about to set off for their holiday.

Roedd e ar siarad pan canodd y ffôn.

He was about to speak when the phone rang.

'ar' indicates that the action is or was about to occur.

Rydyn ni am brynu dodrefn newydd.

We want to buy new furniture.

'am' indicates an intention to do something.

Mae e heb obaith am ganlyniad yr arholiad.

He has no hope for the result of the exam.

'heb' indicates that the action will not occur.

Rwyt ti i fynd i'r dref y prynhawn.

You are to go to the town this afternoon.

'i' indicates that the action is expected to occur.

Using a series of verbs in a sentence

It is sometimes the case that a series of actions take place in the same sentence, for example:

Aethon ni i'r dref, prynon fwydydd, a chwrddon â'n ffrindiau.

We went to town, bought groceries, and met our friends.

In this case, the past tense has been used for each of the verbs. However, it is perfectly acceptable to use only verb nouns where the verb tense is clearly indicated by the context of the sentence:

Aethon ni i'r dre, prynu bwydydd, a chwrdd â'n ffrindiau.

This usage applies also to long form (cwmpasog) verb tenses:

Mae e wedi atgyweirio'r drws, wedi paentio'r ffenestri a wedi newid y ffens.

He has repaired the door, painted the windows and replaced the fence.

can be written more concisely as:

Mae e wedi atgyweirio'r drws, paentio'r ffenestri a newid y ffens.

It is also possible to use this pattern for a series of commands:

Datglowch y drws, edrych am y switsh a throi'r golau ymlaen.

Unlock the door, look for the switch and turn on the light.

Treigladau

We will continue our review of the **treiglad meddal**, this time focussing on its use to indicate different components of a sentence.

Sentences generally have three components:

- The VERB which specifies an action.
- The SUBJECT which carries out the action specified by the verb.
- The COMPLEMENT which forms the remainder of the sentence.

For example:

Torrodd y ffermwr ar ei dractor rych hir syth ar draws y cae.

The farmer on his tractor cut a long straight furrow across the field.

We will try to explain why a treiglad meddal has been applied to the word '**rhych**' (furrow).

The specified action is '**cut**', so this is the VERB.

The action is carried out by '**the farmer on his tractor**', so this is the SUBJECT.

The remainder of the sentence, '**a long straight furrow across the field**', is the COMPLEMENT.

In Welsh, the normal sentence order is VERB - SUBJECT - COMPLEMENT.

Perhaps the most important treiglad rule in Welsh is that a **treiglad meddal** is applied immediately after the subject, at the start of the complement. This explains the treiglad on the word '**rhych**' in the example above.

Consider another example:

Bwy todd buwch wair yn yr iard.	gwair
A cow ate hay in the yard.	

The structure and meaning of a sentence may not be immediately clear. The treiglad meddal applied to the word '**gwair**' emphasises that '**cow**' is the subject which does the eating, and '**hay in the yard**' is the complement.

It is, of course, often the case that a treiglad meddal cannot be applied at the start of the complement. For example:

Cariodd yr adeiladwr y llechi i'r to.	
The builder carried the slates to the roof.	

The subject of this sentence is '**yr adeiladwr**', who does the carrying. The compliment '**y llechi i'r to**' begins with a letter 'y' which does not take a treiglad meddal.

The rule requiring a treiglad after the subject is applied using common sense, rather than by following grammatical rules too precisely. For example:

Mae'n rhaid i Dafydd werthu ei gar.	gwerthu
Dafydd has to sell his car.	

'**Dafydd**' is not strictly the subject of the verb '**mae**', but it is clear from the meaning of the sentence that he is doing the selling. A treiglad meddal is therefore applied after '**Dafydd**'.

Commands represent a special case. Consider the sentence:

Ffoniwch feddyg ar unwaith!	meddyg
Phone a doctor immediately!	

There is no subject present in the sentence, but it is understood that the subject is '**you**'.

Using the normal Welsh word order, the sentence becomes:

Ffoniwch (chi) feddyg ar unwaith!

and a treglad meddal is applied to the complement which follows '**chi**'.

The treiglad rule applies in the normal way when a verb noun is used with 'gwneud' to create a cwmpasog tense. For example:

Wnaeth Sioned dorri'r deunydd i wneud y llenni.

torri

Sioned cut the material to make the curtains.

A treiglad meddal is applied immediately after the subject 'Sioned'.

The verb '**bod**' is unusual in adding the marker '**yn**' in certain cases. This happens when a verb noun is used to create a cwmpasog tense. For example:

Roedden ni'n gwylia'r ras.

We were watching the race.

The subject of the sentence is '**ni**'. A treiglad meddal is not applied to the verb noun which follows '**yn**'.

The verb '**bod**' also adds '**yn**' when the subject is followed by a noun or adjective, as in the sentences:

Mae'r bws yn brysur heddiw.

prysur

The bus is busy today.

Mae ein cymydog yn wyddonydd.

gwyddonydd

Our neighbour is a scientist.

In contrast to the case of verb nouns, a teiglad meddal is applied to the noun or adjective following '**yn**'.

In other cases where the subject of a '**bod**' verb is followed by a word other than a verb noun, noun or adjective, then the marker '**yn**' is not added:

Mae'r tŷ wrth ochr y llyn.

The house is beside the lake.

Idioms

There are two different '**yn**' words in Welsh:

'**yn**' is used grammatically in various sentence constructions and has no direct English translation. For example, with long form tenses of '**bod**':

Maen nhw wedi bod yn rhedeg ar hyd y traeth.

They have been running along the beach.

'**yn**' is also used as a preposition with the meaning 'in':

Mae yna bobl yn yr ardd.

There are people in the garden.

There are many common phrases and idioms which include one or other form of '**yn**':

beth yn y byd - what on earth

Beth yn y byd a ddywedodd wrth Mrs Jones?

What on earth did he say to Mrs Jones?

yn agored - open

Bydd yr amgueddfa yn agored ar y penwythnos.

The museum will be open at the weekend.

yn ei anterth - at its height

Mae'r gwaith ar y ffordd newydd ar ei anterth.

The work on the new road is at its height.

yn blith draphlith - all over the place

Roedd pethau wedi cael eu storio yn blith draphlith yn y sied.

Things had been stored all over the place in the shed.

yn fy marn i - in my opinion

Yn fy marn i dylai mwy o bobl ddefnyddio trafnidiaeth gyhoeddus.

In my opinion more people should use public transport.

yn ei hanner - in half

Gollyngodd y cwan a thorrodd yn ei hanner.

He dropped the cup and it broke in half.

yn llawn dop - full to capacity

Mae'r dafarn yn llawn dop heno.

The pub is bursting tonight.

yn sgil - following, after

Yn sgil llwyddiant ei nofel gyntaf, mae hi wedi cychwyn un arall.

Following the success of her first novel, she has begun another.

yn lle - in place of

Fe ddefnyddion ni frics yn lle cerrig i adeiladu'r wal.

We used brick in place of stone to build the wall.

Sentences

Prynnodd ei char newydd yn y garej.

She bought her new car at the garage.

Es i i'r siop, dewis anrheg a thalu amdani.

I went to the shop, chose a present and paid for it.

Mae yn ein tŷ ni, nid yn eu tŷ nhw.

It is in our house, not in their house.

Mae angen i ti orffen dy waith cartref rŵan.

You need to finish your homework now.

Mae ein tîm heb obaith o ennill y cwan.

Our team has no hope of winning the cup.

Ble ydyn nhw'n mynd gyda'u ffrindiau?

Where are they going with their friends?

Sefwch i fyny, darllen eich adroddiad ac ateb cwestiynau.

Stand up, read your report and answer questions.

Gawsoch chi win gyda'ch pryd o fwyd?
Did you have wine with your meal?
Rydw i'n prynu fy llysiau yn eu siop.
I buy my vegetables at their shop.
Mae'n gallu teithio ddydd Sadwrn gyda'i docyn tymor.
He can travel on Saturday with his season ticket.
Bydd y siop newydd yn agor yn fuan.
The new shop will be opening soon.
Dyweddodd hi fod eich car y tu allan eu tŷ.
She said that your car was outside their house.
Clywais am ei ddamwain gan fy mrawd.
I heard about his accident from my brother.
Mae hi'n mynd i baentio ei chegin yr wythnos nesaf.
She is going to paint her kitchen next week.
Dw i ddim wedi gweld ei lythyr yn y papur newydd, ond gwelais eich llythyr chi.
I haven't seen his letter in the newspaper, but I saw your letter.
Dyma'r allwedd i'ch ystafell.
This is the key to your room.
A ddewch chi i'n siop ddydd Mercher?
Will you come to our shop on Wednesday?
Pwy ddywedodd wrthych chi fod ei athro'n sâl?
Who told you that his teacher was ill?
Faint ydyn nhw'n mynd i wario ar eu gwyliau?
How much are they going to spend on their holiday?
Gwnaeth ei galwad ffôn o fy swyddfa.
She made her phone call from my office.

Article: Aberystwyth

Aberystwyth yng Nghanolbarth Cymru yw'r dref fwyaf ar arfordir Gorllewin Cymru.
Aberystwyth in Mid Wales is the largest town on the West Wales coast.
Dros y canrifoedd mae Aberystwyth wedi datblygu mewn nifer o wahanol ffyrdd.
Over the centuries Aberystwyth has developed in a number of different ways.

Ym mhen deheuol y promenâd mae adfeilion castell Aberystwyth, a adeiladwyd gan Edward I i reoli'r Cymry.

At the southern end of the promenade are the ruins of Aberystwyth castle, which was built by Edward I to control the Welsh.

Yna fe'i defnyddiwyd gan Owain Glyndŵr yn ystod y gwrthryfel ym 1404.

It was then used by Owain Glyndŵr during the uprising in 1404.

Aberystwyth yw'r farchnad a chanolfan fasnachol ar gyfer yr ardal ffermio gyfagos.

Aberystwyth is the market and commercial centre for the surrounding farming area.

Dechreuodd y dref fel harbwr pysgota a phorthladd bach.

The town began as a fishing harbour and small port.

Allforiwyd mwyn plwm o'r porthladd.

Lead ore was exported from the port.

Cynyddodd y fasnach hon pan adeiladwyd rheilffordd Dyffryn Rheidal ar ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg.

This trade increased when the Vale of Rheidol railway was built at the end of the nineteenth century.

Cysylltodd y rheilffordd gul y porthladd gyda'r ardal o fwyngloddiau plwm o amgylch Pont ar Fynach.

The narrow gauge railway connected the port with the area of lead mines around Devil's Bridge.

Bellach mae'n cludo ymwelwyr i weld y rhaeadrau ysblennydd ym Mhont ar Fynach.

It now carries visitors to see the spectacular waterfalls at Devil's Bridge.

Roedd cyrhaeddiad y brif reilffordd o Loegr yn oes Fictoria yn caniatáu i Aberystwyth ddatblygu fel cychfan wyliau.

The arrival of the main railway line from England in Victorian times allowed Aberystwyth to develop as a holiday resort.

Mae'r promenâd cain ar lan y môr yn ymestyn o'r pier i bentir Constitution Hill.

The elegant seafront promenade extends from the pier to the headland of Constitution Hill.

Mae gan y pentir serth hwn reilffordd clogwyn, a agorodd ym 1896.

This steep headland has a cliff railway, which opened in 1896.

Sefydlwyd Prifysgol Aberystwyth mewn gwesty crand ar lan y môr.

Aberystwyth University was founded in a grand hotel on the seafront.

Mae'r brifysgol bellach wedi symud i gampws modern mawr.

The university has now moved to a large modern campus.

Gerllaw mae Llyfrgell Genedlaethol Cymru, sydd â'r casgliad mwyaf o lawysgrifau prin yng Nghymru.

Nearby is the National Library of Wales, which has the largest collection of rare manuscripts in Wales.

Mae Aberystwyth yn dal i fod yn gyrchfan wyliau bwysig.

Aberystwyth is still an important holiday destination.

Mae llawer o gerddwyr yn dilyn Llwybr Arfordir Cymru sy'n croesi Constitution Hill.

Many walkers follow the Wales Coast Path which crosses Constitution Hill.

Mae'r dref wedi datblygu cymuned amlddiwylliannol, ac mae bwyta yn darparu amrywiaeth o fwyd o wahanol gwledydd.

The town has developed a multicultural community, and restaurants provide a variety of food from different countries.

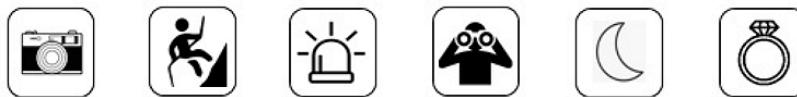
Speaking and writing challenge

Select a coastal town or port, and discuss how it has developed. You might mention: its early beginnings, its development over previous centuries, and its present day functions.

Example article:

Mae Porthmadog yn dref fach a phorthladd yn Eryri, ar arfordir gorllewinol Cymru. Nid oedd Porthmadog yn bodoli tan 1810, pan adeiladodd yr entrepreneur William Madocks arglawdd ar draws aber Afon Glaslyn. Y bwriad oedd adennill llawer iawn o dir yn yr aber y gellid ei ddefnyddio ar gyfer ffermio. Ar ôl adeiladu'r morglawdd, symudwyd yr afon i lifo i'r môr trwy lifddorau ar ben gorllewinol yr arglawdd. Achosodd hyn i harbwr dwfn ddatblygu, ac adeiladwyd cei yn y fan hon. Adeiladwyd tref Porthmadog ar ddarn o dir a adenillwyd wrth ochr yr harbwr. Gwnaeth adeiladu'r arglawdd, adnabod fel y Cob, darparu llwybr i Reilffordd Ffestiniog ddod â llechi o chwareli Blaenau Ffestiniog i'r porthladd, lle byddai'n cael ei lwytho i longau hwylio i'w hallforio i rannau eraill o Brydain ac o gwmpas y byd. Datblygodd iardiau llongau o gwmpas Porthmadog i adeiladu llongau hwylio ar gyfer y fasnach hon. Dirywiodd pwysigrwydd y porthladd yn hanner olaf y 19eg ganrif gyda dyfodiad y prif reilffyrdd i Blaenau Ffestiniog, gan ganiatáu cludo llechi'n uniongyrchol o amgylch Prydain ar drên. Ar hyn o bryd, mae cychod hwylio yn parhau i ddefnyddio marina ym Mhorthmadog. Mae'r dref yn fwyaf adnabyddus fel un o brif orsafoedd Rheilffordd Ffestiniog a Rheilffordd Ucheldir Cymru, sydd yn denu miloedd o ymwelwyr bob blwyddyn.

Story

Mae amgueddfa'r ddinas yn cynnal arddangosfa dros dro o emwaith brenhinol fel rhan o wyl gelf a chrefft.

The city museum is holding a temporary exhibition of royal jewellery as part of an arts and crafts festival.

Mae'r tlysau ar fenthyg o amgueddfa fawr yn Llundain.

The jewels are on loan from a large museum in London.

Aeth heddwlas lleol i dafarn gyda rhai ffrindiau ar ôl gwaith.

A local policeman went to a pub with some friends after work.

Fe glywodd sgwrs lle roedd gang yn gwneud cynlluniau i dorri i mewn i'r amgueddfa a dwyn y casgliad gemwaith.

He heard a conversation where a gang was making plans to break into the museum and steal the jewellery collection.

Adroddodd y sgwrs i'w gydweithwyr yng ngorsaf yr heddlu.

He reported the conversation to his colleagues at the police station.

Gwnaethon nhw holi cyfarwyddwr yr amgueddfa am y system ddiogelwch.

They questioned the director of the museum about the security system.

Dywedodd bod staff ar ddyletswydd ym mhob oriel pan oedd yr amgueddfa ar agor.

He said that staff were on duty in every gallery when the museum was open.

Yn y nos, gosodwyd larymau ar bob drws a ffenestr ac roedd teledu cylch cyfng yn gweithredu.

At night, alarms were fitted to all doors and windows and closed circuit television was operating.

Roedd yn sicr nad oedd unrhyw risg o ladrad.

He was sure that there was no risk of a robbery.

Serch hynny, roedd yr heddlu'n cymryd y bygythiad o ddifrif ac yn trefnu i swyddogion wylia'r adeilad.

Nevertheless, police took the threat seriously and arranged for officers to watch the building.

Yn ystod y nos, gwelon nhw ffigwr tywyll yn symud yn y cysgodion o gwmpas i gefn yr adeilad.

During the night, they saw a dark figure moving in the shadows around to the back of the building.

Dringodd ysgol lle'r oedd adeiladwyr yn gwneud gwaith ar y to.

He climbed a ladder where builders were doing work on the roof.

Aeth yr heddlu i mewn i'r amgueddfa a symud yn ddistaw trwy'r adeilad tywyll i'r oriel.

The police entered the museum and moved silently through the dark building to the gallery.

Yma fe ddaethon nhw o hyd i leidr yn dod i lawr o ffenestr to ar raff.

Here they found a robber coming down from a roof window on a rope.

Fe wnaethant aros iddo fynd at yr arddangosfa gemwaith, yna neidio arno.

They waited for him to approach the jewellery display, then jumped on him.

Ffoniodd yr heddlu gyfarwyddwr yr amgueddfa i ddweud wrtho am yr ymgais i ladrata.

The police phoned the museum director to tell him about the attempted robbery.

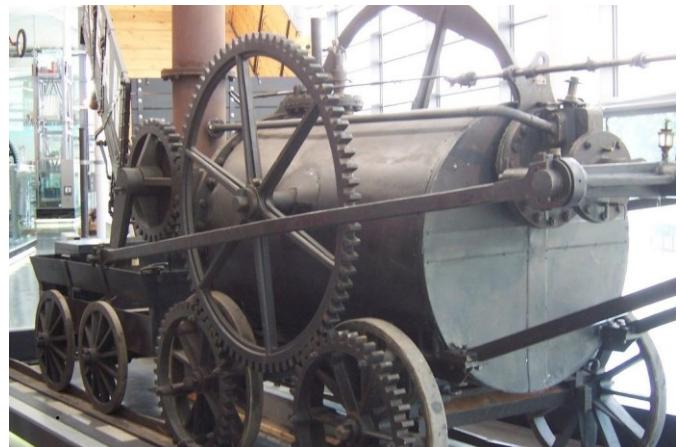
Roedd wedi synnu a dywedodd 'Nid yw hynny'n bosibl - mae ein system ddiogelwch mor berffaith'.

He was astonished and said 'That is not possible - our security system is so perfect'.

Use of Welsh: Trevithick engine

A replica of the world's first steam locomotive is on display in a museum in Swansea.

An information panel for visitors will be displayed alongside the locomotive. On the web page you are invited to translate this into Welsh.

Rhedodd y daith reilffordd gyntaf yn y byd 9 milltir o'r gwaith haearn ym Mhenydarren i Gamlas Merthyr-Caerdydd.

The first railway journey in the world ran 9 miles from the ironworks at Penydarren to the Merthyr-Cardiff Canal.

Yn 1803, daeth Samuel Homfray â Richard Trevithick i'w waith haearn Penydarren ym Merthyr Tudful.

In 1803, Samuel Homfray brought Richard Trevithick to his Penydarren ironworks at Merthyr Tydfil.

Roedd gan Homfray ddiddordeb yn yr injans stêm yr oedd Trevithick wedi'u datblygu.

Homfray was interested in the steam engines that Trevithick had developed.

Anogodd Homfrey fe i adeiladu locomotif i deithio ar hyd y dramffordd o Benydarren i lanfa'r gamlas yn Abercynon.

Homfrey encouraged him to build a locomotive to travel along the tramroad from Penydarren to the canal wharf at Abercynon.

Dechreuodd Trevithick weithio ar y locomotif ac erbyn mis Chwefror 1804 roedd wedi'i gwblhau.

Trevithick started work on the locomotive and by February 1804 it was completed.

Roedd Richard Crawshay, perchennog gwaith haearn Cyfarthfa gerllaw, yn sicr na fyddai'r injan yn llwyddiannus.

Richard Crawshay, owner of the nearby Cyfarthfa ironworks, was sure that the engine would not be successful.

Fe wnaeth Crawshay betio 500 gini na allai'r injan dynnu deg tunnell o haearn i Abercynon, a thynnu'r wagenni gwag yn ôl.

Crawshay bet 500 guineas that the engine could not haul ten tons of iron to Abercynon, and haul the empty wagons back.

Roedd y rhediad cyntaf ar 21 Chwefror, a thynnodd yr injan ddeg tunnell o haearn mewn pum wagen, gyda saith deg o ddynion yn reidio arny'n nhw am y daith gyfan.

The first run was on 21 February, and the engine pulled ten tons of iron in five wagons, with seventy men riding on them for the whole of the journey.

Aeth yr injan bron i bum milltir yr awr.

The engine went nearly five miles an hour.

Yn anffodus, ar y daith yn ôl torrodd bolll a bu'n rhaid gwneud atgyweiriadau.

Unfortunately, on the return journey a bolt broke and repairs had to be carried out.

Ni chyrhaeddodd yr injan yn ôl i Benydarren tan y diwrnod canlynol.

The engine did not get back to Penydarren until the following day.

Rhoddodd hyn reswm i Crawshay honni nad oedd y rhediad wedi'i gwblhau.

This gave Crawshay reason to claim that the run had not been completed.

Yn anffodus roedd yr injan yn rhy drwm ar gyfer y cledrau.

Unfortunately the engine was too heavy for the rails.

Fe'i cymerwyd allan o wasanaeth a'i defnyddio i yrru morthwyl gefail yng ngwaith Penydarren.

It was taken out of service and used to drive a forge hammer at the Penydarren works. Gallwn ddweud, er hynny, mai Richard Trevithick oedd tad y rheilffyrdd.

We can, however, say that Richard Trevithick was the father of the railways.

Description

- Sut fyddch chi'n disgrifio'r ardal o amgylch y tŷ?
- A yw'r bobl yn y tŷ yn tyfu unrhyw fwyd eu hunain?
- Oes ganddyn nhw deledu yn y tŷ?
- Oes ganddyn nhw gar sy'n addas ar gyfer y cefn gwlad?
- Ydyn nhw'n bwyta yn yr awyr agored weithiau?

Understanding Welsh

Gobeithio denu mwy o ymwelwyr i Ogof Twm Siôn Cati drwy osod arwyddion newydd ger y safle ym Mlaenau Tywi

Mae Cyngor Sir Gâr yn gobeithio denu mwy o ymwelwyr i Ogof Twm Siôn Cati ym Mlaenau Tywi drwy osod arwyddion newydd ger y safle.

Mae'r llwybr sy'n arwain at yr ogof yn uchel ym mryniau coedig Rhandir-mwyn wedi cael ei adnewyddu'n ddiweddar.

Cymeriad gwylt a direidus oedd Twm Siôn Cati, yn ôl chwedloniaeth, ac roedd yn aml yn cuddio ar ôl drygioni ar draul y pendefigion a phobol gyfoethog – gweithredoedd sydd wedi arwain at ei enw fel y ‘Robin Hood’ Cymreig.

Roedd yn Protestant pybyr ac am y rheswm hwnnw y bu’n rhaid iddo ffoi i Genefa rhag cael ei erlyn gan y Frenhines Mary. Ond fe gafodd e faddeuant yn ddiweddarach gan Elizabeth y Cyntaf.

Yn ddiweddarach yn ei fywyd, fe wnaeth e droi at farddoniaeth, ac fe briododd â Joan, gweddw gyfoethog oedd yn byw ger yr Ogof ar fferm Ystrad-ffin.

Fe fu’r ogof yn boblogaidd ar un adeg, gan ddenu miloedd o ymwelwyr bob blwyddyn, ac fe gafodd dwsinau o’u henwau eu cerfio yng nghraig yr ogof, a’r cyntaf o’r rhai gweladwy yn dyddio o’r ddeunawfed ganrif.

Roedd yn drueni fod llawer o’r bobl sy’n heidio bob blwyddyn i Randir-mwyn i weld cronfa ddŵr Llyn Brianne a’r barcud ddim yn gwybod am Twm Siôn Cati a’i ogof.

Who was Twm Siôn Cati?

Lleidr oedd Twm Siôn Catti a wnaeth dwyn oddi wrth pobl fonheddig a phobl gyfoethog, yna rhoddodd arian i’r tlodion. Enillodd enw da fel ‘Robin Hood o Gymru’.

Why did Twm Siôn Cati go to Geneva?

Protestant oedd Twm Siôn Catti. Aeth dramor i ddianc rhag erledigaeth grefyddol gan y Frenhines Gatholig Mary.

What did Twm Siôn Cati do when he returned to Wales?

Daeth Twm Siôn Catti yn fardd, a phriododd weddw gyfoethog Joan a oedd â fferm ger Rhandirmwyn.

What evidence is there that Victorian travellers went to Twm Siôn Cati’s cave?

Mae enwau wedi’u cerfio yng nghraig yr ogof, ac mae’r cynharaf o’r rhain yn dyddio’n ôl i oes Fictoria.

Why do tourists now visit this area of mid Wales?

Mae twristiaid yn ymweld â’r ardal hon o ganol Cymru i weld cronfa ddŵr ac argae Llyn Brianne, ac i weld adar barcud sydd wedi’u haislefylu yn yr ardal ar ôl dod yn brin iawn.

How are tourists being encouraged to visit Twm Siôn Cati’s cave?

Mae’r Cyngor Sir wedi atgyweirio’r llwybr troed ac yn gosod arwyddion i ddangos y ffordd i’r ogof.

Story board

House building

1: Affordable homes are urgently needed for families to buy or rent. A new housing scheme has been proposed for Swansea. Building can move ahead quickly when planning permission and funding have been agreed.

Mae angen tai fforddiadwy ar frys i deuluoedd eu prynu neu eu rhentu. Mae cynllun tai newydd wedi'i gynnig ar gyfer Abertawe. Gall adeiladu symud ymlaen yn gyflym pan fydd caniatâd cynllunio a chyllid wedi'u cytuno.

2: Building begins by putting down concrete foundations for the walls.

Mae adeiladu yn dechrau trwy osod seiliau concrit ar gyfer y waliau.

3: The walls are now built. Walls often have an outer layer of brick and an inner layer of concrete blocks. The space between the layers can be filled with insulating material.

Mae'r waliau bellach wedi'u hadeiladu. Yn aml mae gan waliau haen allanol o frics a haen fewnol o flociau concrit. Gellir llenwi'r gofod rhwng yr haenau â deunydd inswleiddio.

4: The timber frame of the roof is constructed, then this can be covered with tiles or slate.

Mae ffrâm bren y to wedi'i adeiladu, yna gellir ei orchuddio â theils neu lechi.

5: Floor beams, internal timber walls, and stairs are added. Walls and ceilings can be covered with plaster board and plastered.

Ychwanegir trawstiau llawr, waliau pren mewnol, a grisiau. Gall waliau a nenfydau gael eu gorchuddio â bwrdd plastr a'u plastro.

6: Plumbing and electrical wiring is completed. Flooring is laid. Kitchens and bathrooms are installed.

Mae gwaith plymio a gwifrau trydan wedi'i gwblhau. Mae'r lloriau'n cael eu gosod. Mae ceginau ac ystafelloedd ymolchi wedi'u gosod.

13 Tryweryn

Language notes

Prepositions are words linking parts of a sentence to indicate the relationship to one another. Examples are:

The box was <u>in</u> the cupboard.	(indicating a position)
He met his friends <u>after</u> the football match.	(indicating a time)
She spoke <u>to</u> the manager.	(indicating a person)

In Welsh, many common **verbs** are often followed by particular prepositions. In this section we give examples for some verbs beginning with letters A - Ff.

In the next session 14, we will give examples for verbs beginning with the remaining letters of the alphabet.

It is important to note that there may not be a direct word-for-word translation between English and Welsh.

For example: the English word '**of**' is often translated into Welsh as the word '**o**', but a correct translation may require some other preposition.

adrodd am/wrth

Gwnaethon ni adrodd am y digwyddiad wrth yr heddlu.

We reported the incident to the police.

anghofio am

Roeddwn i wedi anghofio am y cyfarfod.

I had forgotten about the meeting.

amddiffyn rhag

Gwnaethon ni amddiffyn ein tŷ rhag y storm.

We protected our house from the storm.

anfon at/i

Anfonodd y cwmni holiadur at y staff.

The company sent a questionnaire to the staff. (to a person)

Anfonais gais i'r coleg.

I sent an application to the college. (to an organisation)

apelio at/ar

Apeliodd at Mr Jones ar ran ei mab.

She appealed to Mr Jones on behalf of her son.

atal rhag

Rhaid i ni atal ceir rhag goryrru trwy'r pentref.

We must stop cars speeding through the village.

benthyca oddi ar/gan/o

Benthycodd yr arian oddi ar ei rieni.

Benthycodd yr arian gan ei rieni.

He borrowed the money from his parents. (from a person)

Gwnaethon ni fenthyg y llyfrau o'r llyfrgell.

We borrowed the books from the library.

(from an organisation)

cadw rhag/at**Cadwch y llaeth rhag cynhesu gormod.**

Keep the milk from getting too warm.

Cadwch at y palmant trwy'r pentref.

Keep to pavement through the village.

cael gan/o**Cefais lythyr gan fy ffrind o'r Eidal.**

I had a letter from my friend from Italy.

caniatáu i**Maen nhw'n caniatáu i bobl ymweld â'r gerddi.**

They allow people to visit the gardens

clywed am/gan**Clywais am y ddamwain gan yrrwr y bws.**

I heard about the accident from the bus driver.

cofio am/at**Cofiais am brynu'r tocynnau.**

I remembered about buying the tickets.

Cofiwch fi at un sy'n byw yno.

Remember me to one who lives there.

credu mewn/am**Mae'n credu mewn trin pobl yn deg.**

He believes in treating people fairly.

Ydych chi'n credu'r stori am y bwgan?

Do you believe the story about the ghost?

cyfarfod â**Gwnes i cyfarfod â hen ffrind yn y dref.**

I met an old friend in town.

cyffwrdd â**Peidiwch â chyffwrdd â'r peiriant.**

Don't touch the machine.

cyhuddo o**Mae'n cael ei gyhuddo o ddwyn y beic.**

He is accused of stealing the bicycle.

cynnig i/am**Gwnaeth gynnig i'r gwerthwr tai am y tŷ.**

He made an offer to the estate agent for the house.

cytuno â/efo**Rydyn ni'n cytuno â phenderfyniad y cyngor.**

We agree with the decision of the council.

cytuno ynglŷn â**Rwy'n cytuno â chi ynglŷn â pharcio yn y dref.**

I agree with you regarding parking in the town.

cuddio rhag

Fe wnaethon ni guddio rhag y dorf ddig.

We hid from the angry crowd.

chwilio am/i

Roedden nhw'n chwilio am y trysor.

They were searching for the treasure.

Roedden nhw'n chwilio i achos y damwain.

They were looking into the cause of the accident.

dadlau â/ynghylch

Roedd yn dadlau â chymydog ynghylch y gwrych.

He was arguing with a neighbour about the hedge.

dangos i/sut

A ddangoswch i Mrs Jones sut i ddefnyddio'r cyfrifiadur?

Will you show Mrs Jones how to use the computer?

dianc rhag/i

Gwnes i ddianc rhag y tywydd drwg i'r bwthyn.

I escaped from the bad weather to the cottage.

diogelu rhag

Mae'n bwysig diogelu rhag llifogydd.

It is important to protect against flooding.

disgwyl am/i/wrth

Roeddwn i'n disgwyl am fy ffrind am hanner awr.

I was waiting for my friend for half an hour.

Roeddwn i'n disgwyl wrth y drws, yn disgwyl i'r cloch ganu.

I was waiting at the door, waiting for the bell to ring.

dweud wrth/am

Dywedodd wrth y staff am y prosiect.

He told the staff about the project.

dychwelyd at/i

Dychwelodd at y meddyg.

He returned to the doctor.

Dychwelodd i'r orsaf reilffordd.

He returned to the railway station.

dylanwadu ar

Dylanwadodd yr athro ar y myfyriwr i gystadlu yn yr eisteddfod.

The teacher influenced the student to compete in the eisteddfod.

dysgu i/am

Rydw i'n mynd i ddysgu i'r dosbarth am hanes.

I am going to teach the class about history.

edrych am

Roedd yn edrych am esgus i aros gartref.

He was looking for an excuse to stay at home.

ffarwelio â

Aeth i'r maes awyr i ffarwelio â ffrind.

He went to the airport to bid farewell to a friend.

Treigladau

In the previous session we examined how a treiglad meddal is applied immediately after the subject of a short form verb. This is at the start of the complement of the sentence.

For example:

Cariodd y gofalwr fwrdd i'r ystafell yn y prynhawn ar gyfer y cyfarfod.

The caretaker carried a table to the room in the afternoon for the meeting.

The verb specifies an action, and the subject is the person or thing which carries out the action. The verb is '**cariodd**', and the subject is '**gofalwr**'.

The complement usually begins with the object, which is the person or thing on which the action is carried out. The object is '**bwrdd**'.

Other clauses may then be added to give information about when, where or why the action was carried out. In this case:

yn y prynhawn ... when
i'r ystafell ... where
ar gyfer y cyfarfod ... why

It is possible, however, to change the sentence order and put one or more of these clauses before the object. For example, we might write:

The caretaker, in the afternoon, carried a table to the room for the meeting.

In Welsh, the treiglad is still applied to the object of the sentence on which the action is carried out:

Cariodd y gofalwr, yn y prynhawn, fwrdd i'r ystafell ar gyfer y cyfarfod.

The rule is extended further by applying a treiglad meddal in all cases where the normal order of the sentence is changed by inserting a time, place or reason clause.

A sentence with normal word order is:

Bydd cyngerdd yn y neuadd ar ddydd Llun

There will be (**verb**) a concert (**subject**) in the hall on Monday

but a treiglad is applied if the sentence order is changed by an inserted clause:

Bydd, ar ddwydd Llun, gyngerdd yn y neuadd cyngerdd

There will, on Monday, be a concert in the hall

Other examples are:

Roedd e eisiau gofyn cwestiwn yn ystod y cyfarfod.

He wanted to ask a question during the meeting.

but

Roedd e eisiau, yn ystod y cyfarfod, o fyn cwestiwn

gofvn

He wanted, during the meeting, to ask a question.

Mae Aled wedi derbyn gwobr am gelf yn yr ysgol.

Aled has received a prize for art at school

but

Mae Aled wedi derbyn, yn yr ysgol, wobr am gelf

gwoibr

Idioms

The word '**dan**' in Welsh is normally translated as 'under':

Mae eich llyfr o dan y papur newydd.

Your book is under the newspaper.

Roedd yr ogof o dan y clogwyn.

The cave was under the cliff.

'**dan**' appears in a number of common phrases and idioms:

dan bwysau - under pressure

Mae'r staff dan bwysau i gyflawni'r gwaith mewn pryd.

The staff are under pressure to complete the work on time.

dan ddaear - underground

Gall twristiaid fynd dan ddaear yn yr hen chwarel lechi.

Tourists can go underground in the old slate quarry.

dan sylw - in question

Dyma'r adroddiad dan sylw sy'n cynnwys camgymeriad.

This is the report in question which contains a mistake.

dan draed - in the way

Cwynodd Mrs Jones fod ei gwâr dan draed yn y gegin.

Mrs Jones complained that her husband was in the way in the kitchen.

dan ei sang - full to capacity

Roedd maes yr eisteddfod dan ei sang drwy'r dydd.

The Eisteddfod field was packed all day.

dan glo - locked away

Cadwch moddion dan glo pan fydd plant yn y tŷ.

Keep medicines locked away when there are children in the house.

dan yr amgylchiadau - under the circumstances

Roedd y daith yn iawn o dan yr amgylchiadau, er gwaethaf y glaw.

The trip was alright under the circumstances, despite the rain.

dan ystyriaeth - under consideration

Mae'r cynllun ar gyfer y tai newydd dan ystyriaeth gan y cyngor.

The plan for the new houses is under consideration by the council.

Sentences

Cyhuddodd e'r plant o ddwyn o'r siop.

He accused the children of stealing from the shop.

Dangosodd y rheolwr i'r cynorthwydd sut i ddefnyddio'r cyfrifiadur.

The manager showed the assistant how to use the computer.

Bydd y darlithydd yn dysgu am goedwigaeth ac amaethyddiaeth.

The lecturer will be teaching about forestry and agriculture.

Rhaid iddyn nhw atal pobl rhag siarad yn y llyfrgell.

The must stop people from talking in the library.

Anfonodd y cwmni'r nwyddau at y cwsmer.

The company sent the goods to the customer.

Gwnaethon ni adrodd wrth y perchenog am ddŵr yn dod trwy'r nenfwd.

We reported to the landlord about water coming through the ceiling.

Cuddiodd y cerddwyr yn y coed rhag y ffermwyr dig.

The walkers hid in the wood from the angry farmer.

Fe wnaethon ni ddianc rhag y bobl ddiflas yn y parti.

We escaped from the boring people at the party.

Dychwelodd yr athro i'r ysgol i gwrdd â rhieni.

The teacher returned to the school to meet parents.

Rhaid inni amddiffyn rhag difrod yn ystod y storm.

We must protect against damage during the storm.

Wnest ti gofio i dalu bil y gwesty?

Did you remember to pay the hotel bill?

Rhaid i chi gytuno gyda phenderfyniad y llys.

You must agree with the decision of the court.

Roedd yn dadlau â'r swyddog ynglŷn â'r ddirwy barcio.

He was arguing with the officer about the parking fine.

Maen nhw'n chwilio am ddatrysiaid i'r broblem.

They are searching for a solution to the problem.

Mae'r cwmni'n credu mewn darparu hyfforddiant da i staff.

The company believes in providing good training for staff.

Ymwelodd y gwleidydd â'r dref a chyfarfod â'r maer.

The politician visited the town and met the mayor.

Peidiwch â chyffwrdd â bara poeth o'r popty.

Don't touch hot bread from the oven.

Mae'n mynd i lawio felly cofiwrch am fynd â'ch cot.

It is going to rain so remember to take your coat.

Roedd yn aros wrth y goleuadau traffig.

He was waiting at the traffic light.

Roedd y plant yn chwilio am yr hwyaid wrth y llyn.

The children were looking for the ducks at the lake.

Article: Tryweryn

Pasiwyd Mesur Tryweryn gan y Senedd ym 1957.

The Tryweryn Bill was passed by Parliament in 1957.

Caniataodd hyn i Gyngor Dinas Lerpwl orlifo Cwm Tryweryn heb fod angen caniatâd cynllunio gan y cyngor lleol.

This allowed Liverpool City Council to flood the Tryweryn Valley without the need for planning permission from the local council.

Ym 1965, diflannodd pentref bach Capel Celyn.

In 1965, the small village of Capel Celyn disappeared.

Collwyd cymuned Gymraeg lle'r oedd pobl wedi byw a gweithio am genedlaethau o dan gronfa ddŵr Llyn Celyn.

A Welsh-speaking community where people had lived and worked for generations was lost under Llyn Celyn reservoir.

Dinistriwyd y pentref a'r ffermydd cyfagos er gwaethaf gwrthwynebiad holl Aelodau Seneddol o Gymru ac eithrio un.

The village and surrounding farms were destroyed despite the opposition of all the Welsh Members of Parliament except one.

Gorfodwyd pob un o'r 67 o drigolion y pentref, a oedd yn cynnwys ysgol, capel a 12 fferm, i adael.

Every one of the 67 residents of the village, which included a school, chapel and 12 farms, was forced to leave.

Trefnwyd protestiadau gan Fyddin Cymru Rydd a Chymdeithas Amddiffyn Cymru.

Protests were organised by the Free Wales Army and Society for the Protection of Wales.

Yn 2005, rhoddodd Cyngor Dinas Lerpwl ymddiheuriad.

In 2005, Liverpool City Council gave an apology.

Yn ystod cyfnodau o dywydd poeth, mae lefel y gronfa ddŵr yn gostwng.

During periods of hot weather, the level of the reservoir falls.

Gwelir adfeilion y pentref.

The remains of the village are seen.

Mae waliau caeau yn ymddangos o'r dŵr, a gellir gweld llawr llechfaen cegin ffermdy.

Walls of fields appear from the water, and the slate floor of a farmhouse kitchen can be seen.

Gall ymwelwyr gerdded ar hyd rhannau o'r hen ffordd ar ochr y dyffryn.

Visitors can walk along parts of the old road on the side of the valley.

Roedd pobl yn byw yma ac ar un adeg roedd yn bentref a chymuned lwyddiannus.

People lived here and it was once a successful village and community.

Mae'n bwysig nad ydym yn anghofio.

It is important that we do not forget.

Speaking and writing challenge

Do you think that planning decisions should always be taken by local people, or should some projects be authorised nationally even if they go against local wishes? Give examples to illustrate your answer.

Example article:

Mae'n gwneud synwyr i brosiectau mawr o bwysigrwydd cenedlaethol, a sydd angen symiau mawr o arian, i gael eu trafod ac yn derbyn caniatâd gan y senedd.

Hon ydy senedd y Deyrnas Unedig yn San Steffan ar gyfer y cynlluniau mwyaf.

Er enghraifft, os yw rheilffordd newydd fel HS2 yn cael ei hadeiladu, ni ddylai tirfeddiannwr penodol allu gwrthod caniatâd iddi groesi ei dir.

Gallai cynlluniau sydd angen cymeradwyaeth a chyllid cenedlaethol yn cynnwys: ffyrdd mawr newydd megis traffyrrd, cynlluniau cynhyrchu ynni mawr fel Gorsafoedd ynni niwclear neu ffermydd gwynt mawr ar y tir neu ar y môr, a chronfeydd dŵr mawr.

Serch hynny, dylai gwleidyddion sy'n cynrychioli'r ardaloedd lleol wedi eu heffeithio cael yr hawl i herio unrhyw gynllun a fydd yn achosi problemau difrifol i drigolion lleol neu'n achosi niwed difrifol i'r amgylchedd.

Mae Llywodraeth Cymru wedi gwrthwynebu traffordd newydd rhwng Casnewydd a Chaerdydd sydd wedi cael ei gynnig gan Lywodraeth y DU, oherwydd diffrod i warchodfa natur.

Gall rhai prosiectau fod yn bwysig iawn ond dim ond yn effeithio ar ardal leol, er enghraifft: cynlluniau amddiffyn rhag llifogydd ar gyfer afonydd a'r arfordir, cynlluniau tai, ac adeiladu ysgolion ac ysbytai newydd.

Yn yr achosion hyn, dylai cynllunio gael ei wneud yn lleol gan bobl sydd â gwybodaeth lawn am y gofynion lleol.

Byddai angen i'r cynlluniau wedyn gael eu harchwilio gan y llywodraeth genedlaethol.

Mae'r llywodraeth yn gorfod talu am y prosiectau gyda arian trethdalwyr, a dylai ddefnyddio'r arian hwn yn ddoeth.

Story

Hyfforddodd Gwyn mewn arlwo yn y coleg addysg bellach lleol.

Gwyn trained in catering at the local further education college.

Pan gwblhaodd ei gwrs, sefydlodd bopty bach yn y dref.

When he completed his course, he set up a small bakery in the town.

Roedd y pobjo yn llwyddiannus, ond ar ôl blwyddyn neu ddwy roedd yn teimlo bod angen her newydd arno.

The bakery was successful, but after a couple of years he felt that he needed a new challenge.

Un noson gwyliodd raglen deledu am dyfwyr coco yn Affrica.

One evening he watched a television program about cocoa growers in Africa.

Dangosodd y cyflwynydd sut y cafodd y ffa eu cynaeafu, a sut mae siocled o ansawdd uchel iawn yn cael ei wneud â llaw.

The presenter showed how the beans were harvested, and how very high quality chocolate is made by hand.

Sylweddolodd Gwyn pa mor gyffrous byddai sefydlu ei gwmni bach ei hun yn gwneud siocled.

Gwyn realised how exciting it would be to set up his own small company making chocolate.

Pan oedd y popty yn dawel yn yr hydref, gadawodd y staff wrth y llyw a theithio i orllewin Afrika.

When the bakery was quiet in the autumn, he left the staff in charge and travelled to west Africa.

Gwnaeth e deithio o amgylch planhigfeydd coco a thrafod prisiau masnach deg gyda'r ffermwyr.

He travelled around cocoa plantations and discussed fair trade prices with the farmers. Ar ôl dychwelyd i Gymru, derbyniodd y llwyth cyntaf o ffa coco.

After returning to Wales, he received the first batch of cocoa beans.

Daeth ei gegin yn labordy i arbrofi gyda chynhyrchu siocled.

His kitchen became a laboratory to experiment with chocolate production.

Datblygodd beiriannau ar gyfer rhostio, malu a gwasgu'r ffa.

He developed machinery for roasting, grinding and pressing the beans.

Ar ôl sawl ymgais, daeth o hyd i'r rysáit, y tymheredd a'r amser prosesu gorau i gynhyrchu siocled rhagorol.

After many attempts, he found the best recipe, temperature and processing time to produce excellent chocolate.

Hysbysebodd gyda gwefan, a gwerthodd drwy archeb bost i bobl sy'n caru siocled.

He advertised with a web site, and sold by mail order to people who love chocolate.

Daeth ymwelwyr i'r siop hefyd i brynu ei siocled arbennig iawn.

Visitors also came to the shop to buy his very special chocolate.

Mae Gwyn yn benderfynol o gadw'r busnes yn fach a pharhau i wneud siocled â llaw.

Gwyn is determined to keep the business small and continue making chocolate by hand.

Nid yw am ehangu i gyflenwi archfarchnadoedd a lleihau ansawdd uchel ei siocled.

He does not want to expand to supply supermarkets and reduce the high quality of his chocolate.

Use of Welsh: Ffordd Penrhyn

On the website you are invited to translate a newspaper article into Welsh:

Mae dadl wedi datblygu dros enw stryd ‘Ffordd Penrhyn’ ar ystâd dai newydd yn y Barri, De Cymru.

An argument has developed over the street name ‘Ffordd Penrhyn’ on a new housing estate in Barry, South Wales.

Mae trafodaeth ar gyfryngau cymdeithasol yn honni bod yr enw er anrhydedd i berchennog caethweision Richard Pennant, y Barwn Penrhyn cyntaf.

A discussion on social media claims that name is in honour of slave owner Richard Pennant, the first Baron Penrhyn.

Gwnaeth ei ffortiwn o gaethweision a orfodwyd i weithio ar ei blanhigfeydd siwgr yn Jamaica.

He made his fortune from slaves forced to work on his sugar plantations in Jamaica.

Roedd yr arian a wnaed yn hanfodol i’w ddatblygiad o’r chwareli llechi yn Bethesda, ac adeiladu Castell Penrhyn ar gyrrion Bangor.

The money made was crucial to his development of the slate quarries in Bethesda, and the building of Penrhyn Castle on the outskirts of Bangor.

Mae’r cyngor lleol yn dadlau mai ‘penrhyn’ yw'r gair Cymraeg am ‘peninsula’ a bod y ffordd yn y Barri yn arwain at benrhyn.

The local council argue that ‘penrhyn’ is the Welsh word for ‘peninsula’ and that the road in Barry leads to a peninsula.

Mae protestwyr yn dweud bod y cyngor yn annhebyg i gyfaddef i enwi’r stryd ar ôl yr Arglwydd Penrhyn.

Protesters say it is unlikely that the council would admit to naming the street after Lord Penrhyn.

Maen nhw’n galw ar Gyngor Bro Morgannwg i newid enw’r ffordd.

They are calling on the Vale of Glamorgan Council to change the name of the road.

Awgrymir y byddai newid yr enw i ‘Ffordd y Penrhyn’ yn setlo’r mater.

It is suggested that changing the name to ‘Ffordd y Penrhyn’ would settle the matter. Byddai hyn bellach yn cyfeithu fel ‘The Peninsula Road’ ac yn cyfeirio’n glir at y nodwedd ddaearyddol.

This would now translate as ‘The Peninsula Road’ and clearly refer to the geographical feature.

Description

- A all cerbyd o bob maint ddefnyddio'r bont?
- Pam fod y beiciau modur wedi stopio wrth y cwt at derfyn y bont?
- Ydy'r llanw y dod i mewn ac allan yma?
- A yw'r ffordd ar draws y bont yn brysur?
- A yw hwn yn ddyffryn llydan neu gul?

Understanding Welsh

Diogelu tomenni glo

Mae ddyletswydd ar Lywodraeth Prydain i weithredu wedi tirlithriad uwchben Pendyrus yn Rhondda Cynon Taf. Llithrodd 60,000 o dunelli o wastraff glo i lawr ochr y mynydd ym Mhendyrus wedi glaw trwm mewn storm. Roedd y ffilm o'r glo yn llithro i lawr yn dod a llawer o atgofion trawmatig o drychinez Aberfan yn ôl i bobl Cymru.

Darparodd Llywodraeth y DU £2.5 miliwn i helpu i lanhau a diogelu'r safle. Ond mynnu wnaeth Llywodraeth Cymru y byddai angen ffigwr "sylweddol fwy". Yn ôl Llywodraeth Prydain mae'r cyfrifoldeb am amddiffynfeydd llifogydd a rheoli llifogydd wedi'i ddatganoli, ond fe fyddan nhw'n rhyddhau mwy o arian y flwyddyn nesaf ar gyfer y gwaith.

Cafodd adolygiad ei gomisiynu, dan arweiniad Llywodraeth Cymru a chydweithrediad yr Awdurdod Glo, er mwyn llunio rhestr o'r holl domenni glo a'u statws risg. Mae'r rhan fwyaf yng nghymoedd y de.

Dwedodd cynrychiolydd yr Arolwg Daearegol Prydain:

'Yn ne Cymru mae gennym ni bwysau ychwanegol o lawer o wastraff glo yn eistedd ar ben y llethrau hynny sy'n ddeunydd sydd heb ei gywasgu a sy'n gallu llithro'n hawdd. Efallai mai dim ond gwaethyg y hynny y gwneith newid hinsawdd.'

'Ond bod atebion posibl amrywiol. O opsiynau peirianneg caled, sy'n edrych ar ailbroffilio'r llethrau.

'Gallwch ddefnyddio chwistrell concrit hylifol sy'n gludo'r llethr yn ôl gyda'i gilydd. Neu galleg chi fynd am bethau fel plannu llystyfiant i angori'r pridd yn ôl i'r ddaear.'

What happened during the recent landslip at Pendyrus?

Llithrodd 60,000 o dunelli o wastraff glo i lawr ochr y mynydd wedi glaw trwm mewn storm.

Why has the landslip caused people in south Wales to worry?

Mae pobl yn cofio trychinez Aberfan pan darodd tirlithriad o wastraff glo yn erbyn ysgol y pentref a lladdwyd llawer o blant a'u hathrawon. Maen nhw'n poeni y gallai fod trychinez arall o'r un math.

Why are old coal tips unstable?

Mae llawer o wastraff glo yn eistedd ar ben llethrau serth. Mae'r gwastraff heb ei gywasgu ac yn gallu llithro yn hawdd, yn enwedig ar ôl glaw trwm.

What is the purpose of the report which has been commissioned?

Bydd yr adroddiad yn creu cofrestr o hen safleoedd gwastraff glo, a bydd yn gwerthuso'r risg y gallai tirlithriad ddigwydd ar gyfer pob un o'r safleoedd.

What role could vegetation play in reducing landslips at old coal tips?

Gallai llystyfiant yn cael ei blannu i angori'r gwastraff glo i ochr y dyffryn.

What other methods are available for preventing the landslips?

Gellir symud y gwastraff glo i wneud y llethr yn llai serth, neu gellir chwistrellu concrit dros y gwastraff i'w wneud yn solet.

Who will pay for the work?

Bydd y gost yn cael ei rhannu rhwng Llywodraeth Cymru a Llywodraeth y DU.

Story board

Future railway developments

1: At the present time it is a very long railway journey from Holyhead or Bangor in North Wales to Cardiff. There is no direct railway line from north to south Wales, and it is necessary to travel into England.

Ar hyn o bryd mae'n daith reilffordd hir iawn o Gaergybi neu Fangor yng Ngogledd Cymru i Gaerdydd. Nid oes rheilffordd uniongyrchol o ogledd i dde Cymru, ac mae angen teithio i mewn i Loegr.

2: The Welsh Government is considering reopening old railways to produce a link between north and south Wales along the coast. The first step would be to reopen the line from Bangor to Caernarfon, and then to Afon Wen where it would link to the existing coastal railway.

Mae Llywodraeth Cymru yn ystyried ailagor hen reilffyrdd er mwyn creu cysylltiad rhwng gogledd a de Cymru ar hyd yr arfordir. Y cam cyntaf fyddai ailagor y lein o Fangor i Garnarfon, ac yna i Afon Wen lle byddai'n cysylltu â'r rheilffordd arfordirol bresennol.

3: The line closed in the 1960's but much of the old route can still be seen.

Caeodd y lein yn y 1960au ond mae llawer o'r hen lwybr i'w weld o hyd.

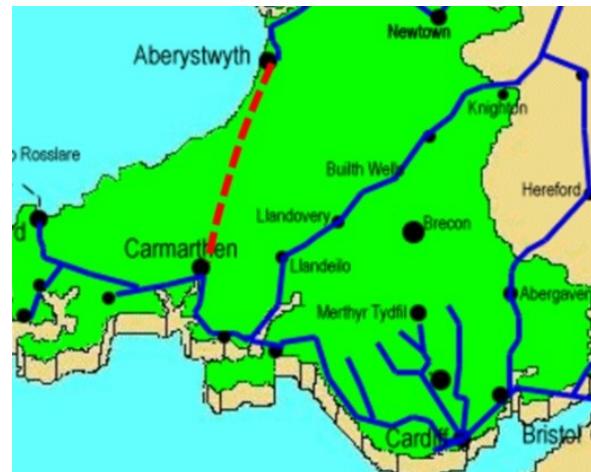
4: The line then continues south through Porthmadog and Barmouth to Aberystwyth.

Yna mae'r lein yn parhau tua'r de trwy Borthmadog ac Abermaw i Aberystwyth.

5: The second section of old railway which must be restored is the line between Aberystwyth and Carmarthen.

Yr ail ran o'r hen reilffordd y mae'n rhaid ei hadfer yw'r lein rhwng Aberystwyth a Chaerfyddin.

6: Again, this railway line closed in the 1960's but most of the old route still exists.

Eto, caeodd y rheilffordd hon yn y 1960au ond mae'r rhan fwyaf o'r hen lwybr yn dal i fodoli.

7: At Carmarthen, passengers will be able to join the main line rail services to Swansea and Cardiff.

Yng Nghaerfyddin, bydd teithwyr yn gallu ymuno â'r prif wasanaethau rheilffordd i Abertawe a Chaerdydd.

14 St Fagans Museum

Language notes

In Welsh, many common **verbs** are followed by particular **prepositions**. In this section we give examples for some verbs beginning with letters G - Y. This continues the list begun previously in session 13.

gadael i

Gadewch i Jane orffen y stori.

Leave Jane to finish the story.

gafael yn/mewn

Gafaelwch yn y bwced o sied yr ardd.

Grab the bucket from the garden shed.

Gafaelwch mewn bwced o sied yr ardd.

Grab a bucket from the garden shed.

gofalu am

Allwch chi ofalu am y plant y prynhawn yma?

Can you take care of the children this afternoon?

gofyn i/am

Gofynnais i'r tiwtor am help gyda'r traethawd.

I asked the tutor for help with the essay.

gorchymyn i

Gorchymnodd i'r staff adael y swyddfa.

He ordered the staff to leave the office.

gwahardd rhag

Mae'r rhybudd yn gwahardd pobl rhag fynd i mewn yr hen adeilad.

The notice forbids people to go in the old building.

gweiddi ar/am

Gwaeddodd yr hyfforddwyr ar y chwaraewr am golli'r gôl.

The trainer shouted at the player for missing the goal.

gwisgo am

Roedd yn gwisgo siwt a thei am y cyfarfod.

He was wearing a suit and tie for the meeting.

gwrando ar/am

Roedd yn gwrando ar y glaw ac am geir yn mynd heibio.

He was listening to the rain and for cars going past.

gwylio dros

Byddaf yn gwylio dros yr anifeiliaid tra byddet ti i ffwrdd.

I will watch over the animals while you are away.

hiraethu am

Roedden nhw yn hiraethu am y dyddiau cyn y rhwngrywd.

They were longing for the days before the internet.

llwyddo i/yn

Llwyddodd i ennill gwobr gyntaf yn y sioe amaethyddol.

She succeeded in winning a first prize in the agricultural show.

mynd at/i

Af i at y rheolwr i ofyn am y prosiect.

I will go to the manager to ask about the project.

nesáu at

Mae'r trén yn nesáu at orsaf Ganolog Caerdydd.

The train is approaching Cardiff Central station.

ofni rhag

Roedd e'n ofni rhag taranau a mellt.

He was frightened of thunder and lightning.

peidio â

Cefais rybudd i beidio â mynd yno eto.

I had a warning not to go there again.

pwysor ar

Pwysodd y cwmni ar y staff i weithio oriau hirach.

The company put pressure on the staff to work longer hours.

rhedeg at

Rhedodd y plant at eu hathrawes.

The children ran to their teacher.

rholi i/am

Rhowch y llysiau i'r cogydd am y cawl.

Give the cook the vegetables for the soup.

siarad â/am

Byddaf yn siarad â'r gwesteion am eu trefniadau.

I will speak to the guests about their arrangements.

sôn wrth/am

Rhaid i mi sôn wrth Mr Jones am y cyfarfod.

I must mention to Mr Jones about the meeting.

sylwi ar

Wnaethon ni sylwi ar y tai newydd yn y pentref.

We noticed the new houses in the village.

talu i/am

Rhaid i ni dalu pum punt i'r ffermwyr am wersylla.

We must pay five pounds to the farmer for camping.

troi at

Gwnaethon nhw droi at y cyngor am gymorth ariannol.

They turned to the council for financial help.

ufuddhau i

Rhaid i chi uffuddhau i holl arwyddion y ffyrdd.

You must obey all the road signs.

ychwanegu at

Bydd y llyfr hwn yn ychwanegu at y casgliad hanes lleol.

This book will add to the local history collection.

ymadael â

Bydd y trêñ yn ymadael â platform tri am hanner awr wedi deg.

The train will leave platform three at half past ten.

ymdrin â

Mae'r gohebydd yn ymdrin â'r etholiad ar gyfer y papur newydd.

The reporter is covering the election for the newspaper.

ymguddio rhag

Mae'n ymguddio rhag y grwp o fechgyn.

He is hiding from the group of boys.

ymladd â/dros

Roedden nhw'n ymladd â'r Llywodraeth dros hawliau menywod.

They were fighting the Government over women's rights.

ymosod ar

Ymosododd y gatrawd ar y gelyn ar doriad y wawr.

The regiment attacked the enemy at dawn.

ymwybod o

Roedd yn ymwybodol o'r sŵn y tu allan i'r tŷ.

He was conscious of the noise outside the house.

Treigladau

In this section we look at some further occurrences of the treiglad meddal.

A treiglad meddal is applied after the numbers **un** (with feminine nouns only) and **dwy/dau**. It is also possible, but not essential, to apply a treiglad meddal after the numbers **saith** and **wyth**. Either of the following is acceptable:

Prynnodd y bwyty saith fwrdd ac wyth gadair.

Prynnodd y bwyty saith bwrdd ac wyth cadair.

The restaurant bought seven tables and eight chairs.

A treiglad meddal is applied after **dyma**, **dyna** and **dacw**. These words are acting as if they are short form verbs:

Dyma gae lle gallwn ni wersylla.

cae

Here is a field where we can camp.

Dyna fws i ganol y dref.

bws

That's a bus to the town center.

Dacw gi yn casglu defaid gyda'r ffermwyr

ci

There's a dog collecting sheep with the farmer.

A treiglad meddal appears in greetings:

Llongyfarchiadau, gydweithwyr.

cydweithwyr

Congratulations, colleagues.

Croeso, foneddigion a boneddigesau.

boneddigion

Welcome, ladies and gentlemen.

When two words are joined together, a treiglad meddal is applied to the second word, for example:

pwer + tŷ	pwerdy	power station
môr + clawdd	morglawdd	breakwater
cylch + llythyr	cylchlythyr	news letter

A treiglad meddal is applied after the conjunction **neu**:

Nid oes gen i gar neu feic.	beic
I don't have a car or bike.	
Dydyn nhw ddim eisiau byw mewn dinas neu dref.	tref
They do not want to live in a city or town.	

A treiglad meddal is also applied after the conjunction **pan**:

Aeth hi at y drws pan ganodd y gloch.	canodd
She went to the door when the bell rang.	
Roeddent yn cerdded ar hyd y traeth pan welsant y llong.	gwelsant
They were walking along the beach when they saw the ship.	

A treiglad meddal is applied after faint and pwy in a question:

Faint fydd yn y cyfarfod?	bydd
How many will be in the meeting?	
Pwy dalodd am y tocynnau?	talodd
Who paid for the tickets?	

Idioms

The word '**rhwng**' is usually translated as 'between':

Bydd yn cyrraedd rhwng tri a phedwar o'r gloch.

He will arrive between three and four o'clock.

Mae Felinheli rhwng Bangor a Caernarfon.

Felinheli is between Bangor and Caernarfon.

'**rhwng**' appears in a number of common sayings and idioms:

does dim Cymraeg rhyngddyn nhw - they are not on speaking terms.

Ar ôl y ddadl rhwng Dafydd a Huw, does dim Cymraeg rhyngddyn nhw.

After the argument between Dafydd and Huw, they are not on speaking terms.

rhwng bodd ac anfodd - with mixed feelings, uncertain

Symudodd y teulu i'r ddinas rhwng bodd ac anfodd, yn drist wrth adael y pentref.

The family moved to the city with mixed feelings, sad at leaving the village.

rhyngoch chi a fi a'r wal - confidentially, between the two of us

Rhyngoch chi a fi a'r wal, mae'r cwmni'n bwriadu cau'r swyddfa hon.

Confidentially, the company is planning to close this office.

rhwng cwsg ac effro - half awake

Rhwng cwsg ac effro, clywodd rywun yn symud yn yr ardd.

Half awake, he heard someone moving in the garden.

rhwng popeth - amongst everything

Roedd y siop yn brysur a rhwng popeth anghofiais brynu bara.

The shop was busy and amongst everything I forgot to buy bread.

rhwng y cŵn a'r brain - to deteriorate, to go to the dogs

Collodd y perchenog ddiddordeb ac aeth y gwesty rhwng y cŵn a'r brain.

The owner lost interest and the hotel went to the dogs.

Sentences

Dylai'r cwmni adael y penderfyniad i'w gyfreithiwr.

The company should leave the decision to their solicitor.

Gafaelwch yn fy llaw wrth ddringo'r llwybr serth.

Grab my hand while climbing the steep path.

Bydd cymydog yn gofalu am ein cath tra byddwn ar wyliau.

A neighbour will take care of our cat while we are on holiday.

Gofynnodd yr ymwelwyr i'r siopwr am gyfeiriadau i'r bwthyn.

The visitors asked the shopkeeper for directions to the cottage.

Gorchmynnodd yr heddlu i'r myfyrwyr ddod â'r parti i ben.

The police ordered the students to end the party.

Mae'r rheolau yn gwahardd teithwyr rhag agor y drws tra bod y trêñ yn symud.

The rules forbid passengers to open the door while the train is moving.

Siaradodd yr athro â'r myfyrwyr am drefniadau ar gyfer yr arholiad.

The teacher spoke to the students about arrangements for the examination.

Fe dalon nhw'r casglwr tollau am groesi'r bont.

They paid the toll collector for crossing the bridge.

Rhaid i breswylwyr ufuddhau i'r rheolau ar gyfer ailgylchu sbwriel.

Residents must obey the rules for recycling rubbish.

Bydd y trêñ yn gadael am ddeg munud wedi naw o blatfform dau.

The train will leave at ten minutes past nine from platform two.

Dylech fod yn ymwybodol o effeithiau newid hinsawdd.

You should be conscious of the effects of climate change.

Gofynnodd i mi beidio â dweud wrth unrhyw un am y broblem.

He asked me not to tell anyone about the problem.

Roeddem yn gwrando ar y teledu am ganlyniad y gêm.

We were listening to the television for the result of the game.

Pan oedd yn yr anialwch roedd yn hiraethu am Gymru yn y glaw.

When he was in the desert he was longing for Wales in the rain.

Byddaf yn mynd at y meddyg os byddaf yn dal i deimlo'n sâl yfory.

I will go to the doctor if I still feel ill tomorrow.

Roedd arnon ni ofn colli ein ffordd yn ystod y daith.

We were frightened of losing our way during the journey.

Roedd llawer o bwysau ar y cystadleuwyr i ennill.

There was a lot of pressure on the competitors to win.

Rhedodd ei gi ato wrth iddo gerdded i fyny'r llwybr.

His dog ran to him as he walked up the path.

Sylwodd ar y car newydd ei bod hi'n gyrru.

He noticed the new car that she was driving.

Bydd y glaw yfory yn ychwanegu at y dŵr yn y gronfa ddŵr.

The rain tomorrow will add to the water in the reservoir.

Article: St Fagans Museum

Mae Amgueddfa Bywyd Cymreig Sain Ffagan yn amgueddfa awyr agored fawr.

Saint Fagans Museum of Welsh Life is a large open-air museum.

Mae hi'n lleoli ar y tir o faenordy o oes Elisabeth a adeiladwyd gan gyfreithiwr cyfoethog Dr John Gibbon tua 1580.

It is located on the land of an Elizabethan manor house built by a wealthy lawyer Dr John Gibbon around 1580.

Rhoddodd Iarll Plymouth yr ystâd i'r genedl ym 1948.

The Earl of Plymouth gave the estate to the nation in 1948.

Mae adeiladau hanesyddol o wahanol oedrannau ac o bob rhan o Gymru wedi cael eu symud i Sain Ffagan.

Historic buildings of different ages and from all parts of Wales have been moved to Saint Fagans.

Erbyn hyn mae yna dros hanner cant o adeiladau hanesyddol mewn lleoliadau naturiol o amgylch tir y maenordy.

There are now over fifty historic buildings in natural locations around the grounds of the manor house.

Mae'r adeiladau mwyaf hynafol yn dai crwn o'r Oes Haearn.

The most ancient buildings are Iron Age round houses.

Mae'r rhain yn seiliedig ar safleoedd archeolegol yn Ynys Môn.

These are based on archaeological sites in Anglesey.

Mae gan yr amgueddfa sawl ffermdy sy'n dyddio o Ganol Oesoedd.

The museum has several farmhouses which date from the Middle Ages.

Mae'r rhain yn dangos sut oedd adeiladwyr yn defnyddio pren a chlai i wneud waliau, gyda gwellt ar gyfer y toeu.

These show how builders used timber and clay to make walls, with thatch for the roofs.

Erbyn y ddeunawfed ganrif, roedd adeiladau'n cael eu codi o gerrig.

By the eighteenth century, buildings were being erected from stone.

Mae tai fferm a bythynnod gweithwyr yn cael eu arddangos gyda dodrefn o'r cyfnod priodol.

Farm houses and workmen's cottages are shown with furniture of the appropriate period.

Mae gan yr amgueddfa amrywiaeth o adeiladau lle oedd pobl yn gweithio.

The museum has a variety of buildings where people worked.

Mae melin wlân yn cynnwys peirianwaith o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg yn dal i gael ei defnyddio i wneud blancedi traddodiadol Cymreig.

A woolen mill containing nineteenth-century machinery is still used to make traditional Welsh blankets.

Mae'r felin yn cael ei phweru gan olwyn ddŵr.

The mill is powered by a water wheel.

Mae tanerdy o Rhaeadr wedi'i ailadeiladu yn yr amgueddfa.

A tannery from Rhayader has been rebuilt at the museum.

Roedd hyn yn cynhyrchu lledr trwm ar gyfer esgidiau a harnais ceffylau.

This produced heavy leather for boots and horse harness.

Mae adeiladau yn yr amgueddfa yn dangos sut oedd bywyd mewn cymunedau Cymreig.

Buildings in the museum show what life was like in Welsh communities.

Gall grwpiau ysgol brofi gwers mewn ysgol y pentref yn ystod oes Fictoria.

School groups can experience a lesson in the village school during Victorian times.

Speaking and writing challenge

Describe an interesting museum that you have visited.

Mae Amgueddfa Ceredigion yn Aberystwyth yn arddangosfa o fywydau pobl yr ardal hon o ganolbarth Cymru ers y dyddiau cynnar.

Mae'r amgueddfa ei hun wedi'i lleoli yn hen adeilad sinema a theatr y Coliseum, gyda thaflunydd gwreiddiol y sinema fel un o'r arddangosion.

Mae'r stori a adroddir yn dechrau gydag archeoleg yr ardal.

Byddwn ni'n gweld sut oedd pobl hynafol yn byw trwy hela a chasglu bwyd o blanhigion, ac yna dechrau ffermio'r tir.

Rydym yn archwilio eu cartrefi, arferion crefyddol a chladdu aelodau o'r gymuned.

Gan symud ymlaen i'r 17eg a'r 18fed ganrif, mae'r amgueddfa'n ail-greu ystafelloedd o dai pobl.

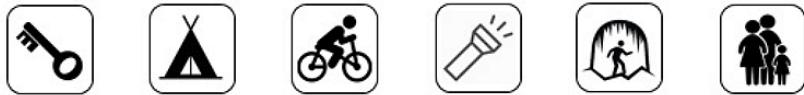
Mae'r rhain yn arddangos dodrefn y cyfnod, ynghyd ag eitemau domestig megis llestri, clociau ac offerynnau cerdd.

Mae rhan o'r amgueddfa yn canolbwytio ar oes Fictoria, pan oedd Aberystwyth yn borthladd pwysig, yn ganolfan mwyngloddio plwm, ac yna'n gyrchfan wyliau.

Mae'r amrywiaeth eang o arddangosion yn ymestyn o offer gwaith i bosteri hysbysebu gwyliau ar hyd yr arfordir.

Mae'r arddangosfa yn ymestyn i'r 20fed ganrif, ac yn cynnwys casgliad hynod ddiddorol o offer domestig cynnar ar gyfer coginio, glanhau a gwaith golchi dillad mewn cartref mawr.

Story

Mae Huw ac Ella yn gyflwynwyr rhaglen cylchgrawn radio Cymraeg.

Huw and Ella are presenters of a Welsh radio magazine programme.

Mae'r rhaglen wedi bod yn archwilio'r diwydiant twristiaeth yn ddiweddar.

The programme has recently been examining the tourist industry.

Cafodd y cynhyrchydd y syniad y gallai'r cyflwynwyr cael profiadau personol o wyliau antur awyr agored ar gyfer teuluoedd.

The producer had the idea that the presenters could get personal experience of outdoor adventure holidays for families.

Yna gallen nhw siarad am eu profiadau ar y radio.

They could then talk about their experiences on the radio.

Ar gyfer yr adroddiad cyntaf, anfonwyd Huw i ymuno â grŵp o anturiaethwyr ar gyfer alldraith ym Manna Brycheiniog.

For the first report, Huw was sent to join a group of adventurers for an expedition in the Brecon Breacons.

Aeth yr arweinydd â nhw i rostir uchel y Mynydd Du.

The leader took them to the high moorland of the Black Mountain.

Fe wnaethant wersylla am y noson cyn disgyn y llethrâu creigiog i Lyn y Fan.

They camped for the night before descending the rocky slopes to Llyn y Fan.

Y nesaf i gymryd rhan oedd Ella, a anfonwyd am ddiwrnod o feicio mynydd mewn coedwig yn ne Cymru.

Next to take part was Ella, who was sent for a day's mountain biking in a forest in south Wales.

Ar ôl rhywfaint o hyfforddiant ar draciau o amgylch y ganolfan awyr agored, aethpwyd â'r grŵp mewn bws mini gyda'u beiciau i ben y dyffryn.

After some training on tracks around the outdoor centre, the group were taken by minibus with their bikes to the top of the valley.

O'r fan hon, roedd ganddyn nhw ddisgyniad cyflym a chyffrous ar hyd milltiroedd o draciau trwy'r goedwig.

From here, they had a fast and exciting descent along miles of tracks through the forest.

Ar ôl cyflwyno'r adroddiadau am eu hanturiaethau ar y rhaglen radio, dywedodd y cynhyrchydd wrth Huw am un her olaf.

After presenting the reports of their adventures on the radio program, the producer told Huw about one final challenge.

Roedd yn ymuno â grŵp i fforio system o ogofâu enfawr ar y mynydd uwchben tref Crug Hywel.

He was joining a group to explore a huge system of caves on the mountain above the town of Crickhowell.

Mae gan yr ogof yr enw 'Ogof Agen Allwedd', sy'n golygu 'Keyhole Cave' yn Saesneg.

The cave has the name 'Ogof Agen Allwedd', meaning 'Keyhole Cave' in English.

Mae hyn oherwydd siâp rhai o'r twneli bach.

This is due to the shape of some of the small tunnels.

Aeth y grŵp i fynedfa'r ogof, lle datglodd yr arweinydd giât fychan yn wyneb y graig.

The group went to the entrance of the cave, where the leader unlocked a tiny gate in the rock face.

Yn y diwedd fe gyrhaeddon nhw siambr fawr gydag afon danddaearol yn llifo ar ei hyd.

Eventually they reached a large chamber with an underground river flowing along it.
Roedden wedi synnu wrth weld ystlumod yn byw yn yr ogof.

They were amazed to see bats living in the cave.

Siaradodd Huw am ei antur yn ystod y rhaglen yr wythnos ganlynol.

Huw spoke about his adventure during the programme the following week.

Mewn cyfarfod yn ddiweddarach, llongyfarchodd y cynhyrchydd y ddu gyflwynnydd ar eu hadroddiadau.

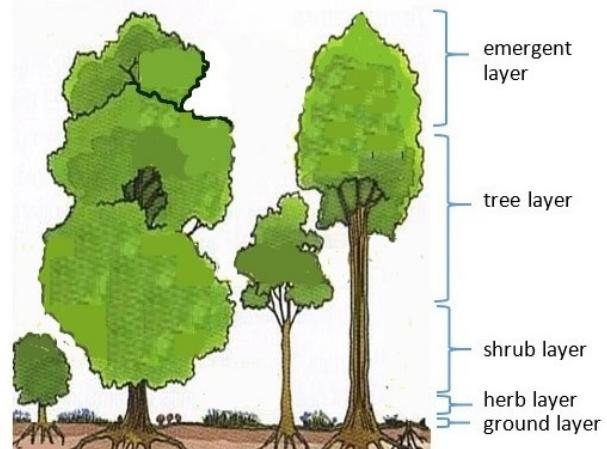
At a meeting later, the producer congratulated the two presenters on their reports.

'Ble anfonaf atoch nesaf?' dwedodd ef.

'Where shall I send you next?' he said.

'Efallai y gallem fforio siopau a bwyta i yng Nghaerdydd fel ein prosiect nesaf, os gwelwch yn dda'.

'Perhaps we could explore shops and restaurants in Cardiff as our next project, please'.

Use of Welsh: Meirionnydd oak woods

The largest ancient woodlands in Wales are the Meirionnydd Oakwoods in Snowdonia.

An information sheet is being produced for students to explain the woodland structure. On the web page you are invited to translate this into Welsh.

Mae'r haen ymwthiol yn cael ei ffurfio gan y coed talaf, sy'n tyfu mor uchel â phosib i gyrraedd y golau.

The emergent layer is formed by the tallest trees, which grow as high as possible to reach the light.

Mae'r rhain yn aml yn rhywogaethau sy'n tyfu'n gyflym ond maen nhw'n fyrhoedlog, fel bedw.

These are often fast growing species but they are short lived, such as birch.

Mae'r haen goed yn cynnwys y coed mwyaf a hynaf, derw yn bennaf.

The tree layer contains the biggest and oldest trees, mainly oak.

Maen nhw'n llenwi'r lleoedd rhwng y coed ymwlithol, lle gallant dderbyn golau haul a dŵr glaw.

They fill the spaces between the emergent trees, where they can receive sunlight and rain water.

Mae'r haen lwynt yn cynnwys rhywogaethau coed llai fel celyn, neu goed derw a bedw ifanc.

The shrub layer contains smaller tree species such as holly, or young oaks and birches.

Mae'r haen llysiâu yn cynnwys rhedyn, gweiriau a phlanhigion blodeuol.

The herb layer contains ferns, grasses and flowering plants.

Mae'r rhain y dechrau tyfu yn gynnar yn y flwyddyn, er mwyn derbyn golau haul cyn i'r coed ddatblygu eu canopiau o ddail.

These begin to grow early in the year, to receive sunlight before the trees develop their canopies of leaves.

Mae'r haen ddaear yn cynnwys mwsoglau a phlanhigion bach eraill.

The ground layer contains mosses and other small plants.

Mae'n dibynnu ar y ddaear bod yn dywyll ac yn llaith o dan orchudd y coed.

They depend on the ground being dark and damp underneath the tree cover.

Mae haen arall yn cynnwys 'epiphytau'.

Another layer consists of 'epiphytes'.

Mae'r rhain yn blanhigion fel mwsoglau, cennau a rhedyn a all dyfu ar foncyffion a changhennau coed.

These are plants such as mosses, lichens and ferns which can grow on the trunks and branches of trees.

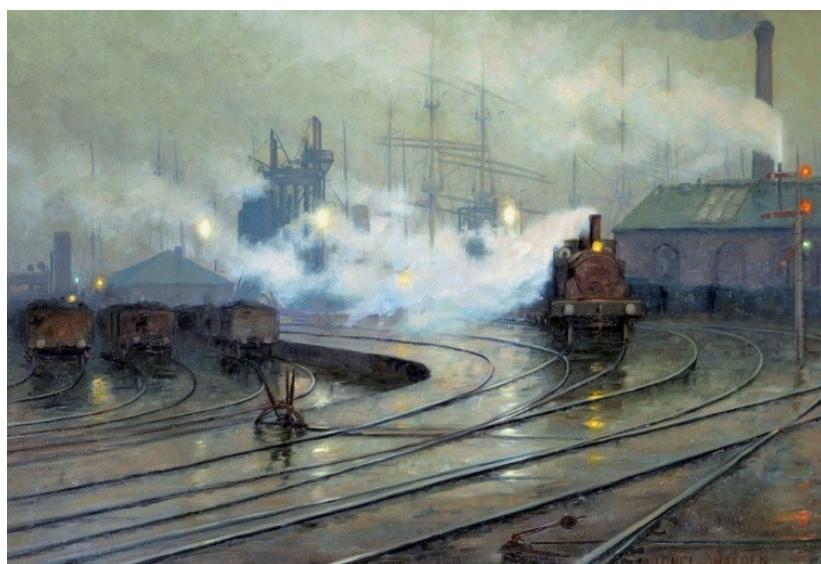
Mae'r rhywogaethau coed brodorol fel derw yn datblygu systemau gwreiddiau ymestynol iawn.

The native tree species such as oak develop very extensive root systems.

Mae'r rhain yn cynnal y coed ar lethrau creigio serth gyda phridd tenau.

These support the trees on steep rocky hillsides with thin soil.

Description

- Peintiwyd y llun 'Cardiff Docks' (olew ar gynfas) gan Lionel Walden ym 1896. Mae'r llun yn y Musee d'Orsay, Paris heddiw. A yw hyn yn debygol o fod yn ddarlun cywir o'r dociau ar y pryd?
- Mae'r wagenni yn cario glo. O ble maen nhw wedi dod?
- Pa fathau o long sydd yn defnyddio'r porthladd?
- Defnyddir y tyrau ar ochr y cei i lwytho'r llongau. Sut mae'r rhain yn gweithio?
- Oedd gweithio ar y dociau yr adeg hon yn brofiad peryglus?

Understanding Welsh

Yr Wladfa

Ardal yn nhalaith Chubut, Patagonia, yr Ariannin lle ymfudodd llawer o Gymry yng nghanol y bedwaredd ganrif ar bymtheg yw'r Wladfa. Mae cymunedau Cymreig mewn gwledydd eraill hefyd, megis Pennsylvania yn yr Unol Dalaithiau, ond mae'r diwylliant a'r iaith Gymraeg yn amlycaf yn y Wladfa.

Craidd yr Wladfa yw Dyffryn Camwy, tua 60 km i'r de o Borth Madryn. Y prif drefi yw Rawson, prifddinas y dalaith, Gaiman sef y dref fwyaf Cymreig yn yr ardal, a Threlew. Tua 500 milltir i'r gorllewin o Dyffryn Camwy, yng Nghwm Hyfryd wrth draed yr Andes yw Esquel a Threvelin, dwy dref arall a sefydlwyd gan y Cymry.

Heddiw, mae tua 150,000 o bobl yn byw yn yr ardal a thua hanner ohonynt yn ddisgynyddion i'r Cymry. Mae tua 5,000 yn siarad Cymraeg a channoedd yn dysgu'r iaith.

Yn y flwyddyn 1865 hwylodd dros gant a hanner o Gymry, yn wyr, gwragedd a phlant, o Lerwel i wlad newydd ddiffaith yn Ne America. Rhan o batrwm ymfudo mawr y ganrif ddiwethaf oedd hwn ac aethant yno i osgoi tlodi. Pobl penderfynol oedd y Cymry hyn a hwylodd ar y llong Mimosa, ac er iddynt gyrraedd gwlad ddiannedd, trwy chwys a llafur llwyddasant i greu yno gymdeithas newydd.

Daeth y Gymru mewn cysylltiad â'r brodorion lleol a ddatblygodd perthynas da. Dysgasant i'r Cymry sut i hela yn null y brodorion, a bu hyn yn gymorth mawr iddynt gael digon i'w fwyta yn y blynnyddoedd cynnar.

Troesant y tir diffaith yn ardal ffermio a'i throsglwyddo i'w disgynyddion sydd hyd heddiw yn byw yn y rhan honno o'r Ariannin a elwir Patagonia. Yn fuan wedi ymsefydlu yno talodd yr ymfudwyr hyn wrogaeth i faner Ariannin ac addo bod yn deyrngar i'w gwlad newydd.

Heddiw, ar ôl dros ganrif a chwarter, cawn bobl nad oes ganddynt unrhyw gysylltiad â Chymru yn cyd-ddathlu Gwyl y Glaniad ar Orffennaf 28 bob blwyddyn. Maent yn uno hefyd yn un o uchafbwyntiau'r flwyddyn, sef yr Eisteddfod fawr a gynhelir yn Nhrelew, Eisteddfod sydd wedi ei phatrymu ar Eisteddfodau Cymru, a cheir pobl o bob cenedl yn cystadlu ar ganu, adrodd a dawnsio a llu o gystadlaethau eraill.

Mae cerddoriaeth yn rhan bwysig o'u traddodiad. Ym 1987 cafodd Côr y Camwy y drydedd wobr yn Eisteddfod Gydwladol Llangollen, ac yn Eisteddfod Genedlaethol Urdd Gobaith Cymru Taf-Elai ym 1991 enillodd Côr Plant y Gaiman y wobr gyntaf.

When and why did the group of Welsh settlers emigrate to South America?

Aeth y grŵp i Dde America ym 1865 oherwydd tlodi yng Nghymru.

How did the Welsh settlers reach Patagonia?

Hwyliodd yr ymsefydlwyr o Lerpwl ar long o'r enw'r Mimosa.

In what areas of Patagonia did the Welsh settle?

Ymsefydlodd y Cymry mewn dwy ardal: Dyffryn Camwy ger yr arfordir, a Cwm Hyfryd wrth droed mynyddoedd yr Andes.

Did the Welsh settlers have a good relationship with the local indigenous people?

Roedd perthynas da gyda brodorion lleol a ddysgon nhw'r Cymry sut i hela er mwyn gael digon i fwya yn y blynnyddoedd cynnar ar ôl cyrraedd Patagonia.

Why did the Welsh settlers contact the Argentinian Government?

Aeth yr ymsefydlwyr i Lywodraeth yr Ariannin er mwyn addo bod yn deyrngar i'w gwlad newydd.

Is Welsh culture still important in Patagonia?

Mae miloedd o bobl ym Mhatagonia yn siarad Cymraeg, ac mae'r eisteddfod flynyddol yn ddigwyddiad pwysig gyda chystadlaethau yn cael eu cynnal yn yr iaith Gymraeg.

Do groups from Patagonia make cultural visits to Wales?

Mae corau o'r Wladfa wedi dod i Gymru a chymryd rhan yn Eisteddfod Llangollen ac Eisteddfod yr Urdd.

Story board

The steel industry

1: Port Talbot iron and steel works is the main steelworks in Wales. It uses iron ore and coal to produce molten iron in the blast furnaces. The molten iron is then converted to steel, which is cast into thick slabs or rolled into thin sheet steel.

Gwaith haearn a dur Port Talbot yw prif weithfeydd dur Cymru. Mae'n defnyddio mwyn haearn a glo i gynhyrchu haearn tawdd yn y ffwrneisi chwyth. Yna caiff yr haearn tawdd ei drawsnewid yn ddur, sy'n cael ei gastio fel slabiau trwchus neu ei rolio i ddatennau dur tenau.

2: Historically, the South Wales steel industry has used Welsh coal to make coke for the blast furnaces. There are large reserves of suitable coal near to Port Talbot, but currently most coal used in the plant is imported from Australia as this is cheaper.

Yn y gorffennol, mae diwydiant dur De Cymru wedi defnyddio glo Cymru i wneud golosg ar gyfer y ffwrneisi chwyth. Mae dal llawer o lo addas ger Port Talbot, ond ar hyn o bryd mae'r rhan fwyaf o lo a ddefnyddir yn y gwaith dur yn cael ei fewnforio o Awstralia gan fod hwn yn rhatach.

3: Iron ore is imported by ship from countries such as Sweden.

Mae mwyn haearn yn cael ei fewnforio ar long o wledydd fel Sweden.

4: Until the Second World War the largest steelworks in Wales was in Ebbw Vale, where coal was available nearby. The works closed in 2002 and was then demolished.

Hyd at yr Ail Ryfel Byd roedd gwaith dur mwyaf Cymru yng Nglynebw, lle roedd glo ar gael gerllaw. Caeodd y gwaith yn 2002 ac yna cafodd ei ddymchwel.

5: The Ebbw Vale steelworks site was used first as the location for a garden festival, then became a shopping centre. A number of shop units are now empty, so there are plans to develop the site as a business park.

Defnyddiwyd safle gwaith dur Glyn Ebwy yn gyntaf fel lleoliad gŵyl arddio, yna daeth yn ganolfan siopa. Mae nifer o unedau siopau bellach yn wag, felly mae cynlluniau i ddatblygu'r safle fel parc busnes.

6: Several smaller steelworks still operate in North Wales, though others have now closed. At Brymbo near Wrexham, parts of the former steelworks are being preserved as an industrial museum.

Mae nifer o weithfeydd dur llai yn dal i weithredu yng Ngogledd Cymru, er bod eraill bellach wedi cau. Ym Mrymbo ger Wrecsam, mae rhannau o'r hen waith dur yn cael eu cadw fel amgueeddfa ddiwydiannol.

15 Crossing the Severn estuary

Language notes

In this section we will look at some aspects of **questions** and **answers**.

Welsh differs from English in that questions are usually answered with a verb phrase, rather than a single word **yes/no**:

Ydw i'n cywir?	Wyt	Nag wyt
Am I correct?	You are	You are not
Wyt ti'n cywir?	Ydw	Nag ydw
Are you correct?	I am	I am not
Ydy e'n cywir?	Ydy	Nag ydy
Is he correct?	He is	He is not
Ydyn ni'n cywir?	Ydych	Nag ydych
Are we correct?	You are	You are not
Ydych chi'n cywir?	Ydyn	Nag ydyn
Are you correct?	We are	We are not
Ydyn nhw'n cywir?	Ydyn	Nag ydyn
Are they correct?	They are	They are not

A simple yes/no answer can be given when emphasis is needed:

Eich car chi ydy hwn?	Ie	Na
Is this <u>your car</u> ?	<u>Yes</u>	<u>No</u>

For past tenses, questions can again be answered with a verb phrase

Oeddet ti ar y trêñ?	Oeddwn	Nag oeddwn
Were you on the train?	I was	I was not

A simple past tense yes/no answer can also be used:

Aethoch chi i'r dref ddoe?	Do	Naddo
Did you go to the town yesterday?	Yes (I did)	No (I didn't)

The form of answer may depend on the structure of the sentence, for example:

Ydy eich gwraig yn siarad Ffrangeg?	Ydy	Nag ydy
Does your wife speak French?	She does	She does not
Eich gwraig sydd yn siarad Ffrangeg?	Oes	Nag oes
Is it your wife that speaks French? (not someone else)	It is	It is not

For questions relating to the object of the sentence, the present tense oes is used:

Oes pysgod yn y llyn?	Oes	Nag oes
Are there fish (<i>object</i>) in the lake?	There are	There are not

For questions relating to the subject of the sentence, the present tense **ydy** is used:

Ydy'r pysgod yn y llyn?	Ydyn	Nag ydyn
Are the fish (<i>subject</i>) in the lake?	They are	They are not
(rather than somewhere else...)		

Questions can be produced by simply speaking in a questionning manner:

Siaradodd hi yn y cyfarfod?	Did she speak in the meeting?
------------------------------------	-------------------------------

However, the presence of a question can be signalled by placing **A** or **Ai** at the start of the sentence:

Ai eich frindiau ydy'r rheiny?	Are those your friends?
---------------------------------------	-------------------------

The word '**A**' causes a soft mutation:

Bydd cacen i de	There will be cake for tea
A fydd cacen i de?	Will there be cake for tea?

The soft mutation occurs with question forms, even when the '**A**' is imaginary:

Welodd e'r ddamwain?	Did he see the accident?
-----------------------------	--------------------------

A question can be created by making a statement, then adding a question phrase at the end.

For example:

Mae'n oer heddiw, ynte?	It is cold today, isn't it?
--------------------------------	-----------------------------

Questions are often created using the interrogative words:

pwy? (who), **beth?** (what), **Ile?** (where), **pryd?** (when), **pam?** (why),
sut? (how), **pa?** (which), **sawl?** (how many), **faint?** (how many/how much)

Pwy yw'r enillydd?	Who is the winner?
Beth yw'r broblem?	What is the problem?
Pryd mae'r siop ar agor?	When is the shop open?
Pam ydych chi'n gwerthu'r car?	Why are you selling the car?
Sut mae'r llawr yn cael ei lanhau?	How is the floor cleaned?
Pa lyfr ydych chi'n ei ddarllen?	Which book are you reading?
Sawl brawd sydd gennych chi?	How many brothers do you have?
Faint o goed sydd yn yr ardd?	How many trees are in the garden?

Treigladau

In previous sessions we have discussed the wide range of situations in which a **treiglad meddal** is used. Welsh has two other treigladau which are much less common in the spoken and written language. These are the **treiglad llaes** and the **treiglad trwynol**:

The **treiglad llaes** affects only three letters at the start of words:

- p** becomes **ph**
- t** becomes **th**
- c** becomes **ch**

A treiglad llaes occurs after certain words:

The conjunction **a** (and):

Roedd ceir a thacsis y tu allan i'r gwesty.

There were cars and taxis outside the hotel.

The conjunction **â** linked with some verbs:

Siaradon ni â chyngħorydd yn neuadd y dref.

We spoke to a counsellor at the town hall.

Roedd yn trin yr athro â pharch.

He treated the teacher with respect.

The preposition **gyda** (with):

Ydych chi eisiau cig gyda thatws?

Do you want meat with potatoes?

The adverb **tua** (approximately):

Mae tua phedair milltir i'r dref.

It is about four miles to the town.

The number **tri** (three) before a masculine noun:

Mae tri thraeth ar hyd yr arfordir.

There are three beaches along the coast.

However, this treiglad rule does not apply to **tair** (three) used with feminine nouns:

Mae tair tref gerllaw.

There are three towns nearby.

A **treiglad llaes** is applied after the pronoun **ei** when this refers to a feminine noun:

Aethon ni yn ei char. We went in her car.

However, a **treiglad meddal** is applied after the pronoun **ei** when this refers to a masculine noun:

Aethon ni yn ei gar. We went in his car.

The treiglad trwynol can affect six letters at the start of words:

p becomes **mh**

t becomes **nh**

c becomes **ngh**

b becomes **m**

d becomes **n**

g becomes **ng**

A treiglad trwynol occurs with the preposition **yn** (in):

Fe brynon ni'r dodrefn yng Nghaerdydd.

We bought the furniture in Cardiff.

A treiglad trwynol occurs with the pronoun **fy** (my):

Byddaf yn ysgrifennu at fy mrawd.

I will write to my brother.

A treiglad trwynol is associated with the prefix **an-** in a number of common words, for example:

annhebyg unlikely

anghofio forget

anhrefn chaos

amhosib impossible

Idioms

The word 'dros' can have several meanings:

over

Mae eira dros y mynyddoedd heddiw.

There is snow over the mountains today.

more than

Mae gan y siop dros deg math o ffôn ar werth.

The store has more than ten types of phones on sale.

on behalf of

Apeliodd y cyfreithiwr i'r llys dros ei gleient.

The solicitor appealed to the court on behalf of his client.

'dros' appears in a number of common phrases and idioms:

dros dro - temporarily

Fe wnaethon ni storio'r hen ddodrefn yn y garej dros dro.

We stored the old furniture in the garage temporarily.

dros ben llestri - over the top, out of control

Roedd ei feirniadaeth gynddeiriog o'r rheolwr dros ben llestri.

His furious criticism of the manager was over the top.

dros ben - exceptionally, exceedingly

Canodd y côr yn dda dros ben yn y gystadleuaeth.

The choir sang exceedingly well in the competition.

dros amser - over time, eventually

Dros amser daeth y castell yn adfail.

Over time the castle became a ruin.

dros cyfnod - for a period of time

Cydweithiodd y gwyddonwyr dros cyfnod ar yr arbrawf.

The scientists worked together for a period on the experiment.

drosodd - finished

Mae'r gwyliau drosodd nawr a rhaid i mi fynd yn ôl i'r gwaith.

The holiday is over now and I must go back to work.

drosodd a throsodd - over and over

Mae gennych chi'r un peth i ginio drosodd a throsodd.

You have the same thing for lunch over and over.

dros ei ben a'i glustiau - head over heals, deeply

Mae ei gambllo wedi cael e dros ei ben a'i glustiau mewn dyled.

His gambling has got him head over heels in debt.

Sentences

A gawsoch chi help gan y garddwr? Do.

Did you get help from the gardener? Yes.

A oedd cur pen arni hi ddoe? Nag oedd.

Did she have a headache yesterday? No

Sawl bwyty weloch chi yn y dref? Gwelais i dri.

How many restaurants did you see in the town? I saw three.

Ydych chi'n bwriadu cychwyn ar y prosiect y flwyddyn nesaf? Ydw.

Do you intend to start on the project next year? Yes.

Allwch chi ffonio'r meddyg ar unwaith? Gallaf.

Can you phone the doctor immediately? Yes.

Lle cawsoch chi'r llyfr? Ei cefais o siop lyfrau yn y dref.

Where did you get the book? I got it from a bookshop in the town.

Pryd oedd e yma? Roedd e yma tua deuddeg o'r gloch.

When was he here? He was here at about twelve o'clock.

A fydd e'n deall rheolau'r gêm? Bydd.

Will he understand the rules of the game? Yes.

Pam nad oedd o ar werth y llynedd? Dydw i ddim yn gwybod.

Why wasn't it for sale last year? I don't know.

Wnaethoch chi gytuno â phopeth? Naddo, nid popeth.

Did you agree to everything? No, not everything.

Faint yw'r ci hwnnw yn y ffenestr? Nid yw'r ci hwnnw ar werth.

How much is that dog in the window? That dog is not for sale.

A ddylen ni fynd i'r dosbarth Cymraeg? Fe ddylen ni.

Should we go to the Welsh class? We should.

Ydy hi'n mynd i ffwrdd yr wythnos nesaf? Nag ydy, mae hi'n aros am wythnos arall.

Is she going away next week? No, she is staying for another week.

A ddewch chi draw i helpu? Na dof, dydw i ddim eisiau helpu.

Will you come over to help? No, I don't want to help.

Odden nhw gartref ddydd iau diwethaf? Odden.

Were they at home last Thursday? Yes.

Dyna'r ateb cywir, ynte? Ydy.

That is the right answer, isn't it? Yes.

A oes unrhyw fwcedi yn y sied? Oes, mae dau.

Are there any buckets in the shed? Yes, there are two.

A allwch chi gael lifft adref ar ôl y cyfarfod? Gallaf.

Can you get a lift home after the meeting? Yes.

Faint o'r gloch fydd y ffilm yn cychwyn? Bydd yn dechrau am saith o'r gloch.

What time does the film start? It starts at seven o'clock.

Pwy sydd ar glawr y cylchgrawn newydd? Prif weinidog Seland Newydd ydy honna.

Who is on the cover of the new magazine? That is the prime minister of New Zealand.

Article: Crossing the Severn estuary

Mae Aber Hafren wedi bod yn rhwystr i deithwyr rhwng Cymru a Lloegr ers yr amseroedd cynharaf.

The Severn Estuary has been an obstacle for travellers between Wales and England since earliest times.

Croesodd milwyr Rhufeinig yr Hafren mewn cwch o Aust, ger Pont Hafren bresennol.

Roman soldiers crossed the Severn by boat from Aust, near the present Severn Bridge.

Yng Nghanol Oesoedd, defnyddiwyd yr un man croesi gan fynachod Abaty Tyndyrn.

In the Middle Ages, the same crossing point was used by the monks of Tintern Abbey.

Yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg dechreuodd fferi stêm, ac adeiladwyd ceiau ar y ddwy lan.

In the nineteenth century a steam ferry began, and quays were built on both banks.

Adeiladwyd pont reilffordd ym 1879, dilynwyd gan dwnnel rheilffordd Hafren ym 1886.

A railway bridge was built in 1879, followed by the Severn railway tunnel in 1886.

Collodd y gwasanaeth cychod stêm ei draffig, a chaeodd y gwasanaeth.

The steam boat service lost its traffic, and the service closed.

Roedd pont reilffordd Hafren yn draphont hir gydag un ar hugain o rychwantau yn cael eu cynnal ar silindrau haearn.

The Severn railway bridge was a long viaduct with twenty one spans supported on iron cylinders.

Roedd y bont yn cludo trenau o fwyn haearn a glo o gloddfeydd yn Fforest y Ddena.

The bridge carried trains of iron ore and coal from mines in the Forest of Dean.

Parhaodd y bont i gael ei defnyddio tan 1960 pan fu dwy long, oedd yn cludo tanwydd, mewn gwrthdrawiad, yna eu tarodd y bont yn achosi ffrwydrad.

The bridge continued to be in use until 1960 when two ships, which were carrying fuel, collided and then struck the bridge, causing an explosion.

Byddai'r atgyweiriadau i'r bont wedi bod yn rhy ddrud, felly cafodd ei dymchwel.

Repairs to the bridge would have been too expensive, so it was demolished.

Pan adeiladwyd Twnnel Hafren, hwn oedd y twnnel rheilffordd hiraf ym Mhrydain.

When the Severn Tunnel was built, it was the longest rail tunnel in Britain.

Cafodd y peirianwyr broblemau enfawr gyda dŵr yn lloifio i'r twnnel o'r graig o'i amgylch.

The engineers had huge problems with water flowing into the tunnel from the surrounding rock.

Mae'r twnnel yn dal i gludo'r rheilffordd o Fryste i Dde Cymru.

The tunnel still carries the railway from Bristol to South Wales.

Mae angen pwmpio yn barhaus i'w gadw'n sych.

Continual pumping is required to keep it dry.

Wrth i draffig modur yn cynyddu, ailagorwyd y gwasanaeth fferi ym 1926.

As motor traffic increased, the ferry service was re-opened in 1926.

Roedd y fferïau bach yn gallu cario tua ugain o geir.

The small ferries were able to carry about twenty cars.

Cafodd yr amrediad llanw enfawr effaith ar amserlen y fferi.

The huge tidal range affected the ferry timetable.

Nid oedd y cychod yn gallu gweithredu ar lanw isel nac ar lanw uchel iawn.

The boats were unable to operate at low tide or at very high tide.

Caeodd y fferi ym 1966 pan agrorodd Pont Hafren gyntaf.

The ferry closed in 1966 when the first Severn Bridge opened.

Mae'r bont grog enfawr hon yn cario'r draffordd.

This huge suspension bridge carries the motorway.

Dilynwyd hyn gan adeiladu Ail Groesfan Hafren, adnabyddir hefyd fel Pont Tywysog Cymru.

This was followed by construction of the Second Severn Crossing, also known as the

Prince of Wales Bridge.

Hyd at fis Rhagfyr 2018, roedd yn rhaid i yrwyr dalu toll i groesi'r naill neu'r llall o'r pontydd, ond ni chodir tollau mwyach.

Until December 2018, drivers had to pay a toll to cross either of the bridges, but tolls are no longer charged.

Speaking and writing challenge

Select an estuary or sea channel which is crossed by a major bridge or tunnel. Explain why transport links across this body of water are important. Who are the main users of the bridge or tunnel?

Example article:

Mae Ynys Môn wedi'i chysylltu â thir mawr o Gymru gan ddwy bont ar draws y Fenai.

Adeiladwyd y bont gyntaf gan Thomas Telford ym 1819 fel rhan o ffordd fawr yn cysylltu Llundai â phorthladd Caergybi.

Roedd Iwerddon wedi ymuno â'r Deyrnas Unedig yn ddiweddar, felly roedd angen gwell cyfathrebu ar gyfer busnes y llywodraeth.

Y cynllun a ddewiswyd oedd pont grog uchel a oedd yn caniatáu i longau hwylio basio oddi tanu.

Erbyn canol y 19eg ganrif, roedd angen cysylltiad rheilffordd o Lundain i Gaergybi.

Dyluniodd Robert Stephenson bont arall a agrorwyd ym 1850.

Roedd hon yn cynnwys dau diwb dur hirsgwar yn uchel uwchben y dŵr a oedd yn cludo'r rheilffyrdd.

Parhaodd y bont reilffordd i gael ei defnyddio tan 1970, pan fuodd grŵp o bobl ifanc lleol a oedd yn tresmasu yn y twnnel gychwyn Tân a ddinistriodd y bont.

Dechreuodd y gwaith o ddylunio un newydd ar unwaith.

Penderfynwyd adeiladu pont gyda dau ddec i gludo'r rheilffordd ar lefel isaf a ffordd fawr ar lefel uchaf.

Mae hyn wedi lleihau'n sylweddol y tagfeydd ar gyfer traffig sy'n teithio rhwng Ynys Môn a'r tir mawr, yn enwedig ar gyfer lorïau trwm sy'n defnyddio'r fferi i lwerdon.

Mae traffig ceir ar draws y Fenai yn cynyddu, yn enwedig yn yr haf oherwydd bod pobl yn mynd ar wyliau yn Ynys Môn.

Mae cynlluniau i adeiladu trydedd bont er mwyn lleihau oedi.

Story

Mae Chris yn adeiladwr.

Chris is a builder.

Pan briododd e â Sue, cytunon nhw y byddent yn adeiladu eu cartref perffaith eu hunain un diwrnod.

When he married Sue, they agreed that they would build their own perfect home one day.

Yn ystod ei waith, gofynnwyd i Chris edrych ar adfail castell.

During his work, Chris was asked to look at a ruined castle.

Dyn busnes oedd y perchennog a oedd wedi prynu'r adfail yn rhad ac eisiau ei adfer.

The owner was a businessman who had bought the ruin cheaply and wanted to restore it.

Esboniodd Chris y byddai'r prosiect yn cymryd blynnyddoedd, ac y byddai'r gost yn enfawr.

Chris explained that the project would take years, and the cost would be enormous.

Cafodd y dyn busnes ei siomi, a dywedodd wrth Chris y byddai'n cefnu ar y prosiect ac yn gwerthu'r castell.

The businessman was disappointed, and told Chris that he would abandon the project and sell the castle.

Sylweddolodd Chris y gallai hwn fod y cartref yr oedd yn breuddwydio amdanol.

Chris realised that this could be the home he was dreaming about.

Gwnaeth gynnig am yr adfail, a derbyniwyd ef.

He made an offer for the ruin, and it was accepted.

Gwerthodd Chris a Sue eu tŷ, a symud i mewn i garafán ger y castell.

Chris and Sue sold their house, and moved into a caravan by the castle.

Dechreuon nhw weithio a chwblhau cwpl o ystafelloedd lle gallan nhw fyw.

They started work and completed a couple of rooms where they could live.

Un o'r problemau mwyaf oedd dod o hyd i gyflenwad dŵr.

One of the biggest problems was finding a water supply.

Byddai'n ddrud iawn gosod peipiau dŵr o'r pentref agosaf, ac nid oedd unrhyw ffynonellau dŵr eraill gerllaw.

It would be very expensive to lay water pipes from the nearest village, and there were no other water sources near by.

Caniataodd ffermwyr lleol iddynt lenwi cynwysyddion dŵr, ond datrysiaid dros dro yn unig oedd hwn.

A local farmer allowed them to fill containers of water, but this was only a temporary solution.

Un noson pan oeddent yn y castell, bu storm fellt a tharanau enfawr yn union uwchben.

One night when they were in the castle, there was an enormous thunder storm right overhead.

Cafodd eu cath ei dychrynu a chuddiodd o dan y gwely.

It terrified their cat and she hid under the bed.

Yn sydyn bu streic mellt yn agos iawn, ac yna sŵn chwalu.

Suddenly there was a lightening strike very close by, followed by a crashing noise.

Rhuthron nhw allan i weld beth oedd wedi digwydd.

They rushed out to see what had happened.

Roedd y mellt wedi taro coeden ac yna chwympodd hi.

The lightning had struck a tree and then it fell.

Tynnodd y gwreiddiau gerrig i ffwrdd i ddatgelu hen ffynnon.

The roots pulled away rocks to reveal an old well.

Roedd hyn wedi darparu dŵr i'r castell.

This had provided water for the castle.

Roedd eu problem cyflenwad dŵr wedi'i datrys.

Their water supply problem had been solved.

Use of Welsh: Mountain Rescue news story

A report has been received of walkers being rescued on Cader Idris.

On the web page you are invited to translate the report into Welsh.

Am tua hanner awr wedi pump yn yr hwyr derbyniodd y tîm Achub Mynydd neges bod grŵp o chwe cerddwr ar goll ar Gadair Idris.

At around half past five in the evening the Mountain Rescue team received a message that a group of six walkers were lost on Cader Idris.

Roedd y grŵp yn cynnwys dau barti gwahanol, ac roedd un ohonynt yn ceisio Her y Tri Chopa Cymru i godi arian at elusen.

The group was composed of two different parties, one of which was attempting the Welsh Three Peaks Challenge to raise money for charity.

Collwyd y ddau yn y cwmwl isel a glaw ar lwyfandir copa Mynydd Moel.

Both were lost in the low cloud and rain on the summit plateau of Mynydd Moel. Ymunodd y grwpiau i ddod o hyd i ffordd oddi ar y mynydd, ond yn y diwedd daethon nhw i lawr ar y gogledd yn hytrach nag ochr ddeheuol y mynydd.

The groups joined to find a way off the mountain, but in the end they came down on the north rather than the south side of the mountain.

Mae llwybr yn arwain i'r de, ond mae'r ochr ogledol yn gorffen mewn clogwyni uchel.

A path leads to the south, but the north side ends in high cliffs.

Gyda thywylwch yn disgyn, yn wlyb, yn oer ac yn flinedig, ac wedi mynd oddi ar ymyl eu map, fe wnaethant alw am help.

With darkness descending, wet, cold and tired, and having gone off the edge of their map, they called for help.

Mae'n ffodus i'r grŵp stopio lle gwnaethant, oherwydd byddent wedi cael anhawster mawr wrth ddisgyn y clogwyn.

It is fortunate that the group stopped where they did, because they would have had great difficulty when descending the cliff.

Dringodd gwirfoddolwyr y Tîm Achub Mynydd i fyny'r bryn i gwrdd â'r grŵp.

Mountain Rescue Team volunteers climbed up the hill to meet the group.

Fe wnaethant ddarparu goleuadau ychwanegol iddynt, a'u hebrwng i lawr i'r ffordd.

They provided extra lighting to them, and escorted them down to the road.

Roedd pawb yn ôl yn ddiogel yn eu cerbydau toc wedi wyt h o'r gloch.

Everyone was safely back at their vehicles shortly after eight o'clock.

Mynegodd y Tîm Achub Mynydd eu pryder ynghylch grwpiau sy'n ymgymryd â heriau mawr i elusen, heb brofiad digonol yn y mynyddoedd.

The Mountain Rescue Team expressed their concern about groups undertaking major challenges for charity, without sufficient experience in the mountains.

Roedd angen hyfforddiant priodol ar gyfer digwyddiad fel Her Tri Chopa Cymru, sy'n cynnwys dringo Pen y Fan, Cader Idris a'r Wyddfa un ar ôl y llall.

Proper training was needed for an event such as the Welsh Three Peaks Challenge, which involves climbing Pen y Fan, Cader Idris and Snowdon one after another.

Description

- Ydy'n anarferol i reilffordd redeg ar hyd prif ffordd?
- Ydy'r trac rheilffordd yn gul?
- Ble yng Nghymru ydyn ni?
- Pam mae angen injans mawr a phwerus ar y rheilffordd?
- Beth sydd yn yr adeilad ar ochr chwith y llun a fyddai'n ddefnyddiol i ymwelwyr?

Understanding Welsh

Cymdeithas yr Iaith Gymraeg

Cymdeithas o bobl sy'n gweithredu'n ddi-drais dros y Gymraeg a chymunedau Cymru fel rhan o'r chwyldro rhyngwladol dros hawliau a rhyddid yw Cymdeithas yr Iaith Gymraeg.

Ydych chi erioed wedi profi anhawster wrth geisio cael gwasanaeth Gymraeg? Cael eich trin yn amharchus wrth drio siarad Cymraeg? Cael trafferth cael addysg Gymraeg i chi neu'ch plant?

Yn 1962, dywedodd Saunders Lewis fod angen chwyldro er mwyn achub yr iaith Gymraeg. Am dros hanner canrif mae Cymdeithas yr Iaith wedi bod ar flaen y gad yn arwain y chwyldro hwnnw.

1960au – Arwyddion Ffyrdd

1970/80au – Sianel Deledu Cymraeg

1990au – Deddf Iaith 1993

2010 – Statswrs Swyddogol i'r Gymraeg

2011 – Sefydlu'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol

Ond mae'r Gymraeg yn ddiogel erbyn hyn?

Mae'n wir bod sefyllfa'r iaith wedi cryfhau dros y blynnyddoedd mewn rhai meysydd, ond mae cymaint o ffactorau fel effaith globaleiddio, toriadau mewn gwariant a dirywiad cymunedau Cymraeg yn bygwth yr iaith. Mae'r bygythiadau diweddar i S4C a diffyg ein hawdurdodau lleol i weithredu trwy'r Gymraeg yn brawf o'r angen i barhau i frwydro ac amddiffyn yr iaith a'n cenedligrwydd. Er mwyn iddi fod yn iaith fyw rhaid i ni ei defnyddio ym mhob rhan o'n bywydau; yn iaith naturiol yn ein cymunedau, ar y we, yn y siop, yn gyfrwng i'n haddysg, radio a theledu.

Ond dydw i ddim yn un i protestio...

Wrth gwrs eich bod chi! Nid protestio ar y strydoedd a wnawn ni drwy'r amser. Hanfod y Gymdeithas yw gweithredu yn ôl y dull di-drais; gall hyn fod yn unrhyw beth o ysgrifennu llythyr am ddiffyg gwasanaeth Gymraeg neu gasglu llofnodion ar ddeiseb hyd at protestio neu hyd yn oed baentio sloganau. Does neb o fewn y Gymdeithas yn cael ei gorfodi i wneud unrhyw beth a roddir y pwyslais ar annog a chynorthwyo ein haelodau i gyfrannu a datblygu eu sgiliau neilltuol. Mae lobio busnesau, cynghorau sir a gwleidyddion yn rhywbeth sy'n digwydd drwy'r flwyddyn ac mae angen help ein haelodau i wneud hyn. Mae angen pobl sy'n gallu ysgrifennu, darlunio, cyfathrebu, creu pethau, pobl gydag arbenigedd mewn addysg, cyfraith, adloniant, cyfrifiaduron, yn wir, beth bynnag eich talentau, mae yna le i chi helpu gyda gwaith y Gymdeithas.

According to the article, what problems might be experienced by people wishing to use Welsh?

Efallai y bydd siaradwyr Cymraeg yn cael anhawster cael gwasanaethau yn Gymraeg, gallant gael eu trin yn amharchus am siarad yr iaith, neu gallant gael anhawster cael addysg gyfrwng Gymraeg i`w plant.

Who is mentioned as first leading the fight to protect the Welsh language?

Roedd Saunders Lewis yn arweinydd cynnar, a dywedodd ym 1962 bod angen chwyldro i achub y Gymraeg.

What did the Welsh Language Society achieve in the 1960s?

Trefnodd y Gymdeithas ymgrych i ddangos enwau lleoedd yn ddwyieithog ar arwyddion ffyrdd yng Nghymru.

What was the focus of the Society in the 1970s and 80s?

Cynhaliodd y Gymdeithas ymgrych lwyddiannus i greu sianel deledu Gymraeg.

According to the article, what factors threaten the Welsh language at the present day?

Mae bygythiadau i'r Gymraeg yn sgil globaleiddio, toriadau mewn cyllid i gefnogi cymunedau Cymraeg eu hiaith, bygythiadau i wneud toriadau i sianel deledu Gymraeg S4C, a sefydliadau llywodraeth leol nad ydynt yn gweithio trwy gyfrwng Cymraeg.

What examples are given of activities carried out by the Society?

Mae'r Gymdeithas yn cynnal amrywiaeth o weithgareddau, o ysgrifennu llythyrau i gwyno am ddiffyg gwasanaethau trwy gyfrwng Cymraeg, i gasglu llofnodion ar gyfer deisebau a chymryd rhan mewn cyfarfodydd protest.

What examples are given of members' skills that are of use to the Society?

Mae'r Gymdeithas yn croesawu cymorth gan aelodau sydd â sgiliau ysgrifennu a dylunio cyhoeddiadau, cyfieithu, a gwybodaeth arbennig am y gyfraith, a chyfrifiadura.

Story board

The Marquises of Bute

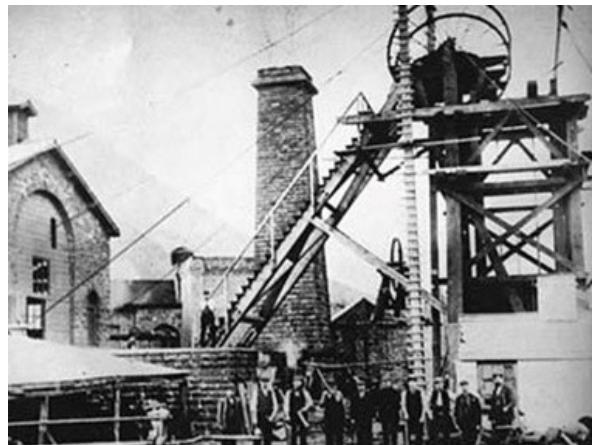
1: The Cardiff docks were built by the 2nd Marquis of Bute. He owned much of the land around the mouth of the River Taff, and saw an opportunity to develop the export of coal from South Wales. He also invested in railways to carry the coal from the mines to the port.

Adeiladwyd dociau Caerdydd gan Ail Ardalydd Bute. Roedd yn berchen ar lawer o'r tir o amgylch aber Afon Taf, a gwelodd gyfle i ddatblygu allforio glo o Dde Cymru. Buddsoddodd hefyd mewn rheilffyrdd i gludo'r glo o'r pyllau glo i'r porthladd.

2: The Marquis owned extensive estates in the South Wales valleys. Large amounts of coal were found beneath this land. The Marquis opened some of his own collieries, and also leased land to other industrialists to develop collieries.

Roedd yr Ardalydd yn berchen ar ystadau helaeth yng nghymoedd De Cymru. Daethpwyd o hyd i symiau mawr o lo o dan y tir hwn. Agorodd yr Ardalydd rai o'i lofeydd ei hun, a hefyd prydlesodd dir i ddiwydianwyr eraill i ddatblygu glofeydd.

3: Coal mined in the South Wales valleys could be used in the production of iron. The early iron industry was centred on Merthyr Tudfil, where the Marquis invested in the Dowlais Ironworks. Income from the docks, railways, coal mines and iron works eventually made the 2nd Marquis of Bute the richest man in the world.

Gallai glo a gloddiwyd yng nghymoedd De Cymru cael ei ddefnyddio i gynhyrchu haearn. Canolbwyt y diwydiant haearn cynnar oedd Merthyr Tudful, lle y buddsoddodd yr Ardalydd yng Ngwaith Haearn Dowlais. Daeth incwm o'r dociau, y rheilffyrrd, y pyllau glo a'r gweithfeydd haearn yn y pen draw i wneud yr Ail Ardalydd Bute y dyn cyfoethocaf yn y byd.

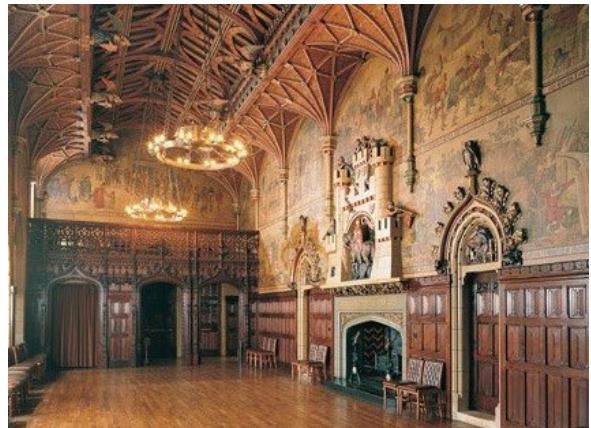
4: When the 2nd Marquis of Bute died, his huge wealth was passed on to his son, the 3rd Marquis of Bute. The 3rd Marquis was less interested in industry, but had a great enthusiasm for architecture and medieval history. In 1865, the Marquess met the architect William Burges and the two worked together to extend Cardiff Castle.

Pan fu farw Ail Ardalydd Bute, trosglwyddwyd ei gyfoeth enfawr i'w fab, 3ydd Ardalydd Bute. Roedd gan y 3ydd Ardalydd lai o ddiddordeb mewn diwydiant, ond roedd ganddo frwdfrydedd mawr dros bensaernïaeth a hanes canoloesol. Ym 1865, cyfarfu'r Ardalydd â'r pensaer William Burges a bu'r ddau yn cydweithio i ymestyn Castell Caerdydd.

5: The rooms of the castle have been built in a rich medieval style by skilled craftsmen.

Adeiladwyd ystafelloedd y castell mewn arddull ganoloesol gyfoethog gan grefftwyr medrus.

6: The Marquis then asked William Burges to design a country residence where he could go to entertain important friends. The result was Castell Coch. This has the appearance of a fairy tale castle, with its conical towers rising from the forested hillside.

Yna gofynnodd yr Ardalydd i William Burges ddylunio preswylfa wledig lle gallai fynd i ddiddanu ffrindiau pwysig. Y canlyniad oedd Castell Coch. Mae hwn yn edrych fel castell stori dylwyth teg, gyda'i dyrau conigol yn codi o ochr y bryn coediog.

7: The design of Castell Coch was based on medieval European castles, with a central courtyard surrounded by wooden galleries. The rooms are again furnished in a rich medieval style, and beautifully constructed by skilled craftsmen.

Seiliwyd cynllun Castell Coch ar gestyll Ewropeaidd canoloesol, gyda chwrt canolog wedi'i amgylchynu gan orielau pren. Mae'r ystafelloedd eto wedi'u dodrefnu mewn arddull ganoloesol gyfoethog, ac wedi'u hadeiladu'n hyfryd gan grefftwyr medrus.

16 Lower Swansea Valley

Language notes

In a previous session we discussed pronouns. Here we will review these and introduce some further concepts.

Use of pronouns can avoid unnecessary repetition of names when referring to the same person or object several times. For example:

Siaradodd Siwan â John a Lowri.

may be written more concisely as:

Siaradodd hi â nhw.

A set of special pronouns can be used when emphasising a similarity or contrast:

	Singular		Plural	
1st person	innau, minnau	I, me	ninnau	we, us
2nd person	tithau, dithau	you	chithau	you
3rd person	yntau hithau	he, him she, her	nhwthau	they, them

A sentence with no particular emphasis might be:

Mae Huw eisiau mynd, a fi hefyd.

Huw wants to go, and me too.

Emphasis may be applied to 'me too' by writing:

Mae Huw eisiau mynd, a minnau hefyd.

Other examples are:

Mae John a fi yn cytuno. Beth am tithau?

John and I agree. What about you?

Mae'n well i chithau fynd i ofyn i'r rheolwr.

It's best that you go to ask the manager.

Another set of pronouns refer back to the person by including the word 'self':

	Singular		Plural	
1st person	fy hun	myself	ein hunain	ourselves
2nd person	dy hun	yourself	eich hunain	yourself / yourselves
3rd person	ei hun	himself, herself	eu hunain	themselves

For example:

Fe wnaethon nhw adeiladu'r tŷ eu hunain.

They built their own house.

Coginion ni bryd o fwyd ein hunain.

We cooked our own meal.

A common idiom uses '**ar ben**' along with a form of '**hun**' to mean '**alone**':

Rwy'n mynd am dro ar fy mhen fy hun.

I am going for a walk on my own.

Cwblhaodd y myfyrwyr y gwaith ar eu pennau eu hunain.

The students completed the work on their own.

Demonstrative pronouns are used to identify particular persons or objects:

	masculine	feminine
this	hwn	hon
that	hwnnw	honno
these		y rhain
those		y rheiny

'**y rhain**' is a contraction of '**y rhai hyn**' : 'these ones'

'**y rheiny**' is a contraction of '**y rhai hynny**' : 'those ones'

The words 'this', 'that', 'these' and 'those' can also be used as adjectives:

this house, that car, those trees

In the singular, the same words in Welsh are used as pronouns or as adjectives :

Byddaf yn symud y bwrdd hwn a'r gadair honno i'r gegin.

I will move this table and that chair to the kitchen.

Byddaf yn symud hwn a honno i'r gegin.

I will move this and that to the kitchen.

There is a different usage in the plural, where the adjectives are:

these	hyn
those	hynny

For example:

Byddwn yn bwyta'r llysiau hyn gyda'r pasteiod hynny.

We will eat these vegetables with those pies.

Byddwn yn bwyta'r rhain gyda'r rheiny.

We will eat these with those.

A slight complication is that **hwnnw**, **honno** and **hynny** imply that the person or object is far enough away that it cannot be seen directly by the speaker.

For an adjective, if the person or object is in sight then the expression '**yna**' or '**acw**' is used:

Y dyn yna yw Mr Jones.

That man is Mr Jones.

Mae'r tai acw ar werth.

Those houses are for sale.

For a pronoun, if the person or object is in sight then the expression '**hwnna**' (masculine) or '**honna**' (feminine) is used:

Dyna fy nghar. Byddwn yn defnyddio hwnna.

That's my car. We will use that.

Dyna'r bont. Mae e'n byw yr ochr arall i honna.

That's the bridge. He lives the other side of that.

The forms **hyn** 'this' and **hynny** 'that' (singular) are used as pronouns when referring to ideas or extended pieces of information, rather than specific persons or objects. For example:

Hynny ydy'r ffordd orau i baentio'r wal.

That is the best way to paint the wall.

Mae hyn yn gynllun ardderchog.

This is an excellent plan.

Treigladau

Negative verb tenses can be produced by inserting '**ni**' before the verb or '**ddim**' after the verb, for example:

Ni siaradodd e. or **Siaradodd e ddim.**

He did not speak

When used with a verb, **dim** undergoes a **treiglad meddal** to give '**ddim**'.

Notice, however, there is no treiglad if **dim** is used with a noun:

Ffoniais i ond doedd dim ateb.

I phoned but there was no answer.

Aethon ni i'r farchnad ond doedd dim llysiau ar werth.

We went to the market but there were no vegetables for sale.

Short form verbs in negative tenses provide one of the few instances in Welsh where a mixed treiglad is applied:

- If the verb begins with **p**, **t** or **c**, a **treiglad llais** is applied.
- In other cases, a **treiglad meddal** is applied where possible.

Examples of the alternative negative verb forms are:

Ni chanodd hi yn y cyngerdd.

She did not sing in the concert.

Chanodd hi ddim yn y cyngerdd.

Ni phrynant nhw fwyd.

They did not buy food.

Phrynant nhw ddim bwyd.

Ni yrroch chi i'r cyfarfod.

You did not drive to the meeting.

Yrroch chi ddim i'r cyfarfod.

Ni roddodd e arian iddi hi.

He did not give money to her.

Roddodd e ddim arian iddi hi.

Where '**ddim**' would be immediately followed by the definite article '**y**', then it is replaced by '**mo**', which is a contraction of '**ddim o**'. For example:

Ni ddarllenodd e'r llyfr.

He did not read the book.

Ddarllenodd e mo'r llyfr.

Ni thorrais i'r gwair.

I did not cut the hay.

Thorrais i mo'r gwair.

Idioms

The word 'er' can have several meanings:

in order to

Gweithiodd yr athro'n galed er annog y myfyrwyr.

The teacher worked hard to encourage the students.

although, despite

Cafodd yr hen adeilad ei ddymchwel er nifer o bobl yn protestio.

The old building was demolished despite many people protesting.

causing, resulting in

Cynyddodd y llywodraeth y dreth er busnesau yn cau.

The government increased the tax causing businesses to close.

'er' appears in a number of common phrases and idioms:

er gwaethaf - despite

Aethant am dro er gwaethaf y tywydd gwael.

They went for a walk despite the bad weather.

er dim - on no account, for any reason

Ddylai'r brifysgol ddim yn newid y trefniadau arholi er dim.

The university should on no account change the examination arrangements.

er da neu drwg - for good or evil

Bydd y cynllun ad-drefnu yn mynd yn ei flaen, er da neu ddrwg.

The reorganisation plan will go ahead, for good or evil.

er hynny - despite that, none the less

Roedd y niwl yn drwchus ond er hynny fe gyrraeddon nhw'r copa.

The mist was thick, but none the less they reached the summit.

er lles - for the benefit of

Rydyn ni'n atal y plant rhag bwyta gormod o fwyd sydyn er eu lles nhw.

We stop children eating too much fast food for their benefit.

er mwyn - for the sake of, in order to

Adeiladodd wal er mwyn cadw defaid allan o'i ardd.

He built a wall in order to keep sheep out of his garden.

er y byd - for the world

Fyddwn i ddim eisai gweithio mewn pwll glo er y byd.

I wouldn't for the world want to work in a coal mine.

The word 'ers' has the meaning 'since':

Rydym wedi byw yma ers dwy flynedd.

We have lived here for two years.

'ers' appears in a number of common phrases and idioms:

ers tro / ers amser - for a long time

Mae hi wedi bod yn diwtor Cymreig ers amser.

She has been a Welsh tutor for a long time.

ers llawer dydd / ers talwm - in the olden days, in the past

Roedd sinema yn y dref ers talwm.

There was a cinema in the town in the past.

Sentences

Mae'n amser i adael y swydd hon yn y bwyty hwn.

It's time to leave this job in this restaurant.

Doedd dim byd yn arbennig yn digwydd ar y pryd hynny.

There was nothing special happening at that time.

Dydw i ddim eisiau'r dodrefn hwnna yn yr ystafell hon.

I don't want that furniture in this room.

A wnaethoch chi brynu'r rheiny eich hunan?

Did you buy those yourself?

Mae pethau'n ddrud yn y siopau. Mae hynny'n amlwg.

Things are expensive in the shops. That is obvious.

Digwyddodd pan oeddent ar eu pennau eu hunain.

It happened when they were on their own.

Pwy sydd ddim yn derbyn y penderfyniad hwn? Chithau?

Who does not accept this decision? You?

Nid yw'r rhain o unrhyw werth, ond gallem ni werthu'r rheiny.

These are of no value, but we could sell those.

Roedd llun o'r bobl hynny yn y cylchgrawn.

There was a picture of those people in the magazine.

Ydych chi'n mynd i'r dref ar eich pen eich hun neu gyda nhw?

Are you going to the town on your own or with them?

Ni ddwedodd y stori am y daith honno i Gaerdydd.

He didn't tell the story about that trip to Cardiff.

Mae'r tywydd yn waeth yn y cwm hwnnw nag yn yr un hwn.

The weather is worse in that valley than in this one.

A wnewch chi adael iddyn nhw baentio'r cwch eu hunain?

Will you let them paint the boat themselves?

Ydy'r rhain y llyfrau y prynoch chi yn y siop honno?

Are these the books that you bought at that shop?

Rhaid i mi newid y teiar car hwnnw ar fy mhen fy hun y bore'ma.

I have to change that car tyre on my own this morning.

Beth oedd eich rheswm dros ddewis y gwesty hwn yn hytrach na'r un hwnnw?

What was your reason for choosing this hotel rather than that one?

Ni chlywsom ragolwg y tywydd ar gyfer yr ardaloedd hynny.

We did not hear the weather forecast for those areas.

Ni welais y bachgen hwnnw yn unman.

I did not see that boy anywhere.

Daeth yn gyflym pan dderbyniodd yr alwad ffôn honno.

He came quickly when he received that phone call.

Ni phrynais fwyd o'r siop honno.

I did not buy food from that shop.

Article: Lower Swansea Valley

Yn ystod y ddeunawfed a'r bedwaredd ganrif ar bymtheg, roedd Cwm Tawe Isaf yn ardal ddiwydiannol fawr.

During the eighteenth and nineteenth centuries, the Lower Swansea Valley was a major industrial area.

Cafodd meintiau enfawr o gopr eu cynhyrchu gan ddefnyddio glo lleol.

Huge amounts of copper were produced using local coal.

Mewnforiwyd mwyn copr yn gyntaf o Gernyw ac Ynys Môn, ac yna o rannau eraill o'r byd fel Chile ac Awstralia.

Copper ore was imported first from Cornwall and Anglesey, and then from other parts of the world such as Chile and Australia.

Erbyn 1850 roedd un ar ddeg o weithfeydd copr mawr wedi'u sefydlu ar lannau Afon Tawe.

By 1850 eleven major copperworks had been established on the banks of the River Tawe.

Am gyfnod fe wnaethant gynhyrchu dros hanner cyfanswm copr y byd.

For a time they produced over half of the world's total copper.

Fodd bynnag, daeth y Cwm yn llygredig gan y mwg gwenwynig a meintiau enfawr o wastraff copr neu 'slag'.

However, the Valley became polluted by the poisonous smoke and huge amounts of copper waste or 'slag'.

Erbyn yr ugeinfed ganrif roedd dirywiad mewn mwynododi copr ac roedd y gweithfeydd yn dechrau cau.

By the twentieth century there was a decline in copper smelting and the works were starting to close.

Daeth y Cwm yn un o'r ardaloedd diwydiannol mwyaf diffaith yn Ewrop.

The Valley became one of the most derelict industrial areas in Europe.

Sefydlwyd Prosiect Cwm Tawe Isaf ym 1961.

The Lower Swansea Valley Project was established in 1961.

Fe wnaeth y prosiect adfer tir hwn lanhau'r ardal, gan ddod â choed a phlanhigion yn ôl a chaniatáu i bysgod ddychwelyd i'r afon.

This land reclamation project cleaned up the area, bringing back trees and plants and allowing fish to return to the river.

Adeiladwyd tai newydd ar safleoedd llawer o'r hen weithfeydd copr.

New houses were built on the sites of many of the old copper works.

Yr unig safle diwydiannol pwysig sydd ar ôl yw Gwaith Copr Hafod-Morfa.

The only important industrial site which remains is the Hafod-Morfa Copperworks. Roedd hwn ar un adeg yn gasgliad o adeiladau diwydiannol enfawr, anhygoel o boeth a swnllyd.

This was once a collection of huge, incredibly hot and noisy industrial buildings.

Llenwyd y rhain â pheiriannau pwerus ac roeddent yn cyflogi nifer enfawr o weithwyr.

These were filled with powerful machinery and employed a huge number of workers.

Ar un ochr cafodd y gwaith copr ei gyflenwi gan Gamlas Abertawe a oedd yn cludo glo o lofeydd yn Nyffryn Tawe Uchaf.

On one side the copper works was supplied by the Swansea Canal which delivered coal from mines in the Upper Swansea Valley.

Ar yr ochr arall, roedd cychod yn trosgludo mwyn copr a oedd wedi'i ddadlwytho o longau yn nociau Abertawe.

On the other side, boats delivered copper ore which had been unloaded from ships at Swansea docks.

Caeodd gwaith Hafod-Morfa o'r diwedd ym 1980 ond mae'r adeiladau a'r peiriannau sydd ar ôl yn cael eu hadfer.

The Hafod-Morfa works finally closed in 1980 but the buildings and machinery which remain are being restored.

Bydd y safle'n dod yn amgueeddfa bwysig o hanes diwydiannol.

The site will become an important museum of industrial history.

Speaking and writing challenge

Describe a former industrial area familiar to you, where derelict land has been returned to nature or has been reclaimed and put to a new use.

Example article:

Yng Nghoed y Brenin yng Ngogledd Cymru, mae Afon Mawddach yn lloilo trwy ddyffryn coediog dwfn sy'n edrych fel pe bai wedi bod yn dawel ac yn gudd o'r byd allanol erioed. Fodd bynnag, am fwy na chan mlynedd roedd hon yn ardal ddiwydiannol fawr.

Yn dilyn darganfod aur yng Ngwynfynydd, datblygwyd mwynglawdd mawr.

Cafodd mwyn ei symud allan o'r gweithfeydd trwy dwneli ar ochr y dyffryn, yna ei gludo ar dramffordd i felin brosesu enfawr.

Yma, roedd y mwyn yn cael ei falu a'r aur yn cael ei wahanu o'r cerrig gan ddefnyddio pŵer dŵr o'r afon.

Ar y pryd doedd fawr o bryder am yr amgylchedd, a chafodd y gwastraff cerrig ei daflu yn syth i'r afon.

Gerllaw mae gweddillion ffatri oedd yn gwneud ffrwydron i'w defnyddio yn y gloddia.

Gweithiwyd y mwynglawdd aur ar raddfa fechan tan tua deng mlynedd yn ôl, ond nid yw'n debygol o fod yn llwyddiannus yn economaidd ar hyn o bryd oherwydd costau uchel mwyngloddio a diogelu'r amgylchedd.

Mae'r safle wedi'i brynu gan gwmni masnachol, sy'n ei ddefnyddio i gynhyrchu trydan dŵr o'r afon.

Mae'r rhan fwyaf o'r hen dramffyrdd ac adeiladau'r mwynglawdd bellach wedi diflannu i'r goedwig, ond mae rhai o fynedfeydd y twneli i'w gweld o hyd.

Story

Mae Dafydd yn gweithio i gwmni peirianneg yn Ne Cymru.

Dafydd works for an engineering company in South Wales.

Mae ei gwmni yn gwneud pympiau dŵr mawr i'w defnyddio mewn ffatrioedd a systemau cyflenwi dŵr.

His company makes large water pumps for use in factories and water supply systems.

Rhai blynnyddoedd yn ôl derbynion nhw archeb oddi wrth bwerdy yng Ngwlad yr Iâ.

A few years ago they received an order from a power station in Iceland.

Gofynnodd y rheolwr i Dafydd a fyddai'n mynd yno i drafod y dyluniadau gyda'r peirianwyr.

The manager asked Dafydd if he would go there to discuss the designs with the engineers.

Roedd Dafydd wrth ei fod gan ei wastad wedi eisiau ymweld â'r wlad.

Dafydd was delighted because he had always wanted to visit the country.

Trefnodd y cwmni hediad ar gyfer Dafydd a gwesty yn Reykjavic.

The company arranged a flight for Dafydd and a hotel in Reykjavic.

Cyrhaeddodd Dafydd Wlad yr Iâ a mynd â thacsi i'r gwesty.

Dafydd arrived in Iceland and took a taxi to the hotel.

Y peth cyntaf yn ei synnu oedd pa mor golau yr oedd yn yr hwyr.

The first thing that surprised him was how light it was in the evening.

Hon oedd yr haf a dim ond am gwpl o oriau yng nghanol y nos y machludodd yr haul.

This was the summer and the sun only set for a couple of hours in the middle of the night.

Treuliwyd y diwrnod wedyn mewn cyfarfodydd, a chytunwyd ar y dyluniadau ar gyfer y pympiau.

The next day was spent in meetings, and the designs for the pumps were agreed.

Byddai'r pympiau'n cludo dŵr folcanig poeth i'r orsaf bŵer lle byddai'n cael ei ddefnyddio i gynhyrchu trydan.

The pumps would carry hot volcanic water to the power station where it would be used to produce electricity.

Gyda'r gwaith wedi'i gwblhau, cafodd Dafydd ddiwrnod yn rhydd cyn iddo hedfan adref.

With work completed, Dafydd had a day free before his flight home.

Ymunodd â thaith ar fws i weld y dirwedd ysblennydd.

He joined a tour by bus to see the spectacular landscape.

Dilynodd y ffordd yr arfordir, gan groesi ardaloedd enfawr o dywod a graean wedi'u golchi allan o rewlifoedd.

The road followed the coast, crossing huge areas of sand and gravel washed out from glaciers.

Fe gyrraeddon nhw'r rhewlif ei hun, ac aeth y tywysydd â nhw am dro i weld yr iâ.

They arrived at the glacier itself, and the guide took them for a walk to see the ice.

Yn ôl yn ei ystafell westy y noson honno, fe wnaeth Dafydd droi'r teledu ymlaen i edrych ar y sianel newyddion.

Back in his hotel room that evening, Dafydd switched on the television to look at the news channel.

Roedd ychydig yn bryderus wrth glywed bod llosgfynydd yng nghanol yr ynys wedi dechrau ffrwydro.

He was a bit worried to hear that a volcano in the centre of the island had started to erupt.

Nid oedd unrhyw berygl gan nad oedd unrhyw un yn byw gerllaw, ond roedd daearegwyr yn monitro'r sefyllfa.

There was no danger as no-one lived nearby, but geologists were monitoring the situation.

Bore trannoeth deffrodd ac edrych allan o ffenestr ei ystafell wely i ddarganfod bod yr awyr yn llwyd.

The next morning he woke and looked out of his bedroom window to discover that the sky was grey.

Roedd y llosgfynydd wedi ffrwydro yn ystod y nos ac wedi taflu cwmwl enfawr o ludw allan.

The volcano had erupted during the night and thrown out a huge cloud of ash.

Fe wnaeth droi'r newyddion teledu ymlaen a chanfod bod pob hediad o'r maes awyr wedi'i ganslo oherwydd y lludw folcanig.

He switched on the television news and found that all flights from the airport were cancelled due to the volcanic ash.

Roedd yn amlwg y byddai Dafydd yn treulio mwy o amser yn Reykjavic nag yr oedd e wedi disgwyl.

It was clear that Dafydd would be spending longer in Reykjavic than he had expected. Ar ôl sawl diwrnod ailagorodd y maes awyr a llwyddodd Dafydd i archebu hediad yn ôl i Brydain.

After several days the airport reopened and Dafydd was able to book a flight back to Britain.

Dychwelodd i'w swyddfa ac aeth i ymddiheuro i'r rheolwr.

He returned to his office and went to apologise the manager.

"Mae newyddion am eich llosgfynydd wedi bod ar y teledu pob dydd, felly rydyn ni'n gwybod yn union beth ddigwyddodd".

"News of your volcano has been on television every day, so we know exactly what happened".

Use of Welsh: Quiz questions about Wales

On the web page you are invited to translate questions into Welsh so that they can be used in a quiz with a Welsh speaking group:

1: Beth yw enw'r pentref yn nyffryn Teifi lle gallwch ymweld â'r amgueddfa wlân genedlaethol Cymru mewn hen felin wlân?

1: What is the name of the village in the Teifi valley where you can visit the Welsh national wool museum in an old woollen mill?

2: Beth yw'r ffurf gelf Gymraeg draddodiadol lle mae alaw delyn yn cael ei chwarae a chanwr yn creu ei gwrth-alaw ei hun wrth ganu cerdd?

2: What is the traditional Welsh art form in which a harp melody is played and a singer creates their own counter melody while singing a poem?

3: Beth yw enw'r hen fwynglawdd copr ym Môn, y mwyaf yng Nghymru, gyda dau bwll enfawr wedi'u ffurio pan gwymodd siafftiau a thwneli tanddaearol?

3: What is the name of the old copper mine in Anglesey, the largest in Wales, with two huge pits formed when underground shafts and tunnels collapsed?

4: Beth yw enw'r abaty ger Tregaron a sefydlwyd ym 1201 gan fynachod Sistersaidd, lle dywedir bod y bardd Dafydd ap Gwilym wedi'i gladdu?

4: What is the name of the abbey near Tregaron which was established in 1201 by Cistercian monks, where the poet Dafydd ap Gwilym is said to be buried?

5: Beth yw enw'r rheilffordd wedi'i chadw sy'n gweithredu ar hyd darn byr o'r hen reilffordd Caerfyrddin i Aberystwyth?

5: What is the name of the preserved railway which operates along a short section of the old Carmarthen to Aberystwyth railway?

6: Ger pa dref mae lleoliad parhaol prif sioe amaethyddol Cymru a gynhelir am bedwar diwrnod bob blwyddyn?

6: Near what town is the permanent location of the main Welsh agricultural show which is held for four days each year?

7: Pwy adeiladodd bont grog Menai, a gwblhawyd ym 1826 ac roedd y bont grog fwyaf yn y byd ar y pryd?

7: Who built the Menai suspension bridge, which was completed in 1826 and was the biggest suspension bridge in the world at the time?

8: Pa ynys oddi ar arfordir Sir Benfro sydd â math unigryw o lygod pengrwn (vole); mae tua 20,000 o lygod pengrwn ar yr ynys?

8: What island off the coast of Pembrokeshire has a unique type of vole (Ilygoden bengron); there are approximately 20,000 voles on the island?

9: Ble'r oedd y ffatri alwminiwm a'r pentref yn Eryri a ddifrodwyd yn wael pan gwymodd argae ym 1925?

9: Where was the aluminium factory and village in Snowdonia which were badly damaged when a dam collapsed in 1925?

10: Beth yw enw'r cwmni cerddoriaeth a sefydlwyd gan Dafydd Iwan sydd â stiwdio recordio ger Caernarfon ?

10: What is the name of the music company founded by Dafydd Iwan which has a recording studio near Caernarfon?

11: Beth yw rhif y brif ffordd-A sy'n rhedeg o Gaerdydd i Landudno; mae'n ymddangos mewn cân sy'n cynnwys y llinell 'Dwi ddim ond yn dymuno i'r daith bod yn gyflymach na hediad i Istambul'?

11: What is the number of the main A-road running from Cardiff to Llandudno; it appears in a song containing the line 'I only wish the journey was quicker than a flight to Istanbul'?

12: Pa eitem ddomestig o'r Oes Efydd a ddarganfuwyd wedi'i chladdu yn Nannau ger Dolgellau, ac sy'n un o'r rhai cynharaf a gorau o'i math ym Mhrydain?

12: What domestic item from the Bronze Age was found buried at Nannau near Dolgellau, and is one of the earliest and best of its type in Britain?

13: Ble treuliodd y Tywysog Charles dymor yn dysgu Cymraeg cyn ei arwisgiad yng Nghaernarfon?

13: Where did Prince Charles spend a term learning Welsh before his investiture in Caernarfon?

14: Ar ôl pa nyrs ydy'r Bwrdd Iechyd yng Ngogledd Cymru wedi'i enwi; gweithiodd ochr yn ochr â Florence Nightingale yn Rhyfel y Crimea?

14: After what nurse is the Health Board in North Wales named; she worked alongside Florence Nightingale in the Crimean War?

15: Beth sydd wedi'i gloddio ger pentref Pumsaint ers cyfnod y Rhufeiniaid?

15: What has been mined near the village of Pumsaint since Roman times?

16: Pa ddylunydd ffasiwn, yn wreiddiol o Ferthyr Tudful, a agorodd ei siop gyntaf ym Machynlleth ac yna sefydlu ffatri yng Ngharno yng nghanol Cymru?

16: What fashion designer, originally from Merthyr Tydfil, opened her first shop in Machynlleth then set up a factory at Carno in mid-Wales?

ANSWERS

1. Dre-fach Felindre.	7. Thomas Telford.	13. Aberystwyth University.
2. Cerdd Dant.	8. Skomer.	14. Betsi Cadwaladr.
3. Parys Mountain.	9. Dolgarrog.	15. Gold.
4. Strata Florida.	10. Sain.	16. Laura Ashley.
5. The Gwili Steam Railway.	11. A470.	
6. Builth Wells
(Llanfair ym Muallt).	12. Bucket.	

Description

- Beth sydd wedi digwydd yn y llun?
- Beth yw pwrpas y cychod?
- Pwy yw'r bobl sy'n dal y cychod?
- Beth fydd yn rhaid i bobl leol wneud pan fydd y dŵr yn diflannu?

Understanding Welsh

Cymru a'r Tuduriaid

Roedd y Cymry wrth eu boddau pan enillodd Harri Tudur frwydr Maes Bosworth yn 1485 a chael ei goroni yn Harri VII, brenin Lloegr a Chymru. Wedi'r cyfan, roedd e o waed Cymreig. O ganlyniad i hyn, roedd gan lawer o Gymry ddiddordeb mawr yn llys y Tuduriaid yn Llundain. Er mwyn "dod ymlaen yn y byd", yn aml bydden nhw'n Seisnigo eu henwau, er enghraifft Ieuan ap Dafydd yn newid i John Davies.

Magu gwartheg a defaid ar eu stadau mawr oedd prif gynhaliaeth dosbarth y bonedd yn Nghymru yng nghyfnod y Tuduriaid. Byddai miloedd o wartheg yn cael eu gyrru i farchnadoedd Llundain. Byddai hyn yn dod â symiau mawr o arian parod i'r ffermwyr mawreddog. Roedd defaid yn cael eu cadw yn bennaf er mwyn eu gwlân, ac roedd y diwydiant tecstilau yn llewyrchus.

O dan ddosbarth y bonedd roedd ffermwyr bychain yn crafu byw. Bydden nhw'n tyfu eu bwyd eu hunain, ac yn gwerthu'r ychydig oedd dros ben i dalu'r rhent, y degwm a threthi lleol.

Yng Nghymru, roedd y rhan fwyaf o bobl yn byw yn y wlad mewn tai hir. Roedd y teulu yn byw ar yn ochr o'r tŷ a'r anifeiliaid yn byw yr ochr arall. Roedd gwaith tŷ yn galed. Doedd dim dŵr glân ar gael yn nhai pobl. Felly roedd rhaid i bobl nôl dŵr o'r afon.

Ond newidiodd y Tuduriaid dai yn gyfan gwbl gyda rhywbeth pwysig iawn, sef y simnai. Roedd bywyd llawer mwy pleserus pan ychwanegodd pobl simnai yn eu tai. Am y tro cyntaf, roedd tai cyffredin yn gallu cael eu hadeiladu gydag ail lawr. Roedd hynny'n golygu bod gan bobl mwy o le a phrefatrwydd i fyny grisiau, yn hytrach na byw ar ben ei gilydd ar y llawr gwaelod.

What event led to Henry VII becoming king?

Cafodd Harri Tudur ei goroni yn frenin ar ôl ennill brwydr Maes Bosworth yn 1485.

Why was Henry welcomed by the Welsh?

Roedd Harri yn boblogaidd yng Nghymru oherwydd ei fod o deulu o Gymru.

How did Welsh personal names change during Tudor times?

Roedd pobl Cymru o'r farn y byddent yn fwy llwyddiannus pe byddent yn newid eu henwau i swnio'n fwy Saesneg.

What was the main occupation of wealthy Tudor families in Wales?

Roedd teuluoedd cyfoethog yn berchnogion ystadau mawr le roedden ffermio gwartheg a defaid.

What was a 'long house'?

Roedd tŷ hir yn ffermdy lle'r oedd y teulu yn byw ar un ochr o'r adeilad a'r anifeiliaid yn byw'r ochr arall.

What was the main reason for keeping sheep?

Cadwyd defaid am eu gwlân, a wnaed yn frethyn.

What improvements in house design were introduced by the Tudors?

Dechreuwyd adeiladu tai pobl gyffredin gyda simnai. Roedd hyn yn caniatáu ychwanegu ystafelloedd ar lawr uchaf gan roi mwy o breifatrwydd i deuluoedd.

Story board

The coast of Wales

1: Much of the coast of Wales is made from hard rocks such as limestone or granite.

These can form high cliffs. There are many rocky islands around the coast.

Mae llawer o arfordir Cymru wedi'i wneud o greigiau caled fel calchfaen neu wenithfaen. Gall y rhain ffurfio clogwyni uchel. Mae yna lawer o ynysoedd creigiog o amgylch yr arfordir.

2: Some areas of Wales are covered by sand and clay deposited from glaciers during the Ice Age. These soft materials can be eroded to form sandy bays.

Mae rhai ardaloedd o Gymru wedi'u gorchuddio gan dywod a chlai a ddyddodwyd o rewlifoedd yn ystod Oes yr Iâ. Gall y deunyddiau meddal hyn gael eu herydu i ffurfio baeau tywodlyd.

3: Strong winds from the sea can blow sand up the beach and form large areas of sand dunes. The sand may be held in place by grasses such as Marram.

Gall gwyntoedd cryfion o'r môr chwythu tywod i fyny'r traeth a ffurfio ardaloedd mawr o dwyni tywod. Gall y tywod gael ei ddal yn ei le gan weiriau fel Marram.

4: Much of Cardigan Bay was once a coastal lowland. This has now been flooded by the sea, but the remains of old forests can be seen when the tide is very low.

Ar un adeg roedd llawer o Fae Ceredigion yn iseldir arfordirol. Mae hon bellach wedi ei gorlifo gan y môr, ond mae olion hen goedwigoedd i'w gweld pan fo'r llanw'n isel iawn.

5: A number of rivers around Wales flow into the sea through large estuaries. Estuaries were formed by flooding of deep valleys cut by glaciers during the Ice Age.

Mae nifer o afonydd o amgylch Cymru yn llofo i'r môr trwy aberoedd mawr. Ffurfiwyd aberoedd wrth i ddyffrynnoedd dyfnyon a dorrwyd gan rewlifoedd yn ystod Oes yr Iâ gafodd eu gorlifo.

6: Parts of the Welsh coast have been altered by the construction of harbours and breakwaters. A barrage has been built across the mouth of the River Taff to form the freshwater lake of Cardiff Bay.

Mae rhannau o arfordir Cymru wedi cael eu newid yn sgil adeiladu harbyrau a morgloddiau. Mae morglawdd wedi'i adeiladu ar draws aber Afon Taf i ffurfio llyn dŵr croyw Bae Caerdydd.

17 Lifeboat rescue

Language notes

In this section we will examine some of the ways in which quantities and sizes are shown in Welsh using numbers.

Welsh has two ways of representing numbers, an older traditional system and a newer system. For example:

	old	new
fifteen	pymtheg	un deg pump
seventeen	dau ar bymtheg	un deg saith
eighteen	deunaw	un deg wyth
twenty four	pedwar ar hugain	dau ddeg pedwar

Times use the old system:

pump ar hugain munud i chwech	twenty five to six
ugain munud wedi saith	twenty past seven

Similarly, dates use the old numbering system:

y pymthegfed o Ionawr	the fifteenth of January
y bedwaredd ar bymtheg o Fedi	the nineteenth of September
y degfed ar hugain o Awst	the thirtieth of August
yr unfed ar ddeg ar hugain o Fai	the thirty first of May

The old numbering system is also used for the numbering of centuries:

the first century	y ganrif gyntaf
the twelfth century	y ddeuddegfed ganrif
the nineteenth century	y bedwaredd ganrif ar bymtheg

It is often more convenient to use the new numbering system when calculations are involved, for example with money:

£37.99 **tri deg saith punt naw deg naw ceiniog**

Periods of time may also be given using the new number system.

tri deg chwech munud a phedwar deg pump eiliad
thirty six minutes and forty five seconds

Distances may be given in either imperial or metric units:

chwe troedfedd dwy fodfedd	six feet two inches
tri metr chwe deg centimetr	three metres sixty centimetres

Weights may also be written using either system of units:

deuddeg pwys chwe owns	twelve pounds six ounces
pedwar cilo a dau gant gram	four kilos and two hundred grams

Quantities may use either imperial or metric measures:

**pedwar galwyn a thri pheint
wyth pwynt chwe litr**

four gallons and three pints
eight point six litres

Fractions may be written in words:

**traean o bobl y pentref
pedwar deg wyth y cant o'r pleidleisiau**

a third of the people in the village
forty eight percent of the votes

Measurements may be specified:

mae'r mynydd yn dair mil troedfedd o uchder
the mountain is three thousand feet high

mae e'n chwe troedfedd o daldra

he is six feet tall

mae'r afon yn ugain troedfedd o led

the river is twenty feet wide

mae'r ardd yn ddua gant o fetrau o hyd

the garden is two hundred metres long

mae'r pren yn ddwy fodfedd o drwch

the timber is two inches thick

mae'r blwch yn pwysu tri chilo

the box weighs three kilos

Treigladau

In this section we will review the ways in which the use of numbers in sentences can affect the use of treigladau.

The numbers two, three and four have both masculine and feminine forms, used with masculine and feminine nouns respectively. For example:

	masculine	feminine
two	dau adeilad	dwy ysgol
three	tri mynydd	tair afon
four	pedwar ci	pedair cath

The number '**un**' causes a treiglad meddal with a feminine noun:

un ci ac un gath	one dog and one cat	cath noun (f);
un mab ac un ferch	one son and one daughter	merch noun (f);

Both **dau** and **dwy** cause a treiglad meddal with both masculine and feminine nouns:

dau bentref a dwy ddinas	two villages and two cities
pentref noun (m); dinas noun (f);	

The masculine **tri** causes an aspirate mutation (**treiglad llaes**):

tri phentref, tair tref	three villages, three towns
--------------------------------	-----------------------------

When the number six (**chwech**) appears immediately before a noun, it is shortened to **chwe** and an **aspirate mutation** is applied to the noun:

chwe thref a chwe phentref	six towns and six villages
but chwech o bentrefi a chwech o ddinasoedd	

Mae ganddo fe gywilydd am gymryd rhan yn yr ymosodiad.

He is ashamed of taking part in the attack.

'gan' appears in various idioms:

gan amlaf - usually

Maen nhw'n cwrdd yn y parc gan amlaf.

They usually meet in the park.

gan bwylly - carefully

Gan bwylly, mae'r llwybr i fyny'r mynydd yn serth.

Careful, the path up the mountain is steep.

gan mwyaf - mostly

Mae'r teulu yn prynu bwyd yn yr archfarchnad gan mwyaf.

The family mainly buys food in the supermarket.

waeth gen i - I don't care

Waeth gen i ba ddydd byddwn ni'n mynd i Gaerdydd.

I don't care what day we go to Cardiff.

gan feddwl - thinking about it

Gan feddwl, efallai y dylen ni aros amdano fe.

Thinking about it, maybe we should wait for him.

gan gynnwys - including

Dewisodd gwyliau gan gynnwys teithio ac wythnos mewn gwesty.

He chose a holiday including travel and a week in a hotel.

gan wenu - smiling

Gwnaeth e gerdded i lawr y stryd gan wenu.

He walked down the street smiling.

Sentences

Gwelais ddau fachgen a thair merch ar sgwâr y pentref.

I saw two boys and three girls on the village square.

Mae pen-blwydd ei modryb ar yr unfed ar ddeg ar hugain o Ionawr.

Her aunt's birthday is on the thirty first of January.

Roedd y paentiadau hyn yn boblogaidd iawn yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg.

These paintings were very popular in the nineteenth century.

Gweithiais yn galed o hanner awr wedi naw tan dri o'r gloch.

I worked hard from half past nine until three o'clock.

Fe wnaethant werthu'r car i'r garej am dair mil dau gant a hanner o bunnau.

They sold the car to the garage for three thousand two hundred and fifty pounds.

Os byddwch chi'n rhoi benthyg ugain punt i mi, byddaf yn ei dalu'n ôl mewn chwe diwrnod.

If you lend me twenty pounds, I will pay it back in six days.

Mae'r llyn hwn yn dri chant metr o hyd ac mae'n ugain metr o ddyfnader yn y canol.

This lake is three hundred metres long and is twenty metres deep in the middle.

Gall y fan gario llwyth o bum cant ciilo.

The van can carry a load of five hundred kilos.

Bydd yn gadael yr wythnos nesaf ar ôl gweithio yma am ddwy flynedd a phedwar mis.

He will be leaving next week after working here for two year and four months.

Mae'r ffermdy ar werth mewn ocsiwn ar y deunawfed o Fawrth.

The farmhouse is for sale by auction on the eighteenth of March.

Dewch draw ddydd lau yr wythnos nesaf am ddeg munud wedi dau yn y prynhawn.

Come along on Thursday next week at ten past two in the afternoon.

Mae tri chwarter o'r bobl yn y pentref yn siarad Cymraeg.

Three quarters of the people in the village speak Welsh.

Agorodd y pwall glo ym mil wyth naw pump.

The coal mine opened in eighteen ninety five.

Yn ystod ei dwy flynedd yn y coleg dim ond am un diwrnod yr oedd yn absennol.

During her two years at the college she was only absent for one day.

Mae'n llai na hanner milltir i'r archfarchnad agosaf, a dwy filltir i'r orsaf reilffordd.

It is less than half a mile to the nearest supermarket, and two miles to the railway station.

Ni fydd y rhwydwaith cyfrifiadurol ar gael rhwng deg munud i ddeg ac un ar ddeg o'r gloch.

The computer network will not be available between nine fifty and eleven o'clock.

Dechreuodd hi weithio i'r cwmni ym mis Chwefror dwy fil ac un deg saith.

She began working for the company in February two thousand and seventeen.

Roedd chwe beiciwr yn y ras a gorffennodd Huw yn y trydydd safle.

There were six cyclists in the race and Huw finished in third place.

Roedd y mwyngloddiau copr yn gweithredu yn y ddeunawfed ganrif.

The copper mines were operating in the eighteenth century.

Mae'r tâl maes parcio wedi cynyddu o un bunt a phum deg ceiniog i ddwy bunt.

The car park charge has increased from one pound fifty pence to two pounds.

Article: Lifeboat rescue

Ffurfiwyd Sefydliad Cenedlaethol Brenhinol y Badau Achub (RNLI) ym 1824.

The Royal National Lifeboat Institution (RNLI) was formed in 1824.

Ar hyn o bryd mae deg ar hugain o orsafoedd bad achub yng Nghymru.

There are currently thirty lifeboat stations in Wales.

Mae hanes yr RNLI yng Nghymru yn hir ac yn nodedig.

The history of the RNLI in Wales is long and remarkable.

Mae'r achubiaethau mwyaf dramatig wedi ymwneud â llongau mewn anhawster o amgylch arfordir Cymru.

The most dramatic rescues have involved ships in difficulty around the Welsh coast. Roedd un o'r achubiaethau anoddaf yn ymwneud â bad achub Criccieth a alwyd allan i helpu'r llong hwylio Spanker ym 1885.

One of the most difficult rescues involved the Criccieth lifeboat which was called out to help the sailing ship Spanker in 1885.

Roedd y llong yn teithio o Jamaica i Lerpwl ac yn taro'r arfordir oddi ar Morfa Harlech.

The ship was travelling from Jamaica to Liverpool and struck the coast off Morfa Harlech.

Roedd hi'n noson dywyll a stormus.

It was a dark and stormy night.

Aeth y bad achub allan i'r llongddrylliad, wedi'i bweru gan 10 dyn â rhwystro.

The lifeboat went out to the wreck, powered by 10 men with oars.

Roedd y llongddrylliad mewn tywyllwch llwyr ac roedd rhaid i'r bad achub aros ar y môr tan y wawr.

The wreck was in total darkness and the lifeboat had to wait at sea until dawn.

Erbyn hyn roedd y llong wedi torri mewn dau ond gwelwyd saith dyn yn glynw wrth weddillion y rigin.

The ship had now broken in two but seven men were seen clinging to the remains of the rigging.

Cafodd y dynion hyn eu hachub, dychwelodd y bad achub i'r lan a gofalwyd am y dynion a achubwyd gan bobl Criccieth.

These men were rescued, the lifeboat returned to shore and the rescued men were looked after by the people of Criccieth.

Ym 1890 achubwyd 27 o deithwyr a chriw o'r llong Loch Shiel gan bad achub Engl.

In 1890, 27 passengers and crew were rescued from the ship Loch Shiel by the Angle lifeboat.

Roedd yn amhosibl i'r bad achub fynd ochr yn ochr â'r llong a oedd wedi rhedeg ar greigiau o dan y clogwyn.

It was impossible for the lifeboat to get alongside the ship which had run onto rocks below the cliff.

Rhoddyd aelodau'r criw i'r lan a dringon nhw ar hyd y clogwyn i'r Loch Shiel, i basio rhaff i'r llong.

Crew members were put ashore and climbed along the cliff to the Loch Shiel, to pass a rope to the ship.

Y trychineb mwyaf i wasanaeth y bad achub yng Nghymru oedd colli bad achub y Mwmbwls a'i griw ym 1947

The greatest disaster for the lifeboat service in Wales was the loss of the Mumbles lifeboat and its crew in 1947.

Cafodd y bad achub ei lansio i helpu'r llong cargo Samtampa.

The lifeboat was launched to help the cargo ship Samtampa.

Roedd y llong wedi colli pŵer yn ystod storm ac fe'i golchwyd ar y lan, lle torrodd yn dair rhan.

The ship had lost power during a storm and was washed onto the shore, where it broke into three sections.

Credir i'r bad achub ddod yn agos i gasglu goroeswyr, pan darodd ton enfawr y llong a'i rholio drosodd ar ben y bad achub.

It is believed that the lifeboat came close to collect survivors, when a huge wave hit the ship and it rolled over on top of the lifeboat.

Ym 1963, achubwyd hofranlong gan fad achub Y Rhyl.

In 1963, a hovercraft was rescued by Rhyl lifeboat.

Roedd yr hofranlong yn cael ei phrofi ar y môr pan aeth i drafferthion.

The hovercraft was being tested at sea when it got into difficulties.

Mewn digwyddiad anarferol arall fe wnaeth bad achub Dinbych-y-pysgod achub criw goleulon yn Aber Hafren.

In another unusual incident the Tenby lifeboat rescued the crew of a lightship in the Severn Estuary.

Ar hyn o bryd, gall hofrenyddion gynorthwyo criwiau bad achub yn ystod achubiaethau.

At the present day, helicopters can assist lifeboat crews during rescues.

Mae achubwyr bywyd RNLI yn diogelu llawer o'r traethau poblogaidd yng Nghymru, ac mae llawer o achubiaethau gan bad achub y glannau bach.

RNLI lifeguards protect many of the popular beaches in Wales, and many rescues are by small inshore lifeboat.

Mae achubiaethau yn aml yn cynnwys cychod pleser a chychod pysgota bach.

Rescues often involve pleasure boats and small fishing craft.

Mae badau achub y glannau hefyd yn cael eu galw allan i bobl sydd wedi'u trapio o dan glogwyni gan y llanw neu sydd wedi cwympo o lwybr y clogwyn.

Inshore lifeboats are also called out to people trapped below cliffs by the tide or who have fallen from the cliff path.

Speaking and writing challenge

What safety advice could be given to users of small boats, swimmers, and other users of the coast?

Example article:

Mae gwahanol ffyrdd y gall pobl sy'n defnyddio cychod gadw eu hunain yn ddiogel.

Mae'n synhwyrol gwisgo siaced achub ar gychod bach, neu gael siacedi achub ar gael yn gyflym ac yn hawdd mewn argyfwng ar gychod mwy.

Wrth fynd i'r môr, dylai cychod gael radio neu ffôn y gellir ei ddefnyddio i gysylltu â'r gwasanaethau brys.

Dylid edrych â rhagolygon y tywydd cyn mynd i'r môr.

Dylai perchnogion cychod wirio cyflwr eu cychod yn rheolaidd, a gwneud unrhyw waith atgyweirio angenrheidiol cyn mynd i'r môr.

Dylai fod gan y personau sydd â gofalaeth cychod yr hyfforddiant angenrheidiol mewn trin cychod a mordwyo.

Dylai nofwyr a defnyddwyr padl fyrrdau gael gwybodaeth am unrhyw beryglon lleol megis cerrynt llanw pwerus cyn mynd i mewn i'r dŵr.

Mae'n synhwyrol cael ffrind yn gwyllo o'r lan a all rybuddio gwylwyr y glannau os bydd argyfwng.

Os yn bosibl, dylai pobl nofio mewn ardaloedd o'r traeth sy'n cael eu patrolio gan achubwyr bywyd.

Dylai cerddwyr sy'n defnyddio'r arfordir cael gwybodaeth am y llanw, er mwyn osgoi cael eu trapio o dan y clogwyni wrth i'r llanw godi.

Gall llwybrau troed ar hyd clogwyni fod yn gul gyda chwymp serth i'r môr, felly efallai y bydd angen gofal mawr mewn mannau.

Story

Mae John a Jane yn mynd ar benwythnos dirgel llofruddiaeth mewn gwesty gwledig.

John and Jane go on a murder mystery weekend in a country hotel.

Mae'r lleoliad trosedd wedi'i sefydlu gyda dau ddioddefwr - roedd morwyn gegin wedi'i gwenwyno ac roedd y chauffeur wedi'i drywanu.

The crime scene is set with two victims - a kitchen maid had been poisoned and the chauffeur had been stabbed.

Mae'n rhaid iddyn nhw chwilio'r gwesty a'r tiroedd am gliwiau cyn i'r amser ddod i ben - a dadlennir y plot.

They have to search the hotel and grounds for clues before the time runs out - and the plot is revealed.

Maen nhw'n darganfod cliwiau bod y bwtler yn ymddangos i fod yn gyfrifol.

They discover clues that the butler appears to be responsible.

Roedd hyn oherwydd bod y ddu aelod o staff a lofruddiwyd yn mynd i siarad â'r meistr, yr Arglwydd Pwllheli.

This was because the two murdered staff members were going to speak to the master, Lord Pwllheli.

Byddent yn dweud wrtho fod y bwtler wedi bod yn dwyn gwin o'r seler win a'i werthu.

They would tell him that the butler had been stealing wine from the wine cellar and selling it.

Yn ôl y cyfrifon, ni chyfrifwyd am lawer o boteli o win.

According to the accounts, many bottles of wine were not accounted for.

Datgelodd ymchwiliadau pellach, beth bynnag, mai llwybr ffug oedd hwn a blannwyd gan yr Arglwydd Pwllheli.

Further investigations revealed, however, that this was a false trail planted by Lord Pwllheli.

Mewn gwirionedd, roedd yr Arglwydd wedi cyflawni'r trosedd ei hun.

In fact, the Lord had committed the crime himself.

Roedd morwyn y gegin a'r chauffeur yn ffrindiau da ac nid oeddent yn cadw cyfrinachau oddi wrth ei gilydd.

The kitchen maid and chauffeur were good friends and didn't keep secrets from one another.

Roedd morwyn y gegin wedi datgelu iddo ei bod yn cael perthynas gyfrinachol â'r Arglwydd Pwllheli.

The kitchen maid had revealed to him that she was having a secret relationship with Lord Pwllheli.

Darganfuwyd anrhegion o emwaith a llythyrau caru wedi eu cuddio yn ystafell y forwyn.

Presents of jewellery and love letters were found hidden in the maid's room.

Cafwyd hyd i nodyn blacmel a ysgrifennwyd gan y chauffer yn llyfrgell yr Arglwydd Pwllheli.

A blackmail note written by the chauffeur was found in Lord Pwllheli's library.

Gwnaeth yr Arglwydd llofruddio'r ddau was er mwyn osgoi sgandal, yna geisiodd ailgyfeirio amheuaeth i'r bwtler.

The Lord had killed the two servants to avoid a scandal, then tried to redirect suspicion onto the butler.

Use of Welsh: College course description

A further education college provides a course in Countryside Management. On the web page you are invited to translate the entry from the college prospectus into Welsh.

Rheolaeth Cefn Gwlad gan gynnwys Coedwigaeth.

Countryside Management including Forestry.

Lawn Amser dros 2 flynedd, gyda chyfnodau o brofiad gwaith wedi'u cynnwys.

Full Time over 2 years, with periods of work experience included.

Os ydych chi'n ymuno â'r cwrs ar ôl gadael yr ysgol, bydd angen 4 TGAU arnoch gan gynnwys Saesneg neu Gymraeg a Mathemateg.

If you are joining the course after leaving school, you will need 4 GCSEs including English or Welsh and Maths.

Fel arall, gall myfyrwyr hŷn ymuno â'r cwrs os oes ganddynt brofiad perthnasol o weithio mewn amaeth neu reolaeth cefn gwlad.

Alternatively, older students may join the course if they have relevant experience of working in agriculture or countryside management.

Mae'r cwrs hwn yn cynnwys agweddu ar fywyd gwylt, cynefinoedd, ecoleg a chadwraeth.

This course includes aspects of wildlife, habitats, ecology and conservation.

Mae'n eich paratoi chi i fynd i mewn i ystod o yrfaoedd mewn sefydliadau cefn gwlad, gan gynnwys gwaith ym maes polisi a chynllunio cefn gwlad.

It prepares you to go into a range of careers in countryside organisations, including work in countryside policy and planning.

Mae gan y coleg amaethyddol 750 erw o fferm a choetiroedd, gan gynnwys llaeth, defaid, gwartheg a moch.

The agricultural college has 750 acres of farm and woodlands, including dairy, sheep, cattle and pigs.

Byddwch yn gweithio gyda'r anifeiliaid fferm ac amrywiaeth o offer amaeth a choedwigaeth.

You will be working with the farm animals and a variety of agricultural and forestry equipment.

Byddwch yn ennill sgiliau a gwylbodaeth mewn lleoliad realistig.

You will gain skills and knowledge in a realistic setting.

Asesir y rhaglen trwy aseiniadau ysgrifenedig ac ymarferol.

The programme will be assessed through written and practical assignments.

Ar ôl cwblhau'r cwrws bydd gennych ystod o opsiynau.

After completion of the course you will have a range of options.

Gallwch fynd yn uniongyrchol i gyflogaeth gyda sefydliad cefn gwlad, neu ddechrau prentisiaeth.

You may go directly into employment with a countryside organisation, or begin an apprenticeship.

Gallwch fynd ymlaen i'r brifysgol i astudio amaethyddiaeth neu reolaeth.

You may go on to university to study agriculture or management.

Os hoffech drafod y cwrws ymhellach cyn gwneud cais, cysylltwch â'r coleg i drefnu cyfarfod gyda thiwtoriaid y cwrws os gwelwch yn dda.

If you would like to discuss the course further before making an application, please contact the college to arrange a meeting with the course tutors.

Description

- Mae'r peiriant yn cloddio ffos - beth fydd yn mynd yn y ffos hon?
- Beth sy'n digwydd i'r deunydd sy'n cael ei gloddio allan o'r ffos?
- Beth sydd wedi'i wneud i amddiffyn y cyhoedd tra bod y gwaith yn digwydd?
- Pa waith sy'n digwydd ar yr adeilad ar ben y teras?
- A ganiateir parcio ar hyd y ffordd hon?

Understanding Welsh

‘Wythnos yng Nghymru Fydd’ gan Islwyn Ffowc Ellis

Er i'r nofel hon gael ei chyhoeddi gyntaf ym 1957, mae'n sicr yn stori sy'n cydio yn nychymyg y darlenni o'r dechrau, a hynny hanner can mlynedd yn ddiweddarach. Mae'n amlwg wrth ddarllen y nofel heddiw mai nofel o bropaganda cenedlaetholgar y cyfnod yw hon, ac nid yw Islwyn Ffowc Ellis yn ceisio cuddio hynny.

Heb ddatgelu gormod, stori am Ifan Powell yn neidio o'r flwyddyn 1956 i'r flwyddyn 2033 ydyw hon, gyda chymorth Dr Heinkel. Drwy ddefnyddio'r pedwerydd dimensiwn teithiodd Ifan drwy amser i Gymru Rydd ddelfrydol. Nid oes dim o'i le ar y wlad annibynnol hon, o'r bwyd a'r gerddoriaeth i'r ffyrrd y cosbir troseggwyr. Gyda chymorth teulu Llywarch, caiff Ifan Powell ei hebrwng drwy Gaerdydd a Chymru gyfan i weld ffermydd, chwareli a glofeydd cymunedol a llwyddiannus y wlad. Mae pob golygfa yn odidog ac nid oes brys ar Ifan i ddychwelyd, yn enwedig ar ôl cyfarfod Mair Llywarch. Ond nid yw'r siwrne'n fêl i gyd pan ddaw wyneb yn wyneb ag arweinyddion cas y Crysau Porffor sydd am weld Cymru'n rhan o Brydain unwaith eto. Maent yn benderfynol y bydd Ifan yn eu cynorthwyo i wneud hynny, boed hynny o'i wirfodd neu beidio.

Mae'n rhaid i Ifan ddychwelyd i'w oes ei hun yn fuan, er y carai ef aros yn y Gymru Rydd. Wedi ychydig o amser yn ôl yn 1957, penderfyna ei fod eisiau dychwelyd i 2033 er gwaethaf rhybuddion Dr Heinkel am y peryglon. Wrth geisio mynd yn ôl i'r flwyddyn 2033 am yr ail dro, â pethau o chwith i Ifan. Yma gwelwn wrthgyferbyniad llwyr â'r Gymru ddelfrydol, heddychlon a brofodd Ifan ar ei ymweliad cyntaf. Nid Cymru ydyw'r wlad bellach, ond Lloegr Orllewinol. Dyma ddarlun hollol wahanol i'r Gymru Rydd welodd ef gynt; cyferbyniad sy'n ddigon i godi ias. Mae'r iaith Gymraeg wedi marw ac mae Cymru erbyn hyn yn lle erchyll i fyw ynddo gyda chriwiau megis y platoons yn gwneud i'r crysau porffor edrych yn heddychlon.

What was Islwyn Ffowc Ellis` purpose in writing the nofel ‘Wythnos yng Nghymru Fydd’?

Ysgrifennwyd y nofel i gefnogi galwadau am annibyniaeth Cymru, trwy ddangos y gwahanol ddyfodol posibl os yw Cymru yn dod yn wlad annibynnol ai peidio.

How did Ifan Powell travel to Wales in 2033?

Teithiodd Ifan i Gymru'r dyfodol trwy ddefnyddio peiriant i deithio trwy amser a adeiladwyd gan Dr Heinkel.

Did he find that the country was a good place to live?

Canfu Ifan fod Cymru yn wlad lwyddiannus, gyda dinasoedd a chymunedau gwledig yn mwynhau'r diwylliant Cymreig a bod safon byw dda.

What was Ifan`s reason for returning to the year 1956?

Roedd angen i Ifan ddianc o'r Crysau Porffor, grŵp gwleidyddol eithafol sydd am i Gymru ddod yn rhan o Brydain eto.

What had changed politically when Ifan made his second visit to Wales in 2033?

Dychwelodd Ifan i ddyfodol gwahanol, lle nad oedd Cymru wedi dod yn annibynnol ac erbyn hyn cafodd ei alw yn Lloegr Orllewinol.

How had life changed for people living in the country?

Roedd yr iaith Gymraeg wedi diflannu a'r wlad yn cael ei rhedeg gan grwpiau o filwyr, yn gwneud Cymru yn le erchyll i fyw ynddo.

Story board

Dinorwig Slate Quarry

1: The Dinorwig slate quarry near Llanberis in North Wales operated for more than 150 years and was one of the largest slate quarries in the world. Slate was produced from rock faces on the mountain side.

Roedd chwarel lechi Dinorwig ger Llanberis yng Ngogledd Cymru yn gweithredu am fwy na 150 o flynyddoedd ac roedd yn un o chwareli llechi mwyaf y byd. Cynhyrchwyd llechi o wynebau creigiau ar ochr y mynydd.

2: Large slabs of rock were taken to mills where they were sawn into blocks of the correct size for roof slates. The blocks were then split by hand to produce the slates.

Aethwyd â slabiau mawr o graig i felinau lle cawsant eu llifio yn flociau o'r maint cywir ar gyfer llechi to. Yna holltwyd y blociau â llaw i gynhyrchu'r llechi.

3: Trucks of slates were lowered down a series of inclines to the bottom of the valley, where they were taken by train to the coast for export by sailing ship.

Gostyngwyd tryciau o lechi i lawr cyfres o incleins i waelod y dyffryn, lle cludwyd y rhai hyn ar y trêu i'r arfordir i'w hallforio gan long hwyliau.

4: The inclines operated by gravity, with heavy loaded wagons descending and pulling up lighter empty wagons. The winding drums for the inclines can be seen.

Roedd yr incleins yn cael eu gweithredu gan ddisgyrchiant, gyda wagenni llwythog trwm yn disgyn ac yn tynnu wagenni gwag ysgafnach i fynny. Gellir gweld y drymiau weindio ar gyfer yr incleins.

5: The workshops for the quarry have been preserved as a museum. These include blacksmith's forges where tools were made and repaired. There is also a furnace where molten iron was cast to make components for quarry machinery.

Mae'r gweithdai ar gyfer y chwarel wedi eu cadw fel amgueddfa. Mae'r rhain yn cynnwys gefeiliau gof lle'r oedd offer yn cael eu gwneud a'u hatgyweirio. Mae yna hefyd ffwrnais lle roedd haearn tawdd yn cael ei gastio i wneud cydrannau ar gyfer peiriannau chwarel.

6: The remains of small houses can be seen where the quarrymen lived during the working week. At weekends they would return home to their families.

Gwelir olion tai bychain lle byddai chwarelwyr yn byw yn ystod yr wythnos o waith. Ar benwythnosau byddent yn dychwelyd adref at eu teuluoedd.

7: The quarry was ahead of its time in providing a hospital to treat quarrymen who were injured or ill. The men paid a small sum each week from their wages for this health insurance, well before the creation of the National Health Service.

Roedd y chwarel o flaen ei amser o ran darparu ysbyty i drin chwarelwyr oedd wedi'u hanafu neu'n sâl. Roedd y dynion yn talu swm bach bob wythnos o'u cyflog am yr yswiriant iechyd hwn, ymhell cyn creu'r Gwasanaeth Iechyd Genedlaethol.

18 Brad y Llyfrau Gleision

Language notes

In this section we will examine some further sentence structures in which sentence groups would be joined by the word '**that**' in English.

The Welsh word **mai** is commonly used to link to a sentence group which does not begin with a verb. For example, the subject might be emphasised:

Yr athro daearyddiaeth sy'n arwain y daith.

The geography teacher is leading the trip.

A further sentence group might be added before this:

Clywais i gan fy nniwtor... I heard from my tutor ...

The link is made using '**mai**', which is then followed by the emphasised phrase:

Clywais i gan fy nniwtor mai'r athro daearyddiaeth sy'n arwain y daith.

Without emphasis, the sentence structure would use '**bod**':

Clywais i gan fy nniwtor bod yr athro daearyddiaeth yn arwain y daith.

Other examples are:

Mae'n amlwg mai Alys bydd yn ennill y gystadleuaeth.

It is obvious that Alys will win the competition.

Fe wnaethon nhw gytuno mai ger y nant oedd y lle gorau i blannu'r goeden.

They agreed that by the stream was the best place to plant the tree.

Unemphasised versions of these sentences would be linked by the existing verbs **bydd** or **roedd** with the optional addition of **y**. **Bod** may be used in place of **roedd**:

Mae'n amlwg y bydd Alys yn ennill y gystadleuaeth.

Fe wnaethon nhw gytuno bod ger y nant y lle gorau i blannu'r goeden.

An interesting case is the use of '**dyna**' and '**dyma**' in a linked sentence group. These words are contractions of verb phrases, but express an emphasis. The linking word **mai** is therefore used:

Dyweddodd e wrthyf fi mai dyma'r tŷ.

He told me that this is the house.

Fe wnaethon ni ddyfalu mai dyna'r llwybr cywir i'w ddilyn.

We guessed that that is the correct path to follow.

We may require the sentence structure: 'I must, you must...' followed by a statement. This uses the Welsh word **rhaid**. For example:

Rhaid i mi fynd i'r dref heddiw. I must go to the town today.

A tense of the verb **bod** may be added before **rhaid** to specify the time when an event happens:

Mae'n rhaid i mi fynd i'r dref heddiw. I must go to the town today.

Bydd rhaid i mi fynd i'r dref yfory. I must go to the town tomorrow.

Roedd rhaid i mi fynd i'r dref ddoe. I had to go to the town yesterday.

However, the use of **bod** after **rhaid** produces the meaning 'it must be that...' or 'it seems that...'

Rhaid bod y gwesty ar gau.

The hotel must be closed, or
It seems that the hotel is closed

Mae'r trêñ yn hwyr felly mae'n rhaid bod problem ar hyd y lein.

The train is late so there must be a problem along the line.

Sentence groups may be linked by words other than 'that', for example: 'because...', 'although...', 'unless...'. These words are **conjunctions**:

Byddaf yn stopio torri coed oherwydd bod digon ar gyfer y tân.

I will stop cutting wood because there is enough for the fire.

It is possible, however, to reverse the order of the sentence groups:

Gan fod digon o goed ar gyfer y tân, byddaf yn stopio ei dorri.

Other examples where a conjunction is used with **bod** in a preceding sentence group are:

Er bod y pris yn isel, fe wnaethon ni benderfynu peidio â phrynu'r car.

Although the price was low, we decided not to buy the car.

Oni bai ei fod yn ymddiheuro, ni fyddaf yn siarad ag ef eto.

Unless he apologises, I will not speak to him again.

Fel bod ni i gyd yn gwybod, mae'r tywydd yn wael heddiw.

As we all know, the weather is bad today.

Treigladau

In this section we will summarise the grammatical rules for use of treigladau which depend on the sentence structure.

The most important rule is that a **treiglad meddal** is applied where possible after the subject of the sentence. For example, using a short form verb:

Prynnodd Alys docynnau i'r gyngerdd.

Alys bought tickets to the concert.

tocyn ticket

subject: Alys

Roiff yr Athro ddarllith am ei waith ymchwil.

The Professor will give a lecture about his research.

darllith lecture

subject: yr Athro

The same rule applies when a long form verb is used. This may include a tense of the verb '**gwneud**':

Gwnaeth yr adeiladwr beintio'r ffenestr.

The builder painted the window.

peintio paint

subject: the builder

Gwnaiff yr adeiladwr beintio'r ffenestr.

The builder will paint the window.

An alternative long form verb uses a tense of '**bod**':

Bu'r adeiladwr yn peintio'r ffenestr.

The builder painted the window.

Bydd yr adeiladwr yn peintio'r ffenestr.

The builder will paint the window.

The connecting term '**yn**' is added with a **bod** tense. This cannot take the treiglad meddal which is normally applied after the subject.

A treiglad is not applied to a verb noun following '**yn**':

Mae Siôn yn beicio i'r coleg. Siôn cycles to college.

However, a treiglad meddal is applied when '**yn**' is followed by a noun or adjective:

Mae Siôn yn <u>myfyriwr</u>.	Siôn is a student.	myfyriwr student
Mae Siôn yn <u>blinedig</u>.	Siôn is tired.	blinedig tired

In an exception to the rule, '**yn**' does not cause mutation of nouns or adjectives beginning with '**ll**' or '**rh**'

Maen nhw'n llyfrau.	They are books.
Mae e'n rheolwr.	He is a manager.
Maen nhw'n llyfn.	They are smooth.
Mae'n rhad.	It is cheap.

Note that '**yn**' is not added for a tense of '**bod**' if the subject is followed by a preposition, for example:

Mae Siôn gyda'i ffrindiau. Siôn is with his friends.

In some sentences a treiglad meddal is applied after the assumed subject which carries out the action, even though this may not be the true grammatical subject. For example:

Mae'n rhaid i Siôn fynd.	Siôn must go.	(Siôn is the assumed subject)
Bydd rhaid iddo fe fynd.	He will have to go.	('He' is the assumed subject)

Commands do not directly state a subject, but this is assumed to be 'you'. The word following the command therefore takes a treiglad meddal where appropriate:

Stopiwrch ddarllen y llyfr hwnnw!	darllen read
[you] Stop reading that book!	
Agorwch ddrws!	drws door
[you] Open a door!	

Impersonal tenses again do not state a subject, but in this case a treiglad is not applied to the word which follows:

Siaredir Cymraeg yma.	Welsh is spoken here.
Gwaharddwyd gwersylla.	Camping was prohibited.

In some situations, an adverbial phrase is inserted between the verb/subject and the remainder of the sentence. A treiglad meddal is then applied after the inserted phrase. For example:

Roedd yn amhosibl cerdded i'r siopau.

It was impossible to walk to the shops.

requires no treiglad on the word '**cerdded**'. However, if we insert a prepositional phrase:

Roedd yn amhosibl i'r hen ddyn gerdded i'r siopau.

It was impossible [for the old man] to walk to the shops.

a treiglad meddal is now applied to the following word '**cerdded**'.

Similarly:

Rydw i'n hoffi beicio i'r gwaith bob dydd.

I like to cycle to work each day.

may have a phrase inserted:

Rydw i'n hoffi er mwyn cadw'n iach feicio i'r gwaith bob dydd.

I like [in order to keep healthy] to cycle to work each day.

Any previously added treiglad is preserved when a prepositional phrase is inserted:

Byddai'n well gennym deithio mewn car.

We would prefer to travel by car.

Byddai'n well gennym, yn ystod y gaeaf, deithio mewn car.

We would prefer [during the winter] to travel by car.

Mae gan yr amgueddfa dwyslyfr.

The museum has a guide book.

Mae gan yr amgueddfa, i helpu ymwelwyr, dwyslyfr.

The museum has [to help visitors] a guide book.

Idioms

The word '**cyn**' is translated as the English word 'before'.

Gwnaethon nhw dynnu eu cotiau cyn mynd i'r cyfarfod.

They took off their coats before going to the meeting.

'**cyn**' appears in various common phrases and idioms:

cyn hyn - before now

Fe ddylen ni fod wedi atgyweirio'r sied cyn hyn.

We should have repaired the shed before now.

cyn hynny - before then

Mae hi'n gyflwynydd teledu, ond cyn hynny roedd hi'n athrawes.

She is a television presenter, but before that she was a teacher.

cyn pen dim - in a very short time, next to no time

Daliodd y bws ac roedd yng nghanol y dref cyn pen dim.

He caught the bus and he was in the town centre in next to no time.

nid cyn pryd - not before time

Mae pont newydd wedi'i hadeiladu, nid cyn pryd.

A new bridge has been built, not before time.

Cyn Crist (C.C.) - Before Christ (B.C.)

Mae'r gaer ar ben y bryn yn dyddio o'r Oes Haearn, tua 500 C.C.

The fort on the hill top dates from the Iron Age, about 500 B.C.

cyn codi cŵn Caer - very early in the morning

Rhaid i'r gyrrwr bws fod yn y depo bob bore cyn codi cŵn Caer.

The bus driver has to be at the depot each morning very early.

The word '**rhag**' is usually translated as the English words 'from' or 'against'.

Gwnaeth y lladron dianc rhag yr heddlu.

The thieves escaped from the police.

Bydd y Cyngor yn amddiffyn y dref rhag llifogydd.

The Council will protect the town from flooding.

'rhag' appears in various common phrases:

rhag ofn - in case

Dewch â chôt rhag ofn ei bod hi'n oer yn y parc.

Bring a coat in case it is cold in the park.

rhag blaen - at once

Rhaid inni fynd i'r orsaf reilffordd i gwrdd ag ef rhag blaen.

We must go to the railway station to meet him at once.

rhag cywilydd - for shame

Rhag eich cywilydd, gan ddadlau gyda'r heddwas.

Shame on you, arguing with the police officer.

rhag llaw - beforehand

Dylech baratoi rhag llaw ar gyfer y cyfweliad.

You should prepare beforehand for the interview.

mynd rhagddo - making progress

Mae gwaith ar ei nofel wedi mynd rhagddo yn araf.

Work on her novel has progressed slowly.

Sentences

Gadewch i ni fynd dros y mynydd.

Let's go over the mountain.

Dyweddodd fod yr ardd yn edrych yn ofnadwy.

He said that the garden looks terrible.

Dywedais wrthych chi mai heddiw yw dyddiad y cyfarfod.

I told you that today is the date of the meeting.

Er ein bod ni'n hwyr, roedd y siop yn dal ar agor.

Although we were late, the shop was still open.

A ydych chi'n gallu ateb y cwestiynau sydd ar y ffurflen?

Are you able to answer the questions that are on the form?

Roedd eich chwaer yn dweud y bydd yn symud i Gymru.

Your sister was saying that she will move to Wales.

Rwy'n ei ddeall yn well, nawr bod y rheolwr wedi esbonio'r broblem.

I understand it better, now that the manager has explained the problem.

Fe wnaethant ateb ar unwaith fod y cynllun yn amhosibl.

They answered immediately that the plan was impossible.

Rhaid inni gwblhau'r prosiect cyn y Nadolig.

We must complete the project before Christmas.

Addawodd y gwleidydd y byddai ffordd newydd yn cael ei hadeiladu.

The politician promised that a new road would be built.

Ydych chi'n meddwl mai hwn yw'r cyfeiriad cywir?

Do you think that this is the correct address?

Mae pedwar athro yn yr ysgol sy'n gallu dysgu Cymraeg.

There are four teachers in the school who can teach Welsh.

Dyweddodd wrthyf mai hon yw'r dafarn hynaf yn y dref.

He told me that this is the oldest pub in the town.

Nid oes unrhyw hoelion sydd o'r hyd cywir.

There are no nails that are the correct length.

Cyhoeddwyd y bydd y cwrs newydd yn cychwyn ym mis Medi.

It was announced that the new course will start in September.

Er ei fod yn y goedwig, mae yna olygfa hyfryd o'r tŷ.

Although it is in the forest, there is a lovely view from the house.

Dydy e ddim yn gwybod eto os ydy e wedi cael caniatâd neu beidio.

He does not know yet whether he has had permission or not.

Addewais iddi hi y byddaf yn dod adref ar gyfer y Nadolig.

I promised her that I will come home for Christmas.

Credaf mai dyma eu hoff daith gerdded.

I think that this is their favourite walk.

Prynwch y carped glas a welon ni yn y siop!

Buy the blue carpet that we saw in the shop!

Article: Brad y Llyfrau Gleision

Roedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg yn gyfnod o newid cymdeithasol mawr yng Nghymru.

The nineteenth century was a period of great social change in Wales.

Roedd pobl Cymru yn profi tlodi a gormes gan dirfeddianwyr cyfoethog, a dechreuon nhw ymladd yn ôl.

The people of Wales were experiencing poverty and oppression by rich landowners, and they began to fight back.

Yn ystod y 1830au roedd mudiad y Siartwyr wasgaru yn eang mewn ardaloedd diwydiannol.

During the 1830s the Chartist movement was widespread in the industrialised areas.

Cynhaliwyd cyfarfodydd awyr agored mawr mewn ymgyrch dros ddiwygio cymdeithasol a gwleidyddol.

Large open-air meetings were held in a campaign for social and political reform.

Dechreuodd terfysgoedd mewn sawl tref.

Riots began in several towns.

Yng Nghasnewydd, gorymdeithiodd torf i'r Gwesty Westgate lle dechreuodd ymladd gyda'r awdurdodau.

In Newport, a crowd marched to the Westgate Hotel where fighting started with the authorities.

Saethodd milwyr ar y dorf a lladdwyd dros ugain o wrthdystwyr.

Soldiers fired on the crowd and over twenty protesters were killed.

Yn ystod Terfysgoedd Rebecca yn y 1840au gwisgodd dynion ddillad menywod ac ymosod ar gatiau tollau a'u dinistrio.

During the Rebecca Riots in the 1840s men dressed in women's clothing and attacked toll gates and destroyed them.

Bygythiwyd tirfeddianwyr ac ynaden.

Landowners and magistrates were threatened.

Cafodd y digwyddiadau hyn sylw eang yn y prif bapurau newydd gan gynnwys 'The Times'.

These events were given wide attention in the main newspapers including 'The Times'.

Credwyd mai achos y problemau cymdeithasol oedd diffyg addysg yng Nghymru.

It was believed that the cause of the social problems was a lack of education in Wales.

Ym mis Mawrth 1846, galwodd William Williams, Aelod Seneddol Coventry, am ymchwiliad i gyflwr addysg yng Nghymru.

In March 1846, William Williams, the Member of Parliament for Coventry, called for an inquiry into the state of education in Wales.

Penododd y Llywodraeth y tri chomisiynydd Lingen, Symons a Vaughan Johnson i gynnal yr ymchwiliad.

The Government appointed the three commissioners Lingen, Symons and Vaughan Johnson to undertake the inquiry.

Fe wnaethant ymweld â phob rhan o Gymru i gasglu tystiolaeth ac ystadegau, a chyhoeddi eu hadroddiad mewn tair cyfrol las.

They visited every part of Wales collecting evidence and statistics, and published their report in three blue volumes.

Roedd yr adroddiad yn cynnwys llawer o wybodaeth am addysg, bywyd pob dydd a gwaith yn yr ardaloedd diwydiannol a gwledig.

The report contained much information about education, everyday life and work in the industrial and rural areas.

Mae adroddiad y llyfrau gleision yn ffynhonnell bwysig i haneswyr.

The blue books report is an important source for historians.

Ni siaradodd y comisiynwyr unrhyw Gymraeg ac roeddent yn dibynnu'n bennaf ar wybodaeth gan glerigwyr Anglicanaidd.

The commissioners spoke no Welsh and relied mainly on information from Anglican clergymen.

Achosodd yr adroddiad ddicter yng Nghymru trwy honni bod pobl Cymru ar y cyfan yn anwybodus, yn ddiog ac yn anfoesol.

The report caused anger in Wales by claiming that the Welsh people were generally ignorant, lazy and immoral.

Daeth i'r casgliad mai'r achosion oedd defnyddio'r iaith Gymraeg ac ymneilltuaeth mewn crefydd.

It came to the conclusion that the causes were using the Welsh language and nonconformity in religion.

Mewn ymateb cyhoeddodd y bardd Robert Jones Derfel y llyfr 'Brad y llyfrau gleision' a ymosododd ar yr adroddiad.

In response the bard Robert Jones Derfel published the book 'Brad y llyfrau gleision' which attacked the report.

Fodd bynnag, gwnaeth yr adroddiad ddifrod i statws y Gymraeg am nifer o flynyddoedd.

However, the report did damage to the status of the Welsh language for many years. Dechreuodd pobl gyffredin Cymru gredu mai dim ond trwy'r gallu i siarad a chyfathrebu yn Saesneg y gallent wella eu hunain.

Ordinary Welsh people began to believe that they could only improve themselves through the ability to speak and communicate in English.

Speaking and writing challenge

In what ways might it be an advantage to children to be taught more than one language?

Example article:

Gall dysgu mwy nag un iaith i blant yn cael nifer o fanteision.

Efallai y mwyaf amlwg ydy wella'r cyfleoedd gyrrfa ar ôl gadael yr ysgol.

Mae llawer o gwmnïau a sefydliadau bellach yn gweithredu'n rhwngwladol, ac mae staff dwyieithog yn cael eu gwerthfawrogi.

Mae pobl sy'n gallu siarad mwy nag un iaith yn fwy tebygol o gael eu penodi, ac yn fwy tebygol o symud ymlaen i swyddi uwch.

Yng Nghymru, mae llawer o fusnesau a gwasanaethau cyhoeddus yn frwd dros reciwtio staff sy'n siarad Cymraeg.

Ar lefel bersonol, mae siarad mwy nag un iaith yn rhoi cyfleoedd i brofi diwylliannau gwahanol.

Yng Nghymru, mae cyfleoedd i gael mynediad at lyfrau, rhagleni radio a theledu, a cherddoriaeth boblogaidd yng Nghymraeg.

Mae nifer o sefydliadau yng Nghymru yn cynnal eu cyfarfodydd neu weithgareddau trwy gyfrwng y Gymraeg.

Dangoswyd bod dysgu mwy nag un iaith yn cynyddu gweithrediad yr ymennydd a chof, ac yn cynyddu sgiliau datrys problemau.

Unwaith y bydd ail iaith wedi'i dysgu, daw'n haws dysgu ieithoedd pellach.

Story

'Fydd y cyfarfod hwn byth yn gorffen?' meddai Pete wrth edrych ar ei oriawr.

'Will this meeting never end?' said Pete as he looked at his watch.

Roedd y cyfarfod eisoes wedi cychwyn yn hwyr oherwydd bod rhai papurau pwysig ar goll.

The meeting had already started late because some important papers were missing.

Roedd yn awyddus iadael y swyddfa a dychwelyd adref mor fuan â phosibl ar ddiwedd y dydd.

He was anxious to leave the office and return home as soon as possible at the end of the day.

Roedd am wneud rhywfaint o arddio cyn iddi dywyllu ar ôl machlud haul.

He wanted to do some gardening before it got dark after sunset.

O'r diwedd, daeth y trafodaethau i ben, a rhedodd Pete am y drws.

Finally the discussions were over, and Pete ran for the door.

Aeth i'w gar yn y maes parcio a chychwynnodd ar hyd y briffordd.

He went to his car in the car park and started along the main road.

Cyn bo hir roedd yn y cefn gwlaid, a throdd i ddilyn y rhwydwaith o ffyrdd cul rhwng caeau o wenith.

Soon he was in the countryside, and he turned to follow the network of narrow roads between fields of wheat.

Ar ôl troi cornel, darganfod ei hun tu ôl i dractor oedd yn symud yn araf iawn, heb unrhyw siawns o basio fe.

After turning a corner, he found himself behind a tractor that was moving very slowly, with no chance of passing it.

Daeth Pete fwy ac yn fwy dig.

Pete became more and more angry.

Ar ôl sawl milltir, aeth y tractor i mewn buarth fferm, a gwelodd Pete y ffordd glir o'i flaen.

After several miles, the tractor entered a farmyard, and Pete saw the clear road ahead.

Cyflymodd e'r car, ond doedd e ddim yn gweld bod car arall yn dod tuag ato fe rownd y cornel.

He accelerated the car, but didn't see that another car was coming towards him round the corner.

Roedd prin amser i osgoi damwain ofnadwy.

There was just time to avoid a terrible accident.

Aeth car Pete i mewn i ffos a gorffennodd y gyrrwr arall mewn gwrych.

Pete's car went into a ditch and the other driver ended up in a hedge.

Yn ffodus, ni anafwyd neb yn ddifrifol, gyda dim ond ychydig o friwiau a chleisiau.

Fortunately no one was seriously injured, with just a few cuts and bruises.

Cymerodd sawl awr wrth i'r heddlu gasglu tystiolaeth ynglyn â'r ddamwain, ac aethpwyd â'r ceir yn ôl i garejys i'w hatgyweirio.

It took several hours while police gathered evidence about the accident, and the cars were taken back to garages to be repaired.

Ar ei ffordd adref mewn tacsi, meddyliodd Pete am chwedl 'y crwban a'r ysgyfarnog'.

On his way home in a taxi, Pete thought of the fable of 'the tortoise and the hare'.

Trwy gyd-ddigwyddiad, dywedodd yr ynad yr un peth pan ddirwyodd Pete am yrru'n ddiofal.

By coincidence, the magistrate said the same thing when he fined Pete for careless driving.

Use of Welsh:

Leaflet about Blaenafon Ironworks

The historic Blaenafon Ironworks has been preserved and is now open to visitors as an industrial museum. A leaflet has been prepared for visitors. On the web page you are invited to translate this into Welsh.

Mae Blaenafon wedi'i leoli ar gyrion maes glo de Cymru, lle roedd y bryniau'n darparu glo, calchfaen a mwyn haearn.

Blaenavon is situated on the edge of the south Wales coalfield, where the hills provided coal, limestone and iron ore.

Defnyddiodd Gwaith Haearn Blaenafon yr adnoddau hyn i gynhyrchu haearn a oedd yn cael ei gludo ledled y byd.

The Blaenavon Ironworks used these resources to produce iron which was transported around the world.

Defnyddiwyd haearn o Blaenafon i wneud peiriannau, pontydd, llongau a thrac rheilffordd.

Iron from Blaenafon was used to make machines, bridges, ships and railway track.

Ym 1789 dechreuodd Gwaith Haearn Blaenafon ddefnyddio pŵer stêm i chwythu aer i'w ffwrneisi chwyth enfawr.

In 1789 Blaenavon Ironworks began to use steam power to blow air into its huge blast furnaces.

Canrif yn ddiweddarach dechreuodd y gwaith gynhyrchu dur, ond roedd cryfder y dur yn wael oherwydd amhureddau ffosfforws.

A century later the works began to produce steel, but the strength of the steel was poor due to impurities of phosphorus.

Gweithiodd Sidney Gilchrist Thomas yn Blaenafon ar broses i dynnu ffosfforws o fwyn haearn.

Sidney Gilchrist Thomas worked at Blaenafon on a process to remove phosphorus from iron ore.

Trawsnewidiodd ei ddarganfyddiad ddiwydiant dur y byd.

His discovery transformed the world's steel industry.

Dechreuwch eich ymweliad trwy edrych ar fodel y gwaith haearn, sy'n dangos yr injan stêm a bwmpiodd aer i'r ffwrneisi chwyth.

Begin your visit by looking at the model of the iron works, which shows the steam engine which pumped air into the blast furnaces.

Mae'r tŷ injan bellach wedi diflannu, ond mae'r ffwrneisi adfeiliadig i'w gweld o hyd ochr yn ochr ag olion trawiadol y ffowndri a'r tŷ castio.

The engine house has now disappeared, but the ruined furnaces are still visible alongside the impressive remains of the foundry and cast house.

Mae arddangosfa gyffrous yn dangos tapio haearn tawdd o'r ffwrnais chwyth, gan ddefnyddio sain, golau a stêm i ail-greu awyrgylch y tŷ castio.

An exciting exhibition shows the tapping of molten iron from the blast furnace, using sound, light and steam to recreate the atmosphere of the casting house.

Cododd twr cydbwysedd dŵr wagenni 80 troedfedd i gyrraedd y dramffordd gyda chysylltiad â chamlas Aberhonddu a'r Fenni.

A water balance tower raised wagons 80 feet to reach the tramway with a connection to the Brecon and Abergavenny canal.

Cerddwch i fyny'r llwybr i ben y lifft cydbwysedd dŵr.

Walk up the path to the top of the water balance lift.

Gerllaw mae poptai a ddefnyddiwyd i baratoi golosg a mwyn haearn poeth, yn barod i arllwys i ben y ffwrneisi chwyth.

Nearby are ovens used to prepare hot coke and iron ore, ready to pour into the top of the blast furnaces.

Dychwelwch i iard y gwaith haearn, a fforio Sgwâr y Stac.

Return to the ironworks yard, and explore Stack Square.

Dyma dair rhes o fythynnod teras gwreiddiol y gweithwyr.

Here are three rows of the original workers' terraced cottages.

Fforiwch y 'truck shop' wedi'i ail-greu lle gwariodd y gweithwyr eu cyflogau prin.

Explore the recreated 'truck shop' where the workers spent their meagre wages.

Description

- Sut fyddch chi'n disgrifio'r llwybr mynydd hwn?
- A yw'r llwybr y mae'r dringwyr yn ei gymryd yn addas ar gyfer pob ymwelydd?
- A yw'r grŵp wedi gwisgo'n briodol ar gyfer tywydd gwael?
- A yw'r grŵp yn defnyddio unrhyw offer diogelwch?

Understanding Welsh

Cyhoeddi mai llun Alan Turing fydd ar y papur £50 newydd

Bydd papur £50 newydd gyda llun o'r arloeswr cyfrifiadurol Alan Turing arno yn cael ei gyflwyno ym mis Mehefin, yn ôl Banc Lloegr. O Fehafin 23 ymlaen bydd yr holl bapurau ar gael mewn polymer.

Mae gwaith Alan Turing, *On Computable Numbers*, yn cael ei ystyried fel man cychwyn y syniad y tu ôl i beirianneg cyfrifiaduron. Er hynny, mae Alan Turing yn fwyaf adnabyddus am ei waith yn datrys y côd Enigma yn ystod yr Ail Ryfel Byd. Mae'n debyg fod ei waith wedi cwtogi hyd y rhyfel o ddwy flynedd, ac wedi llwyddo i achub miliynau o fywydau.

Bydd y papur polymer newydd, fel y papur £20, yn cynnwys elfennau a fydd yn ei gwneud yn anodd i'w ffugio, yn ôl y Banc.

"Mae ymddangosiad Alan Turing ar y papur £50 yn bwynt hanfodol yn ein hanes," meddai cynrychiolydd y Llywodraeth. "Yn ogystal â dathlu ei ddawn wyddonol a wnaeth gwtogi'r rhyfel a dylanwadau ar y dechnoleg rydym ni'n ei defnyddio heddiw, mae'n cadarnhau ei statws fel un o ffigurau LHDT+ mwyaf eiconig y byd. Cafodd Turing ei glodfori am ei athrylith, a'i erlyn am fod yn hoyw. Mae'n atgoffa ni o bwysigrwydd cofleidio pob agwedd ar amrywiaeth, ac yn ein hatgoffa o'r gwaith sydd angen ei wneud i ddod yn hollgynhwysol."

What advantage does the new type of bank note have over the old paper bank notes?

Mae'r math newydd o nodiadau banc yn cynnwys elfennau sy'n eu gwneud yn anodd eu ffugio.

What important work did Alan Turing do before the Second World War?

Gweithiodd Alan Turing ar fathemateg sy'n sail i gyfrifiadura modern.

What work did he do during the Second World War?

Datblygodd Alan Turing system gyfrifiadurol ar gyfer dadgryptio codau milwrol yr Almaen.

How did Turing's work affect the course of the war?

Daeth gwaith Turing â'r rhyfel i ben yn gyflymach, efallai gan dwy flynedd, a achubodd lawer o fywydau.

Why is Alan Turing an important icon to campaigners for equality?

Mae pwysigrwydd Turing fel gwyddonydd wedi ein helpu i sylweddoli y dylai pobl cael eu gwerthfawrogi yn y lle cyntaf am eu cyfraniad i gymdeithas.

Story board

Archaeology

1: One of the oldest archeological finds in Wales is the 'Red Lady of Paviland' This is a skeleton found in a cave on the coast of Gower, which dates from the Stone Age. The skeleton is actually of a young male hunter or warrior. Near his skeleton were found arrow heads and cutting tools.

Un o ddarganfyddiadau archeolegol hynaf Cymru yw 'Arglwyddes Goch Paviland'. Mae hyn yn sgerbwad a ddarganfuwyd mewn ogof ar arfordir Gŵyr, sy'n dyddio o Oes y Cerrig. Mae'r sgerbwad mewn gwirionedd o heliwr neu ryfelwr gwrywaidd ifanc. Ger ei sgerbwad darganfuwyd pennau saethau ac offer torri.

2: Bryn Cader Faner in Snowdonia is one of the most interesting Bronze Age sites in Wales. The ring of stones would once have been covered by a mound of earth. It is thought that an important person would have been buried in the centre of the mound.

Bryn Cader Faner yn Eryri yw un o'r safleoedd Oes Efydd mwyaf diddorol yng Nghymru. Byddai'r cylch o gerrig unwaith wedi cael ei gorchedd gan dwmpath o bridd. Credir y byddai person pwysig wedi cael ei gladdu yng nghanol y twmpath.

3: Mine workings dating back to the Bronze Age have been discovered on the Great Orme in North Wales. Copper ore was mined in a network of underground tunnels.

Mae cloddfeydd sy'n dyddio'n ôl i'r Oes Efydd wedi'u darganfod ar y Gogarth yng Ngogledd Cymru. Cloddiwyd mwyn copr mewn rhwydwaith o dwneli tanddaearol.

4: Tre'r Ceiri is an Iron Age hilltop fort in the Lleyn peninsula. The fort is surrounded by stone walls. Within the walls are ruins of many small stone houses, which would have had turf roofs. It may have housed up to 400 people.

Mae Tre'r Ceiri yn gaer o'r Oes Haearn ar ben bryn ym Mhen Llŷn. Mae waliau cerrig o amgylch y gaer. O fewn y waliau mae adfeillion llawer o dai cerrig bach, a fyddai wedi cael toeau tywyrch. Efallai ei fod wedi cartrefu hyd at 400 o bobl.

5: During the Roman conquest of Britain, the army general Agricola established a fort at Caernarfon in the year 77AD. This provided barracks for a thousand soldiers, who fought against the native Welsh tribes. The fort, known as Segontium, was connected by roads to the other main Roman forts in Chester and Caerleon.

Yn ystod concwest y Rhufeiniaid ym Mhrydain, sefydlodd y cadfridog Agricola gaer yng Nghaernarfon yn y flwyddyn 77AD. Darparodd hyn farics i fil o filwyr, a oedd yn ymladd yn erbyn y llwythau brodorol Cymreig. Roedd y gaer, a elwid yn Segontium, wedi'i chysylltu gan ffyrdd i'r prif gaerau Rhufeinig eraill yng Nghaer a Caerleon.

6: The Dolaucothi Mines near the village of Pumsaint in Carmarthenshire are the best preserved Roman gold mines in Britain. The Romans used technology in the mines which was advanced for its time, including pumps to keep the lower tunnels dry, and machinery to crush the ore and extract the gold.

Mwyngloddiau Dolaucothi ger pentref Pumsaint yn Sir Gaerfyrddin yw'r mwyngloddiau aur Rhufeinig sydd wedi'u cadw y gorau ym Mhrydain. Defnyddiodd y Rhufeiniaid dechnoleg yn y mwyngloddiau a oedd yn blaengar am ei chyfnod, gan gynnwys pympiau i gadw'r twneli isaf yn sych, a pheiriannau i falu'r mwyn a thynnu'r aur.

7: In 2002, the remains of a large medieval ship were discovered in Newport during construction work for a new building. The ship was built in north Spain in about 1450, and carried goods between Britain and Spain or Portugal. It is hoped that the remains of the ship can be preserved and put on display in Newport.

Yn 2002, darganfuwyd olion llong ganoloesol fawr yng Nghasnewydd yn ystod gwaith adeiladu ar gyfer adeilad newydd. Adeiladwyd y llong yng ngogledd Sbaen tua 1450, ac roedd yn cario nwyddau rhwng Prydain a Sbaen neu Bortiwgal. Y gobaith yw y bydd gweddillion y llong yn cael eu cadw a'u harddangos yng Nghasnewydd.

19 The Great Orme

Language notes

In this section we will examine some verb patterns which are connected with the small words **y****n****a**, **a** and **y**:

The word **y****n****a** is used in sentences which indicate that something is present, for example:

Mae yna siop yn y pentref. There is a shop in the village.

Mae yna drêñ yn yr orsaf. There is a train in the station.

These may be written in an abbreviated form:

Mae'na siop yn y pentref.

If the word **y****n****a** is omitted in these examples, the sentences appear incomplete:

Mae siop yn y pentref....

A shop in the village is....

Some further information is expected. For example:

Mae siop yn y pentref yn gwerthu llaeth a bara.

A shop in the village sells milk and bread.

Mae trêñ yn yr orsaf yn mynd i Fangor.

A train in the station is going to Bangor.

The words **a** and **y** are used to join the components of a complex sentence where the second part of the sentence provides additional information about the topic introduced in the first part:

Dyna'r côr a berfformiodd yn yr eisteddfod.

That is the choir that performed in the eisteddfod.

Mae gan John feic y gallwch ei fenthyg.

John has a bicycle that you can borrow.

Use of **a** and **y** in Welsh is analogous to the use of **who** and **whom** in English sentences.

We might say:

That is the man who bought the house

Dyna'r dyn a brynodd y tŷ.

but

That is the man about whom my brother spoke.

Dyna'r dyn y siaradodd fy mrawd amdano.

When new information is given without referring back to an earlier part of the sentence, the word **a** is used:

Rwyf wedi cofrestru ar gyfer y cwrs a fydd yn cychwyn yn yr hydref.

I have registered for the course that will start in the autumn.

Dyna'r castell a welais ar y bryn uwchben y dref.

That is the castle that I saw on the hill above the town.

However, if a direct reference is made back to an earlier component of the sentence, then **y** is used. The reference may be produced by a preposition, e.g. iddi or gyda:

Gallwn wneud y gacen y prynais y cynhwysion iddi.

We can make the cake that I bought the ingredients for.

Mr Jones yw'r rheolwr y mae'r peirianwyr yn gweithio gydag ef.

Mr Jones is the manager that the engineers are working with.

A reference to an earlier part of the sentence may also be made by a pronoun, e.g **ei**:

Dyna'r ystafell y gwnaethon ni ei phaentio'r mis diwethaf.

That is the room that we painted last month.

Treigladau

We will now examine the effects of **yna** (there...), **a** and **y** (that, who,...) on treigladau.

The word **yna** produces a treiglad meddal:

Mae yna castell ar y bryn. There is a castle on the hill.

Mae yna bont dros yr afon. There is a bridge over the river.

A treiglad is not required for a noun which follows **mae** to form the subject of the sentence:

Mae castell ar y bryn yn dyddio nôl i'r Normaniaid.

A castle on the hill dates back to the Normans.

Mae pont dros yr afon yn arwain i'r fferm.

A bridge across the river leads to the farm.

The word **a** meaning '**who, that, which...**' produces a treiglad meddal:

Roedd lawnt o flaen y tŷ a dorrais bob wythnos.

There was a lawn in front of the house that I cut every week.

Mae beic yn y sied a ddefnyddiwyd gan Mr Jones.

There is a bicycle in the shed that was used by Mr Jones.

The word **y** meaning '**who, that, which...**' does not produce a treiglad meddal:

Roedd problem gyda'r gwres canolog y gweithiodd y plymwr arno.

There was a problem with the central heating on which the plumber worked.

Bydd trêñ am bedwar o'r gloch y dylech ei ddal.

There will be a train at four o'clock that you should catch.

Idioms

The word '**trwy'** generally has the meaning 'through':

Cerddon ni drwy'r coed.

We walked through the wood.

Gwelodd e'r postmon trwy'r ffenest.

He saw the postman through the window.

'trwy' appears in a number of common phrases and idioms:

trwy wahoddiad - by invitation

Mae mynediad i'r clwb golff trwy wahoddiad yn unig.

Entry to the golf club is by invitation only.

trwy'r post - by post

Gallwch anfon eich archeb trwy'r post neu drwy e-bost.

You can send your order by post or by e-mail.

trwy'r amser - all the time, always

Mae'r dref yn brysur trwy'r amser yn yr haf.

The town is always busy in the summer.

trwy'r trwch - close together

Mae'r teulu cyfoethog a'r gweision yn byw trwy'r trwch yn y plasty.

The rich family and servants live together in the mansion.

trwy lafur - by hard work

Trwy lafur gwnaeth e'r bwyty yn llwyddiant.

By hard work he made the restaurant a success.

trwy'r cyfan - throughout it all

Roedd tywydd y gaeaf yn wael ond roedd y ffermwr yn cadw'r defaid yn ddiogel trwy'r cyfan.

The winter weather was bad but the farmer kept the sheep safe throughout it all.

The word '**tua**' generally means 'about':

Mae'r gwaith yn cymryd tua chwe awr.

The work takes about six hours.

Roedd yn costio tua deg punt.

It cost about ten pounds.

'**tua**' appears in a number of phrases relating to directions:

tuag yn ôl - backwards

Rholiodd y car tuag yn ôl i lawr yr allt.

The car rolled backwards down the hill.

tuag i mewn - inwards

Plygwch gaead y blwch tuag i mewn.

Fold the lid of the box inwards.

tuag i fyny - upwards

Mae'r trac yn arwain tuag i fyny trwy'r goedwig.

The track leads upwards through the forest.

tuag at - towards

Symudodd yr orymdaith tuag at sgwâr y dref.

The procession moved towards the town square.

tuag adref - homewards

Roedden ni'n cerdded tuag adref ar ôl y gêm bêl-droed.

We were walking home after the football match.

tua'r ochr - sideways

Gwthiodd y gwynt y lori tua'r ochr.

The wind pushed the lorry sideways.

tua'r tir - landwards

tua'r môr - seawards

Mae gan y ty ffenestri sy'n wynebu tua'r môr a tua'r tir.

The house has windows which face seawards and landwards.

Sentences

Dangosodd i mi ei thŷ newydd a brynodd yr wythnos diwethaf.

She showed me her new house that she bought last week.

Casglodd y gyrrwr y parsel a adawsoch wrth y drws ffrynt.

The driver collected the parcel that you left by the front door.

Bwyton ni'r bara ffres y mae hi wedi'i wneud i ni.

We ate the fresh bread that she has made for us.

Byddwn ni'n mynd i'r bwyty y gwnaethoch ddweud wrthyn ni amdano.

We will go to the restaurant that you told us about.

Rhoddodd y cyngor arwydd ar y giât sy'n arwain at yr hen chwarel.

The council put a sign on the gate that leads to the old quarry.

Dyma'r llyfr y mae'n siarad amdano.

This is the book that he is talking about.

Dyma'r dynion a helpodd i lwytho'r lori.

These are the men who helped to load the lorry.

A gwblhaodd e'r aseiniad yr oedd ei diwtor yn holi amdano?

Did he complete the assignment that his tutor was asking about?

Dyma'r gân werin y clywais y grŵp yn ei chanu.

This is the folk song that I heard the group singing.

Gwelon ni gae a fyddai'n lle da i wersylla.

We saw a field that would be a good place to camp.

Ai hon yw'r ardal yr ydych chi eisiau ei fforio?

Is this the area that you want to explore?

A gafodd e'r feddyginaeth y mae'r meddyg yn ei hargymhell?

Did he get the medicine that the doctor recommends?

Gwnaethon nhw gwblhau'r gwaith adeiladu a gafodd ei oedi gan dywydd gwael.

They completed the building work that was delayed by bad weather.

Cerddon ni ar hyd y traeth sydd o dan y clogwyn.

We walked along the beach that is below the cliff.

Agorodd y parsel a drawsgludwyd gan y postmon.

He opened the parcel that was delivered by the postman.

Nid yw hi'n dweud y gwir am y cynlluniau y mae wedi'u gwneud.

She is not telling the truth about the plans that she has made.

Fe wnaethon ni osgoi'r dref a oedd yn brysur iawn oherwydd yr wyl.

We avoided the town that was very busy because of the festival.

Fe wnaethon ni blannu'r blodau yn y pridd a baratowyd yn gynharach.

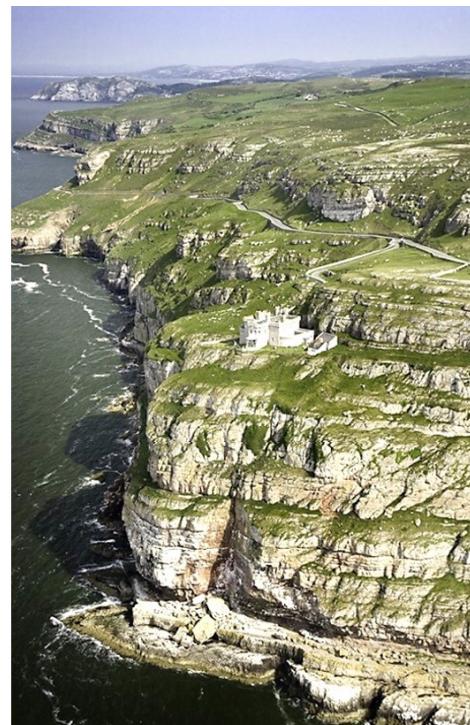
We planted the flowers in the soil that was prepared earlier.

Roedd Sian yn gwisgo'r ffrog newydd y mae hi wedi'i phrynu ar gyfer y parti.

Sian was wearing the new dress that she has bought for the party.

Rhaid inni lanhau'r ystafell a fydd yn cael ei defnyddio ar gyfer y cyfarfod.

We must clean the room that will be used for the meeting.

Article: The Great Orme

Pentir calchfaen enfawr yw'r Gogarth sy'n edrych dros dref a bae Llandudno.

The Great Orme is a huge limestone headland overlooking the town and bay of Llandudno.

Mae'r pentir yn cynnal amrywiaeth eang o blanhigion a bywyd gwylt, gan gynnwys rhywogaethau prin o adar a gloÿnnod byw.

The headland supports a wide variety of plants and wildlife, including rare species of bird and butterfly.

Gellir gweld morloi a dolffiniaid yn y môr o amgylch y pentir.

Seals and dolphins may be seen in the sea around the headland.

Trigolion enwocaf y Gogarth yw geifr gwylt Kashmir, gyda chotiau gwyn hir a chyrn mawr.

The most famous residents of the Great Orme are the wild Kashmir goats, with long white coats and large horns.

Mae'r geifre wedi tyfu o bâr o eifr a roddwyd i'r Frenhines Victoria gan Shah Persia.

The heard has grown from a pair of goats given to Queen Victoria by the Shah of Persia.

Yn ôl traddodiad, mae Ffiwsilwyr Brenhinol Cymru yn dewis gafr fel masgot y gatrriad i gymryd rhan mewn gorymdeithiau.

By tradition, the Royal Welsh Fusiliers select a goat as the mascot of the regiment to take part in parades.

Y pentir yw safle mwynglawdd Oes Efydd mwyaf yn y byd.

The headland is the site of the world's largest Bronze Age mine.

Mae'r mwynglawdd ar agor i'r cyhoedd, a gall ymwelwyr gerdded trwy dwneli a dorrwyd dros 3,500 o flynyddoedd yn ôl gan fwynwyr copr.

The mine is open to the public, and visitors can walk through tunnels cut over 3,500 years ago by copper miners.

Mae'r ganolfan ymwelwyr yn rhoi arddangosiadau o sut gafodd y mwyn copr ei fwyndoddi i gynhyrchu metel yn y cyfnod cyn hanesyddol.

The visitor centre gives demonstrations of how the copper ore was smelted to produce metal in the prehistoric period.

Mae'r ffordd gerbydau Fictoriaid pedair milltir o amgylch ymyl y Gogarth yn un o atyniadau pwysicaf Llandudno.

The four mile Victorian carriage road around the edge of the Great Orme is one of Llandudno's more important attractions.

Mae'n dechrau ar ddiwedd y promenâd wrth ymyl y pier, ac mae'n daith olygfaol fendigedig ar droed, ar feic neu mewn car.

It begins at the end of the promenade next to the pier, and is a wonderful scenic trip on foot, by bicycle or by car.

Mae'r ffordd yn mynd heibio'r hen oleudy, a fu'n gweithredu am fwy na 100 mlynedd.

The road passes the old lighthouse, which operated for more than 100 years.

Ni chafodd ei ddefnyddio ers 1985 ac mae bellach yn westy.

It has not been in use since 1985 and is now a hotel.

Mae tramffordd yn dringo o Llandudno i go파'r Gogarth.

A tramway climbs from Llandudno to the summit of the Orme.

Mae'n un o ddim ond tair tramffordd stryd yn y byd sy'n cael eu tynnu gan geblau - mae'r lleiill yn San Francisco a Lisbon.

It is one of only three street tramways in the world pulled by cables - the others are in San Francisco and Lisbon.

Speaking and writing challenge

Select a coastal resort which you have visited. What attractions and facilities are there for visitors?

Example article:

Pentref arfordirol yng ngheg aber afon Mawddach ger Abermaw ar arfordir gorllewinol Cymru yw Fairbourne.

Y nodwedd sy'n amlwg pan fydd ymwelwyr yn cyrraedd Fairbourne yw'r clawdd graean enfawr sawl milltir o hyd sy'n amddiffyn y pentref rhag stormydd ar y môr.

Mae rheilffordd gul gydag injans stêm bach yn rhedeg ochr yn ochr â'r clawdd graean i geg yr aber, lle mae fferi yn cludo teithwyr i Abermaw.

Nid oes gan Fairbourne lawer o gyfleusteriau cychfannau glan môr mwy, ond mae'n darparu sawl caffi a siop.

Nid oes unrhyw westai mawr, ond gellir rhentu nifer o fyngalos yn y pentref ar gyfer gwyliau.

Prif atyniadau'r pentref yw gweithgareddau awyr agored.

Mae Fairbourne ei lleoli ar y llwybr arfordirol pellter hir o amgylch arfordir Cymru.

Yna gall cerddwyr groesi traphont bren drawiadol y rheilffordd i gyrraedd Abermaw.

Ar ochr y bryn uwchben y pentref mae hen chwareli llechi y gellir eu fforio.

Mae stabl marchogaeth yn darparu teithiau merlota i'r arfordir.

Mae nifer o ganolfannau awyr agored wedi eu lleoli yn y pentref neu gerllaw.

Daw grwpiau ysgol i'r canolfannau am weithgareddau fel canwio a dringo creigiau.

Story

Cychwynnodd peilot awyren jet ar noson dywyll heb leuad ar gyfer hediad hyfforddi.

A pilot of a jet aircraft set off on a dark night without a moon for a training flight.

Roedd yr hediad i fynd ag ef ar hyd arfordir gogleddol Cymru ac yna mewndir ar draws y mynyddoedd ar uchder isel.

The flight was to take him along the north coast of Wales and then inland across the mountains at a low altitude.

Wrth iddo groesi'r arfordir, digwyddodd ffrwydrad yn sydyn yn yr injan.

As he crossed the coast, an explosion suddenly occurred in the engine.

Collodd yr awyren bwer a dechreuodd mwg lenwi'r sedd peilot.

The aircraft lost power and smoke started to fill the cockpit.

Roedd y sefyllfa'n ddifrifol, heb unrhyw siawns o achub yr awyren.

The situation was serious, without any chance of saving the aircraft.

Nid oedd gan y peilot unrhyw ddewis ond tynnu'r handlen frys a dianc o'r awyren.

The pilot had no choice but to pull the emergency handle and escape from the aircraft.

Wrth iddo ddisgyn gan barasiwt, gwelodd fflach yn y pellter wrth i'r awyren daro ochr y mynydd a byrstio i fflamau.

As he descended by parachute, he saw a flash in the distance as the aircraft hit the mountain side and burst into flames.

Glaniodd mewn man agored yn y distawrwydd.

He landed in an open space in the silence.

Wrth edrych o gwmpas fe allai weld glaswelltir gyda choed a llyn.

Looking around he could see grassland with trees and a lake.

Roedd yn ymddangos ei fod mewn rhyw fath o barc gwledig gyda reidiau ffair yn y pellter.

It appeared that he was in some sort of country park with fairground rides in the distance.

Ar y foment honno, gwelodd olau tortsh a chyrhaeddodd dyn.

At that moment, he saw a torch light and a man arrived.

"Ydych chi'n plismon?" gofynnodd y peilot.

"Are you a policeman?" the pilot asked.

"Nac ydw, roeddwn i yn y parc, gwelais i chi'n dod i lawr gan barasiwt ac roeddwn i eisiau sicrhau nad oeddech chi wedi'ch anafu".

"No, I was in the park, I saw you coming down by parachute and I wanted to make sure that you were not injured".

"Ydych chi'n gweithio yma?" meddai'r peilot.

"Do you work here?" the pilot said.

"Nag ydw, weithiau dwi'n dringo dros y ffens gyda'r nos pan fydd y parc ar gau.

"No , I sometimes climb over the fence at night when the park is closed.

Rwy'n casglu madarch i'w gwerthu.

I collect mushrooms to sell.

Byddaf yn ffonio'r heddlu ar eich rhan nawr, ond bydd yn rhaid i mi ddiflannu cyn iddynt gyrraedd - dydw i ddim eisiau cael fy nal".

I'll phone the police for you now, but I'll have to disappear before they arrive - I don't want to be caught".

Use of Welsh:

Food Hygiene Rating Scheme

Information about the scheme is to be published. On the web page you are asked to produce a Welsh translation.

Mae'r Cynllun Sgorio Hylendid Bwyd yn rhoi sgôr i fusnesau sy'n cael ei arddangos yn eu hadeiladau ac ar-lein.

The Food Hygiene Rating Scheme gives businesses a rating which is displayed at their buildings and online.

Mae hyn yn caniatáu ichi wneud dewisiadau yngylch ble i brynu a bwyta bwyd.

This allows you to make choices about where to buy and eat food.

Mae'r sgôr uchaf o 5 yn nodi bod safonau hylendid yn dda iawn.

The highest score of 5 indicates that hygiene standards are very good.

Mae'r sgôr isaf o 0 yn nodi bod angen gwella ar frys.

The lowest score of 0 indicates that urgent improvement is required.

Rhoddir sgoriau i fannau lle mae bwyd yn cael ei fwyta, fel: bwyta, tafarndai a chaffis.

Ratings are given to places where food is eaten, such as: restaurants, pubs and cafes.

Mae hefyd yn berthnasol i fannau lle mae bwyd yn cael ei werthu, fel: archfarchnadoedd, siopau bwyd a busnesau bwyd parod.

It is also relevant to places where food is sold, such as: supermarkets, food shops and take away food businesses.

Mae ysgolion, ysbtyai a chartrefi gofal wedi'u cynnwys yn y cynllun.

Schools, hospitals and care homes are included in the scheme.

Mae swyddog diogelwch bwyd o'r awdurdod lleol yn archwilio busnes i wirio bod bwyd yn ddiogel i'w fwyta.

A food safety officer from the local authority inspects a business to check that food is safe to eat.

Yn ystod yr archwiliad, bydd y swyddog yn gwirio sut mae'r bwyd yn cael ei drin, sut mae'n cael ei baratoi a'i goginio.

During the inspection, the officer will check how the food is handled, how it is prepared and cooked.

Bydd y swyddog yn archwilio cyflwr y busnes - gan gynnwys glendid a storio bwyd.

The officer will inspect the condition of the business – including cleanliness and food storage.

Mae'n ofynnol yn ôl y gyfraith i fusnesau yng Nghymru arddangos eu sgôr mewn man amlwg, fel drws ffrynt, mynedfa neu ffenestr y busnes.

Businesses in Wales are legally required to display their ratings in a prominent place, like the front door, entrance or window of the business.

Rhaid i fusnesau sy'n cael sgôr isel wneud gwelliannau brys neu fawr i safonau hylendid.

Businesses which have a low rating must make urgent or major improvements to hygiene standards.

Mae pob awdurdod lleol yn cynllunio rhaglen o arolygiadau bob blwyddyn.

Each local authority plans a programme of inspections every year.

Mae amlder yr archwiliadau yn dibynnu ar y math o fwyd sy'n cael ei drin a'r mathau o brosesau sy'n cael eu cynnal cyn i'r bwyd gael ei werthu neu ei weini.

The frequency of inspections depends on the type of food that is handled and the types of processes carried out before the food is sold or served.

Rhwng arolygiadau, os yw'r awdurdod lleol yn derbyn gwybodaeth sy'n awgrymu nad yw safonau hylendid yn ddigonol, gellir rhoi sgôr hylendid newydd.

In between inspections, if the local authority receives information that suggests hygiene standards are not adequate, a new hygiene rating may be given.

Description

- Mae'r llun olew yma gan yr arlunydd Kyffin Williams. Beth yw testun y llun?
- Pa ardal yng Nghymru y mae'n ei chynrychioli?
- Sut fyddch chi'n disgrifio arddull paentio Kyffin Williams?
- Sut fyddch chi'n disgrifio amrediad lliwiau a ddefnyddir yn y llun?
- Dywedwyd bod Kyffin Williams yn cyflwyno golygfa ramantus o Gymru nad yw'n bodoli mwyach - a yw hyn yn wir am y llun hwn?

Understanding Welsh

Castell y Bere

Iwan Llwyd (1957-2010)

Enillodd y Prifardd Iwan Llwyd goron Eisteddfod Genedlaethol Cwm Rhymni yn 1990 am ei gyfrol 'Gwreichion'. Ers hynny, bu'n adnabyddus iawn yng Nghymru fel bardd, awdur a cherddor hynod dalentog. Mae ei waith yn angerddol iawn am hanes Cymru a'r iaith Gymraeg ac ymfalchiäi yn ei wreiddiau a'i gynefin yng Nghymru.

Castell y Bere, 1997 – Iwan Llwyd

Mae boncyffion y coed yn cofio
sodlau'r milwyr yn gorymdeithio:
mae pob cam yn atseiniō'n y co':

yma, a Chadair Idris yn gwarchod,
mae'n bosib dewis anghofio am gyfnod
y cymylau terfysg i gyfeiriad y môr:

mae'r hen risiau yn dal yno
lle bu breninesau'n dringo,
a'r tir hwn dan nenfwd un tro:

ffermwr yn cyfarth Cymraeg ar ei gwn,
a'r defaid mor styfnig ag erioed, a swn
llif gadwyn o gyfeiriad Llanfihangel y Pennant:

mae Afon Cader yn dal i lifo
a dwyn cyfrinachau'r bryniau heibio,
a mawl y fwyalchen yn deffro'r fro:

tyr crac awyren dros Graig y Deryn
ac o'r ochor bella i'r dyffryn,
am y tro cyntaf eleni clywaf watwar y gog.

The poem describes the thoughts and feelings of the poet when he visited the ruins of Castell y Bere in the Welsh mountains. What references does he make to the history of the castle?

Cyfeiria'r bardd at filwyr yn gorymdeithio, ac at freninesau yn dringo grisiau'r castell.
What is the weather like?

Mae yna gasgliad enfawr o gymylau dros yr arfordir a allai fod yn fygythiol o dywydd stormus.

What activities are taking place in the farmland around?

Mae ffermwyr a'i gi yn symud defaid o amgylch y caeau, ac mae rhywun yn torri coed gyda llif gadwyn.

What birds can be heard?

Gellir clywed caneuon mwyalchen (blackbird) a gog (cuckoo).

How is the rural scene disturbed by an intrusive sound?

Clywir sŵn awyren jet. Mae'r Llu Awyr yn cynnal ymarferion hedfan isel dros yr ardal hon o fynyddoedd Cymru.

Story board

Wetlands

1: Wetlands are areas with pools of water, along with aquatic plants such as mosses, rushes (brwyn) and sedges (hesg). The water becomes acid and has a shortage of oxygen, so plant material does not rot completely. Deposits of peat are formed.

Mae gwlyptiroedd yn ardaloedd gyda pyllau o ddŵr, ynghyd â phlanhigion dyfrol fel mwsoglau, brwyn a hesg. Mae'r dŵr yn troi'n asid ac mae ganddo brinder ocsigen, felly nid yw deunydd planhigion yn pydru'n llwyr. Mae dyddodion mawn yn cael eu ffurio.

2: In Wales, areas of high mountain plateau often become wetlands. This is due to the heavy rainfall, and the hard rocks which prevent water from draining away.

Yng Nghymru, mae ardaloedd o lwyfandir mynydd uchel yn aml yn troi'n wlyptiroedd. Mae hyn oherwydd y glaw trwm, a'r creigiau caled sy'n atal dŵr rhag draenio i ffwrdd.

3: The thickness of the peat has increased slowly over thousands of years. However, in some places the peat is now being eroded. This is due to the water level falling.

Mae trwch y mawn wedi cynyddu'n araf dros filoedd o flynyddoedd. Fodd bynnag, mewn rhai mannau mae'r mawn bellach yn cael ei erydu. Mae hyn oherwydd bod lefel y dŵr yn disgyn.

4: Work is taking place in some areas of mountain peat bog to block streams and drainage ditches. This will allow the water level to rise in the peat, and wetland plants such as mosses will be able to grow again.

Mae gwaith yn cael ei wneud mewn rhai ardaloedd mynyddig o gors mawn i rwystro nentydd a ffosydd draenio. Bydd hyn yn caniatáu i lefel y dŵr godi yn y mawn, a bydd planhigion gwlyptir fel mwsoglau yn gallu tyfu eto.

5: Wetlands are also found near the coast. The largest is Cors Fochno, in the Dyfi valley between Machynlleth and Borth. This wetland is located behind a gravel bank which developed across the mouth of the estuary after the Ice Age.

Mae gwlyptiroedd hefyd i'w cael ger yr arfordir. Y mwyaf yw Cors Fochno, yn nyffryn Dyfi rhwng Machynlleth a Borth. Lleolir y gwlyptir hwn y tu ôl i glawdd graean a ddatblygodd ar draws ceg yr aber ar ôl Oes yr Iâ.

6: If the wetland is not managed, grasses may begin to replace the aquatic plants. Trees may grow, and the wetland could become grassland and forest.

Os na chaiff y gwlyptir ei reoli, gall gweiriau ddechrau cymryd lle y planhigion dyfrol. Gall coed dyfu, a gallai'r gwlyptir droi'n laswelltir a choedwig.

7: One interesting way in which the wetland habitat of Cors Fochno is being managed is to introduce water buffalo. The animals graze on the grasses and small trees. They also break up the ground with their hooves, producing water pools where wetland plants can grow again.

Un ffordd ddiddorol y mae cynefin gwlyptir Cors Fochno yn cael ei reoli yw cyflwyno byfflo dŵr. Mae'r anifeiliaid yn pori ar y gweiriau a'r coed bach. Maent hefyd yn torri'r ddaear gyda'u carnau, gan gynhyrchu pyllau dŵr lle gall planhigion gwlyptir dyfu eto.

20 Abermule Train Disaster

Language notes

In this section we look further at some prepositions. These small words can cause difficulty in Welsh, as the patterns of use may differ from English.

The preposition 'o' generally has the meaning '**of**', and can follow a noun to provide a further description:

Mae ganddo fe brofiad o weithio mewn gwesty.

He has experience of working in a hotel.

In some cases, however, 'o' is not included:

Roedden nhw'n trafod effaith y llifogydd.

They were discussing the effect of the floods.

The preposition 'o' is included in most phrases involving numbers, divisions and quantities, for example:

Gwnaethon ni archebu dwy wydrait o win.

We ordered two glasses of wine.

Derbyniodd hi sgôr o saith deg y cant yn yr arholiad.

She received a score of seventy percent in the examination.

Rydyn ni'n tyfu llysiau mewn rhan o'r ardd.

We grow vegetables in part of the garden.

Mae wedi'i ysgrifennu ar y darn hwn o bapur.

It is written on this piece of paper.

'o' is included in the phrases:

use of:

Roedd e eisiau defnydd o gar ddydd Sadwrn.

He wanted the use of a car on Saturday.

idea of:

Rwy'n hoffi'r syniad o drefnu parti.

I like the idea of organising a party.

choice of:

Roedd y gwesty yn cynnig dewis o ystafelloedd.

The hotel offered a choice of rooms.

way of:

Gwnaethon ni ddarganfod ffordd well o adeiladu'r wal.

We discovered a better way of building the wall.

However, 'o' is not included in the phrases:

meaning of:

Esboniodd yr athro ystyr y gerdd.

The teacher explained the meaning of the poem.

details of:

Mae'r llyfr yn rhoi manylion y daith.

The book gives details of the journey.

lack of:

Roedd gwaith y myfyriwr yn dangos diffyg dealltwriaeth.

The student's work showed a lack of understanding.

purpose of:

Esboniodd y rheolwr bwrpas y prosiect.

The manager explained the purpose of the project.

price of:

Cawson i ein synnu gan bris y tŷ.

We were surprised by the price of the house.

The English word '**for**' is generally translated into Welsh as '**am**', although the preposition '**i**' may sometimes be used.

Examples of cases using '**am**':

for a person:

Mae eich chwaer yn aros amdanoch chi.

Your sister is waiting for you.

for transport:

Rhaid i mi fynd am y trêñ nawr.

I must go for the train now.

for a period of time:

Gwnaethon ni aros yn y bwthyn am wythnos.

We stayed in the cottage for a week.

going for a meal:

Aethon nhw i'r ddinas am bryd o fwyd mewn bwyty.

They went into the city for a meal in a restaurant.

for a price:

Prynon nhw'r car am fil o bunnau.

They bought the car for a thousand pounds.

opportunity for:

Mae ei swydd yn rhoi cyfle am deithiau i America.

His job provides the opportunity for trips to America.

reason for:

Roedd rheswm da am werthu'r tŷ.

There was a good reason for selling the house.

Doedd dim rheswm am fynd i Gaerdydd.

There was no reason for going to Cardiff.

The preposition '**i**' is used in some cases to represent the English word '**for**':

for a meal, especially where this might also use the English word '**to**':

Byddwn yn mynd allan i ginio ar ôl y cyfarfod.

We will go out for lunch after the meeting. (...to lunch...)

Beth hoffech chi i frecwast?

What would you like for breakfast?

an object or event provided for someone:

Mae'n gwrs i oedolion.

It is a course for adults.

Gwnaethon ni archebu bwrdd i bedwar o bobl.

We ordered a table for four people.

for this, or for that:

Nid oes gennyl amser i hyn.

I have no time for this.

Rwy'n siŵr yr hoffech i hynny ddigwydd.

I am sure you would like that to happen.

to work for an organisation:

Dewisodd weithio i gwmni bach.

He chose to work for a small company.

Dechreuodd ei yrfa trwy weithio i archfarchnad.

He began his career by working for a supermarket.

Treigladau

In this section we will look at compound prepositions made up from pairs of words.

Examples are: **ar gyfer**, **o flaen**, **yn erbyn** and **wrth ochr**. We will examine the ways in which compound prepositions produce treigladau.

The initial word is a preposition, and causes a soft mutation of the second word, e.g.

ar + cyfer becomes **ar gyfer**

This may be followed by a noun in the normal way, e.g.:

ar gyfer yr ysgol for the school

However, a personal pronoun might be inserted between the pair of words.

The pronoun can cause a mutation of the second word.

For example:

for me	ar fy nghyfer	fy causes treiglad trwynol
for you	ar dy gyfer	dy causes treiglad meddal
for him	ar ei gyfer	ei (masculine): treiglad meddal
for her	ar ei chyfer	ei (feminine): treiglad llaes
for us	ar ein cyfer	
for you	ar eich cyfer	
for them	ar eu cyfer	

Other examples are:

o flaen - in front of

Mae'r grŵp o dy flaen di ar y llwybr.

The group is in front of you on the path.

ar ben - on top of

Llwython ni'r car a rhoi'r beiciau ar ei ben.

We loaded the car and put the bikes on top of it.

o dan - under

Roedd yr iâ ar y pwll yn torri oddi tan o.
The ice on the pond was breaking under him.

wrth ochr - beside

Roedd ei fam wrth ei ochr.
His mother was by his side.

uwch ben - above

Roedd y ffenestr uwch ei phen.
The window was above her.
Roedd y ffenestr uwch ei ben.
The window was above him.

Other commonly used compound prepositions do not generally cause treigladau:

ar hyd - along

Cerddon ni ar hyd pont.
We walked along a bridge.

ar draws - across

Hwylodd ar draws môr lydan.
He sailed across a wide sea.

yn erbyn - against

Ymladdon nhw yn erbyn gelyn ffyrnig.
They fought against a fierce enemy.

Idioms

Prepositional phrases often differ in structure between English and Welsh.

In a number of cases, a preposition in the English sentence is not needed in the Welsh translation. Examples are:

Will you read out the first paragraph, please.

A wnewch chi ddarllen y paragraff cyntaf, os gwelwch yn dda.

Turn off the computer, please.

Diffoddwch y cyfrifiadur, os gwelwch yn dda.

I got a lot out of the course.

Cefais lawer o'r cwers.

I haven't printed out the work yet.

Nid ydw i wedi argraffu'r gwaith eto.

Look it up in a dictionary.

Edrychwch amdano mewn geiriadur.

We will carry on with the work after lunch.

Byddwn yn parhau gyda'r gwaith ar ôl cinio.

I need to sort out the problem.

Mae angen i mi ddatrys y broblem.

Give the sheets out to the class, please.

Rhowch y taflenni i'r dosbarth, os gwelwch yn dda.

In other cases, a more natural Welsh pattern is preferable to a direct translation of an idiomatic phrase in English. For example:

She has made up her mind about which course she wants to study.

Mae hi wedi penderfynu pa gwrs y mae hi eisiau ei astudio.

They didn't turn up for the meeting last night.

Wnaethon nhw ddim dod i'r cyfarfod neithiwr.

Two main points stand out in the report.

Mae dau brif bwynt yn amlwg yn yr adroddiad.

The college will have broken up by then.

Bydd y coleg wedi cau am y gwyliau erbyn hynny.

They have given up because the course is too difficult.

Maen nhw wedi rho'i'r gorau iddi oherwydd bod y cwrs yn rhy anodd.

Sentences

Mae ganddo ddewis o weithio gartref am dri diwrnod bob wythnos.

He has a choice of working at home for three days each week.

Rhoddaf fanylion y cyfarfod neithiwr i chi.

I will give you the details of last night's meeting.

Mae pris diodydd yn y dafarn wedi codi.

The price of drinks in the pub has gone up.

Aeth i'r cei am y fferi ar draws yr aber.

She went to the quay for the ferry across the estuary.

Mae'r model hwn o gar yn ddelfrydol i berson sy'n byw mewn dinas.

This model of car is ideal for a person who lives in a city.

Ewch i'r goleuadau traffig ac yna trowch i'r chwith am Gasnewydd.

Go to the traffic lights and then turn left for Newport.

Mae Chris yn gweithio i gwmni antur awyr agored.

Chris works for an outdoor adventure company.

Gallai gymryd blynnyddoedd i hynny ddigwydd.

It could take years for that to happen.

Roedden ni o'ch blaen wrth y goleuadau traffig.

We were in front of you at the traffic lights.

Gorffennwch eich gwaith ac ysgrifennwch eich ateb i lawr.

Finish off your work and write down your answer.

Rwy'n hoffi'r syniad o fynd am dro yn y goedwig.

I like the idea of going for a walk in the forest.

Mae'r tŷ mawr hwnnw'n ganolfan i fyfyrwyr iaith.

That big house is a centre for language students.

Nid oes unrhyw ffordd o wybod os byddan nhw'n ddiogel yma.

There is no way of knowing if they will be safe here.

Pwrpas y diwrnod yw casglu sbwriel o'r traeth.

The purpose of the day is to collect rubbish from the beach.

Bydd y swyddfa ar gau i ymwelwyr ddydd Llun a dydd Mawrth.

The office will be closed for visitors on Monday and Tuesday.

Ni chafodd hi ddefnydd o'r llungopïwr.

She was not given use of the photocopier.

Rydyn ni'n mwynhau gweithio wrth eu hochr.

We enjoy working beside them.

Cododd a gwisgodd ei ddillad.

He got up and put on his clothes.

Beth ydych chi eisiau ei fwytia i ginio?

What do you want to eat for lunch?

Beth yw pris tocyn i'r cyngerdd?

What is the price of a ticket to the concert?

Article: Abermule Train Disaster

Digwyddodd y trychineb rheilffordd gwaethaf ym Mhrydain ar reilffordd trac sengl ger Abermule yng Nghanolbarth Cymru ym mis Ionawr 1921.

The worst railway disaster in Britain on a single track railway occurred near Abermule in Mid-Wales in January 1921.

Bu dau drên mewn gwrrthdrawiad ben i ben a lladdwyd 17 o bobl, gan gynnwys gyrrwr a dyn Tân un o'r injans.

Two trains collided head-on and 17 people were killed, including the driver and fireman of one of the engines.

Dangosodd ymchwiliad yn dilyn y ddamwain ei fod wedi digwydd oherwydd dryswch a chamddealltwriaeth gan staff Gorsaf Abermule.

An investigation following the accident showed that it happened because of confusion and misunderstanding by Abermule station staff.

Ar y pryd roedd y rheilffordd trac sengl ledled Cymru ei rhannu mewn cyfres o adrannau rhwng gorsafoedd, gyda dim ond un trêb yn cael ei ganiatáu ym mhob rhan.

At that time the single track railway across Wales was divided into a series of sections between stations, with only one train allowed in each section.

Gallai trenau sy'n teithio i gyfeiriadau gwahanol basio'i gilydd yn y gorsafoedd.

Trains travelling in different directions could pass each other at the stations.

Roedd y system yn cael ei rheoli trwy gael un tocyn metel ar gyfer pob adran, wedi'i nodi ag enw'r adran.

The system was controlled by having one metal token for each section, marked with the name of the section.

Ar ddiwrnod y trychineb, roedd dau drêb yn agosáu at orsaf Abermule o wahanol gyfeiriadau.

On the day of the disaster, two trains were approaching Abermule station from different directions.

Roedd trêb yn teithio o Aberystwyth yn y gorllewin, ac roedd trêb yn dod o Amwythig yn y dwyrain.

A train was travelling from Aberystwyth in the west, and a train was coming from Shrewsbury in the east.

Cyrhaeddodd y trêb o Amwythig orsaf Abermule, lle dylai aros i drêb Aberystwyth gyrraedd a phasio.

The train from Shrewsbury arrived at Abermule station, where it should wait for the Aberystwyth train to arrive and pass.

Roedd cleric o'r swyddfa docynnau ar y platform a chymerodd y tocyn lein oddi wrth yrrwr y trêb o Amwythig.

A clerk from the booking office was on the platform and took the line token from the driver of the train from Shrewsbury.

Digwyddodd cyfarfod â'r gorsaf-feistr ar y platform, a rhoddodd y tocyn lein iddo.

He happened to meet the station master on the platform, and gave the line token to him.

Roedd y gorsaf-feistr wedi drysu, yn meddwl mai dyma'r tocyn newydd i ganiatáu i'r trêb adael a rhoddodd y tocyn yn ôl i yrrwr yr injan.

The station master was confused, thought that this was the new token to allow the train to leave and gave the token back to the engine driver.

Methodd y gyrrwr â gwirio mai hwn oedd y tocyn cywir ar gyfer y darn o lein yr oedd ar fin mynd i mewn iddo.

The driver failed to check that it was the correct token for the section of line that he was about to enter.

Dim ond ar ôl i'r trêb o Amwythig adael y gwnaeth staff yr orsaf sylweddoli eu camgymeriad.

The station staff only realised their mistake after the train from Shrewsbury had left.

Roedd y ddau drêb yn teithio ar gyflymder a doedd dim amser i frecio cyn i wrthdrawiad ddigwydd.

The two trains were travelling at speed and there was no time to brake before a collision occurred.

O ganlyniad i'r ddamwain hon, cafodd rheolau rheilffordd eu gwneud yn llawer llymach er mwyn osgoi unrhyw bosiblwydd y byddai hyn yn digwydd eto.

As a result of this accident, railway rules were made much stricter to avoid any possibility of this happening again.

Dim ond signalwr, a oedd yn ymwybodol o leoliadau a symudiadau trenau, fyddai â chaniatâd i roi tocyn lein i yrrwr injan.

Only a signalman, who was aware of the locations and movements of trains, would be allowed to give a line token to an engine driver.

Speaking and writing challenge

What are the main causes of railway accidents? What steps can be taken to avoid similar accidents happening in the future?

Example article:

Gall damweiniau rheilffordd ddigwydd oherwydd methiannau mecanyddol, gwall dynol, neu ddigwyddiadau naturiol sy'n effeithio ar y rheilffordd.

Gall methiannau mecanyddol gynnwys cydrannau trêñ neu gydrannau o'r trac.

Er enghraifft, fe redodd trêñ o wagenni tanc olew oddi ar y cledrau a chychwyn Tân mawr ger Caerfyrddin.

Roedd hyn oherwydd nam ar freqiau wagen oedd yn atal yr olwynion rhag troi.

Gellir osgoi methiannau mecanyddol trwy archwiliadau rheolaidd a chynnal a chadw trenau a thraciau.

Gall gwällau dynol fod, er enghraifft, o ganlyniad i yrrwr yn colli ei grynnodiad ac yn pasio trwy signal sy'n dangos perygl, neu'n methu â lleihau cyflymder yn ddigonol wrth agosáu at ddiweddu y trac.

Gellir osgoi gwällau dynol trwy hyfforddiant da, ac atal gyrwyr rhag gweithio am gyfnodau hir iawn heb orffwys.

Gellir gosod systemau awtomatig ar drenau hefyd a fydd yn gosod y breciau os caiff signal ei basio wrth ddangos perygl neu os ydy'r cyflymder y tu hwnt i'r terfyn ar gyfer y rhan o'r trac.

Gall digwyddiadau naturiol fel glaw trwm iawn achosi tirlithriadau ar drac y rheilffordd, neu achosi difrod i bontydd.

Nifer o flynyddoedd yn ôl, dymchwelodd pont ar y rheilffordd yn ganolbarth Cymru yn ystod llifogydd a rhedodd trêñ i'r afon, gan achosi i nifer o bobl gael eu boddi.

Dylai gweithredwyr rheilffyrdd fod yn ofalus iawn yn ystod ac ar ôl stormydd difrifol.

Dylid gwirio leiniau rheilffordd a phontydd cyn caniatáu i drenau redeg ar gyflymder llawn ar hyd y lein.

Story

Digwyddodd storm enfawr ar hyd arfordir Sir Benfro, gyda thonau uchel yn curo'r clogwyni am lawer o oriau.

A huge storm occurred along the coast of Pembrokeshire, with high waves battering the cliffs for many hours.

Pan aeth pysgotwyr yn ôl i'r môr y trannoeth, gwelon nhw fod ogof wedi ymddangos hanner ffordd i fyny'r clogwyn ar bentir serth.

When fishermen went back to sea the next day, they saw that a cave had appeared half way up the cliff on a steep headland.

Rhaid bod mynedfa'r ogof wedi ei chuddio gan glogfaen wedi cwympo, a olchwyd i ffwrdd yn ystod y storm.

The cave entrance must have been hidden by a fallen boulder, which was washed away during the storm.

Pan glywedd dringwyr lleol am yr ogof, rodden nhw'n gyffrous i'w ymchwilio.

When local climbers heard about the cave, they were excited to investigate it.

Disgynnon nhw'r clogwyn ar raffau i gyrraedd mynedfa'r ogof.

They descended the cliff on ropes to reach the cave entrance.

Maent wedi cymryd tortshys pwerus, a chamerâu i recordio nodweddion yr ogof.

They have taken powerful torches, and cameras to record the features of the cave.

Roedden nhw'n synnu wrth weld esgyrn, a rhai olion traed yn y clai ar lawr yr ogof.

They were astonished to see bones, and some footprints in the clay on the cave floor.

Roedd yna ardal o ludw wedi'i amgylchynu gan gerrig lle gallai fod tân.

There was an area of ash surrounded by stones where there may have been a fire.

Sylweddolodd y dringwyr fod y gweddillion yn yr ogof yn hen iawn.

The climbers realised that the remains in the cave were very old.

Roedden nhw'n ofalus i beidio â cherdded ymhellach i mewn i'r ogof, a dim ond tynnu lluniau o'u darganfyddiadau.

They were careful not to walk any further into the cave, and just took photographs of their discoveries.

Ar ôl dychwelyd adref, fe wnaethon nhw gysylltu â'r Amgueddfa Genedlaethol ac anfon copïau o'r ffotograffau.

After returning home, they contacted the National Museum and sent copies of the photographs.

Cafwyd cyffro enfawr, ac anfonwyd archeolegwyr i'r ardal ar unwaith.

There was huge excitement, and archaeologists were sent to the area immediately.

Gwnaethon nhw ddarganfod bod pobl Oes y Cerrig wedi meddiannu'r ogof, tua diwedd Oes yr Iâ yng Nghymru.

They found that the cave had been occupied by Stone Age people, towards the end of the Ice Age in Wales.

Ar y pryd, roedd lefel y môr yn is a byddai tir arfordirol gwastad wedi bod o dan y clogwyn a'r ogof.

At the time, the sea level was lower and there would have been flat coastal land below the cliff and cave.

Roedd yr esgyrn yn dod o anifeiliaid yr oedd y bobl wedi'u hela, yna eu coginio dros dân yn yr ogof.

The bones were from animals which the people had hunted, then cooked over a fire in the cave.

Nododd yr archeolegwyr esgyrn o famoth, yn debyg i elifiant ond gyda ysgithrau enfawr.

The archaeologists identified bones from a mammoth, similar to an elephant but with huge tusks.

Cafodd y darganfyddiadau eu tynnu o'r ogof a'u harddangos yn yr amgueddf, ynghyd â lluniau a gwybodaeth i egluro sut roedd pobl o Oes y Cerrig yn byw yng Nghymru.

The finds were removed from the cave and put on display in the museum, along with pictures and information to explain how Stone Age people lived in Wales.

Use of Welsh: Barmouth information

A sign is being erected on the promenade in Barmouth to give visitors important information. On the web page you are invited to produce a Welsh translation.

Diogelwch Traeth.

Beach Safety.

Byddwch yn wyliadwrus o gerrynt cryf.

Beware of strong currents.

Pediwch â chael eich torri i ffwrdd gan lanw ar fanciau tywod.

Don't get cut off by the tide on sand banks.

Cymerwch ofal gyda fflotiau enchywythedig mewn gwyntoedd cryfion.

Take care with inflatable floats in strong winds.

Pediwch â thyllu na thyrchu mewn twyni tywod.

Do not dig or burrow in sand dunes.

Dim cerbydau ar y traeth.

No vehicles on the beach.

Dim cŵn ar y traeth rhwng Ebrill 1af a Medi 30ain.

No dogs on the beach from April 1st to September 30th.

Gwybodaeth Gyhoeddus.

Public Information.

Toiledau - Mae toiledau cyhoeddus wedi'u lleoli wrth yr harbwr ac ar Ffordd yr Orsaf o flaen yr orsaf reilffordd.

Toilets - Public toilets are located at the harbour and on Station Road in front of the railway station

Swyddfa Harbwr Meistr - wedi ei lleoli ym mhen deheuol y promenâd wrth ochr y cei.

Harbour Master's Office - is located at the southern end of the promenade by the quayside.

Cymorth Cyntaf - Pe bydd angen triniaeth am fân anafiadau fe allwch gael cymorth gan ein Goruchwylwyr Traeth neu yn swyddfa'r Harbwr Meistr.

First Aid - If treatment is needed for minor injuries, you can get help from our Beach Supervisors or at the Harbour Master's Office.

Mewn argywng, deialwch 999 a gofynnwch am Wylwyr y Glannau.

In an emergency, dial 999 and ask for the Coastguard.

Diogelwch yn yr haul - Cadwch yn ddiogel trwy orchuddio eich croen gydag eli haul a thrwy wisgo sbectol haul.

Sun safety - Keep safe by covering your skin with sun screen and by wearing sun glasses.

Gorchuddiwrch eich pen a'ch ysgwyddau trwy wisgo het haul a chrys-T addas.

Cover your head and shoulders by wearing a sun hat and suitable T-shirt.

Sbwriel - Peidiwch â gadael sbwriel ar y traeth os gwelwch yn dda.

Litter - Please do not leave litter on the beach.

Defnyddiwch y biniau sbwriel neu'r biniau ailgylchu ar hyd y promenâd.

Use the refuse bins or recycling bins along the promenade.

Fel arall, ewch â'ch sbwriel adref os gwelwch yn dda.

Alternatively please take your litter home.

Description

- Pa fath o ddigwyddiad sy'n cael ei ddangos?
- A yw llawer o gystadleuwr yn cymryd rhan?
- Sut fyddwr chi'n disgrifio'r llwybr y mae'r cystadleuwr yn ei ddilyn?
- Pa gamau mae'r trefnwyr wedi'u cymryd i sicrhau diogelwch cystadleuwr?

Understanding Welsh

Carol service at St David's Cathedral

The following article was written by the well known Welsh broadcaster Aled Samuel:

Ar drothwy'r Nadolig mi oedden ni fel teulu yng Nghadeirlan Tŷ Ddewi. Fe fuom ni yng ngwasanaeth carolau elusen Y Samariaid. Rhyw fath o naw llith a charol, fath o dwda. Eglwys Gadeiriol Tŷ Ddewi yw pencadlys esgobaeth fwyaf Cymraeg Cymru fe ellid dadlau. Ac eto fe allen ni fod wedi bod mewn gwasanaeth yn mherfeddion Lleogr. Yr Eglwys yn llawn hyd y wal gefn. Dim gair o Gymraeg yn y cyflwyniad, neb o blith gweithwyr y Samariaid nag o'r eglwys yn annerch yn Gymraeg. Dim un garol Gymraeg. Dwy awr a mwy o wasanaeth a dau ddarlleniad Cymraeg byr, ar gynffon darlleniadau Saesneg, mor gloi fel prin oeddech chi'n gallu cofrestru mai Cymraeg oedden nhw. Gan mai tŷ bwytâ'r Taj Mahal yn Hwlfordd, os gofia'n i'n iawn, oedd un o'r noddwyr, mae'n gywir i ddweud fod mwy o Indian yn y rhaglen (gan fod ei hysbyseb yn cynnwys yr enw) nag oedd yna o Gymraeg. Mi oedd e fel 'tae'r genedl gyfan wedi'i thraflyncu gan Lloegr. Fel hunllef 'dystopaidd' yn ninas Dewi. Peidiwch â dychmygu am un funud mod i'n gweld drwg ym mhopeth Saesneg, achos dydw i ddim, ond mi oedd yn disgwyd, o safbwyt ieithyddol, yn un o wasanaeth cydradd o leia', yn enwedig gan mai Côr Dyfed oedd yn canu'r carolau. Mae enw'r Côr, mewn ffordd, yn swnio fel 'taen nhw'n cynrhychioli Dyfed, fel ag yr oedd hi. Wel 'dw i'n byw o fewn ffiniau'r sir honno, a doedden nhw'n sicr ddim yn fy nghynrychioli i'r noson honno, na theimladau llawer o bobl eraill sy'n byw ynnddi. Dw i ddim eisiau ymddangos yn gwylfanol yd ond roedd e'n teimlo fel penderfyniad polisi pwrpasol, fel imperialaeth ddiwylliannol. Mater hawdd fyddai cynnwys y Gymraeg? Nefi bliw! Gwrandewch arna i, yn trio cyflawnhau cynnwys Cymraeg, yn fy ngwlad fy hun! Achos y sioc fwyaf am wn i yw bod rhywraig yn meddwl fod hyn yn dderbyniol. A fu trafodaeth? A gododd rhywun lais dros ganu ambell i garol Gymraeg? Y Cymru a gynhaliodd Cristnogaeth ym Mhrydain, ond i gael ein concro drwy'r drws bac, mileniwm a mwy yn ddiweddarach, yng nghartref ein nawdd sant. Mae'n rhy hwyr i wneud y pethau bychain, Dew. Mae angen gweithredoedd mawr, a hynny'n gloi!

Where did Aled Samuel attend the carol service?

Aeth i wasanaeth carolau yn yr eglwys gadeiriol yn Nhyddewi yn Sir Benfro.

Why was he disappointed by the service?

Roedd yn siomedig oherwydd defnyddiwyd ychydig iawn o Gymraeg yn y gwasanaeth. Roedd y carolau a mwyafrif y darlleniadau yn Saesneg.

Apart from English, what language appeared in the programme for the service, and why?

Ymddangosodd rhywfaint o ysgrifennu Indiaidd yn y rhaglen, oherwydd bod bwyty Indiaidd yn Hwlfordd yn noddi'r gwasanaeth a bod ganddo hysbyseb yn y rhaglen.

Why did Aled Samuel particularly mention the choir who were singing the carols?

Mae'r côr yn perfformio yn y gwasanaeth oedd Côr Dyfed, sy'n ymddangos i gynrychioli sir Dyfed lle mae'r mwyafriw o bobl yn siarad Cymraeg. Fodd bynnag, roedd y côr yn canu yn Saesneg, nid yn Gymraeg.

"Do the little things" are considered to be St David's most famous words. Why did Aled Samuel think that this saying was not adequate on this occasion?

Mae Aled Samuel o'r farn bod yr amser ar gyfer gweithredoedd bach wedi mynd heibio a nawr mae'n rhaid cymryd camau mawr yn gyflym i amddiffyn y Gymraeg, neu bydd y Saesneg yn ei disodli.

Story board

Owain Glyndŵr

1: Many people in Wales regard Owain Glyndŵr as a national hero. He was brought up in a wealthy family in north east Wales at the end of the 14th century. He began his career by training as a lawyer in London, before joining the army and fighting for the King of England against the Scots.

Mae llawer o bobl yng Nghymru yn ystyried Owain Glyndŵr fel arwr cenedlaethol. Cafodd ei fagu mewn teulu cyfoethog yng ngogledd ddwyrain Cymru ar ddiwedd y 14eg ganrif. Dechreuodd ei yrfa trwy hyfforddi fel cyfreithiwr yn Llundain, cyn ymuno â'r fyddin ac ymladd dros Frenin Lloegr yn erbyn yr Albanwyr.

2: He returned to Wales, where he lived in a fortified manor house at Sycharth. He owned estates extending from the English border to beyond Llangollen. He found that the Welsh economy was being damaged by the oppressive way in which the English king was ruling the country.

Dychwelodd i Gymru, lle bu'n byw mewn maenordy caerog yn Sycharth. Roedd yn berchen ar stadau yn ymestyn o'r ffin â Lloegr i'r tu hwnt i Langollen. Canfu fod economi Cymru yn cael ei niweidio gan y ffordd ormesol yr oedd y brenin Lloegr yn rheoli'r wlad.

3: In 1400, after a land dispute with the English lord of Ruithin, he organised a rebellion against king Henry IV and claimed the title of Prince of Wales. This was hugely popular, and many Welsh workmen quickly joined the national uprising. Hundreds of trained Welsh archers and soldiers also left the English army to join the rebellion.

Yn 1400, ar ôl anghydfod tir ag arglywydd Seisnig Ruithin, trefnodd wrthryfel yn erbyn y brenin Harri IV a hawlio'r teitl Tywysog Cymru. Roedd hwn yn hynod boblogaidd, ac ymunodd llawer o weithwyr Cymreig yn gyflym â'r gwrthryfel cenedlaethol. Gadawodd cannoedd o saethwyr a milwyr Cymreig hyfforddedig fyddin Lloegr hefyd i ymuno â'r gwrthryfel.

4: In 1401, Henry IV sent an army to crush the rebellion. 1,200 English, Belgian and Dutch soldiers set out from their base in Pembrokeshire to ambush Owain Glyndŵr's camp at Hyddgen in the mountains of central Wales. The attackers were wearing heavy armour and got into difficulties crossing the streams and wetlands. They were defeated by 120 Welshmen armed with bows and arrows. The Welsh had a detailed knowledge of their land and could move quickly on horseback.

Ym 1401, anfonodd Harri IV fyddin i ddinistrio'r gwrthryfel. Aeth 1,200 o filwyr o Loegr, Gwlad Belg a'r Iseldiroedd o'u canolfan yn Sir Benfro i ymosod ar wersyll Owain Glyndŵr yn Hyddgen ym mynyddoedd canolbarth Cymru. Roedd yr ymosodwyr yn gwisgo arfwisgoedd trwm ac yn mynd i drafferthion wrth groesi'r nentydd a'r gwlyptiroedd. Cawson nhw eu gorchfygu gan 120 o Gymry wedi eu harfogi â bwâu a saethau. Roedd gan y Cymry wybodaeth fanwl o'u tir a gallent symud yn gyflym ar gefn ceffyl.

5: In 1404, after capturing a series of castles, Owain Glyndŵr gained control of the country. He was officially crowned Prince of Wales at the Parliament House in Machynlleth in the presence of French, Spanish and Scottish envoys. An internationally recognized independent Welsh state was established. He announced plans to reintroduce the traditional Welsh laws of Hywel Dda, establish an independent Welsh church, and build two universities: one for north Wales and the other for south Wales.

Yn 1404, ar ôl cipio cyfres o gestyll, enillodd Owain Glyndŵr reolaeth ar y wlad. Cafodd ei goroni'n swyddogol yn Dywysog Cymru yn y Senedd-dy ym Machynlleth ym mhresenoldeb cenhadon Ffrainc, Sbaen a'r Alban. Sefydlwyd gwladríaeth Gymreig annibynnol a gydnabyddir yn rhyngwladol. Cyhoeddodd gynlluniau i ailgyflwyno deddfau traddodiadol Cymreig Hywel Dda, sefydlu eglwys Gymreig annibynnol, ac adeiladu dwy brifysgol: un ar gyfer gogledd Cymru a'r llall ar gyfer de Cymru.

6: In 1406 Owain Glyndŵr sent a letter in Latin to king Charles VI of France at the synod of the Welsh Church at Pennal, near Machynlleth. He asked for the king's support in his campaign to rid Wales of oppressive English rule. St David's would be the seat of an Archbishop of Wales. Income from monasteries and their lands would be retained in Wales.

Yn 1406 anfonodd Owain Glyndŵr lythyr yn Lladin at y brenin Siarl VI o Ffrainc yn synod yr Eglwys Gymreig ym Mhennal, ger Machynlleth. Gofynnodd am gefnogaeth y brenin yn ei ymgyrch i gael gwared o reolaeth ormesol Lloegr yng Nghymru. Byddai Tyddewi yn gartref i Archesgob Cymru. Byddai incwm o fynachlogydd a'u tiroedd yn cael ei gadw yng Nghymru.

7: The independent state lasted for another three years. In 1409, English forces captured Owain Glyndŵr's last remaining strongholds of Aberystwyth Castle and Harlech Castle. He retreated to the Welsh hills and mountains with his remaining forces, where he continued to fight the English. Owain disappeared in 1415, when it is thought that he had died of natural causes.

Parhaodd y wladwriaeth annibynnol am dair blynedd arall. Ym 1409, cipiodd lluoedd Lloegr y cadarnleoedd olaf Owain Glyndŵr, sef Castell Aberystwyth a Chastell Harlech. Enciliodd i fryniau a mynyddoedd Cymru gyda gweddillion ei fyddin, lle y parhaodd i ymladd yn erbyn y Saeson. Diflannodd Owain yn 1415, pryd y tybir ei fod wedi marw o achosion naturiol.

